

42822

IRZA V LJUBLJANI
PRAVNA FAKULTETA

RAZVOJNA NAGIBNOST OBLIKE ZAVAROVALNEGA PODJETJA

IVAN MARTELANC

Disertacija za dosego doktorske časti,
obranjena 15. decembra 1943

Izpitna komisija:

Predsednik: dekan prof. dr. Janko Polec
Člani: red. prof. dr. Aleksander Bilimovič
red. prof. dr. Albin Ogris
red. prof. dr. Milan Škerlj

Ljubljana 1943

UNIVERZA V LJUBLJANI
PRAVNA FAKULTETA

RAZVOJNA NAGIBNOST OBLIKE ZAVAROVALNEGA PODJETJA

IVAN MARTELANC

¹⁹⁹⁴
Disertacija za dosego doktorske časti,
obranjena 15. decembra 1943

Izpitna komisija:

Predsednik: dekan prof. dr. Janko Polec
Člani: red. prof. dr. Aleksander Bilimovič
red. prof. dr. Albin Ogris
red. prof. dr. Milan Škerlj

Ljubljana 1943

42822

24. 1. 44

IN = 030000405

Selbstverlag. Založil pisatelj

Gedruckt bei Zadružna tiskarna. Tiskala Zadružna tiskarna v Ljubljani
(predstavnik Maks Blejec)

Pregled vsebine

Uvod	5
I. Zgodovinski razvoj zavarovalnega podjetja	
1. Najstarejše zavarovalne ustanove	9
2. Prva zavarovalna podjetja	17
3. Zavarovalstvo v Sloveniji	31
II. Oblike zavarovalnega podjetja	
1. Delniška družba	41
2. Družba na načelu vzajemnosti	56
3. Zavarovalna zadruha	67
4. Pomožna blagajna	73
5. Posameznik kot zavarovalni podjetnik	78
6. Javnopravne zavarovalne ustanove	82
7. Številčno razmerje med posameznimi oblikami	101
III. Perspektive bodočega razvoja	107
1. Vplivi novejših političnih režimov	108
2. Ob nekaterih socialnopolitičnih načrtih	115
3. Splošna razvojna nagibnost zavarovalstva	120
Zaključek	124
Viri in slovstvo	132

Uvod

V gospodarskem slovstvu zadnjih šestdesetih let zelo pogosto naletimo na razprave in polemične spise o organizacijskih oblikah podjetništva v zavarovalni stroki. Znanstveniki in praktiki so skušali dognati, katera oblika zavarovalnega podjetja je najprikladnejša, najrabnejša za smotrni razvoj zavarovalne panoge. Ali je najbolj priporočljivo, da nosi riziko posamezni podjetnik kot zavarovatelj ali naj bo podjetje urejeno v obliki zadruge ali na vzajemni podlagi ali kot pomožna blagajna na načelu dokladnega kritja ali v obliki delniške družbe ali celo kot javnopravno podjetje, in to v konkurenci z zasebnopravnimi podjetji, ali kot monopolna ustanova; slednjič, ali naj bo zavarovalno podjetništvo v celoti podržavljeno ali podružabljeno. Najvidnejši strokovnjaki na tem področju so raziskovali tudi, katera oblika je najbolj priporočljiva za posamezno zavarovalno panogo in v posamezni deželi ali državi glede na razvojno stopnjo gospodarstva.

Danes lahko imamo za dognano, da ni absolutno najboljše oblike, čeprav so se številni pisci trudili, da bi absolutnost dokazali za posamezno stvarno, krajevno ali časovno področje.¹ Vsaka organizacijska oblika ima svoje prednosti in svoje senčne strani. Kar ustreza temu razdobju ali se je pokazalo kot najboljše v tej deželi, ne godi drugemu stoletju ali se ne sklada z značajem drugega naroda. Kar se zdi, da je najprikladnejše za to panogo, ovira razvoj druge; tudi za posamezne sloje in poklice utegne biti ta oblika podjetja primernejša kot druga.

Pa tudi ako bi si v teoretičnem razglabljanju bili edini v tem, katera oblika je za posamezno panogo v danem razdobju in pri določenem narodnem gospodarstvu najprikladnejša, često ne puste izvesti te zamisli praktični razlogi notranje ali vnanje politike in državnih financ. To pomeni, da eksperimentalno ugotavljanje, katera oblika bi se praktično najbolj obnesla, ni možno.

V novejši zgodovini zavarovalstva opazamo borbo zlasti med dvema oblikama podjetij, med delniško družbo in zavarovalnico, organizirano na vzajemni ali združni podlagi. To trenje živo spremlja teorija s poukom in nasveti. V praksi

¹ Prim. Alfred Manes, *Versicherungswesen I.* (Leipzig und Berlin 1930⁵), 99 ssl.

se napetost sprošča tako, da delniška družba često prevzema prednosti vzajemne zavarovalnice, vzajemno in zadružno podjetje pa se skuša okoristiti s prednostmi, ki jih nudi podjetje, organizirano na delniški podlagi. Tako dobivamo mnogo vmesnih podjetij, mešanih v poslovnih načelih in načinih, če že ne celo v pravni obliki podjetja. Teorija pa ugotavlja, da kot najboljša rešitev živita oba sistema drug ob drugem; zaradi težnje po posnemanju in zblizevanju da se bo verjetno izoblikoval enoten tip, ki bo prevladal, dočim bodo vse druge oblike polagoma prešle, kolikor zakon na mah ne bo prekinil njihovega obstanka.

Nekateri celo zanikajo ali vsaj potiskajo v ozadje razliko med obema pravnima oblikama, češ da že po svojem bistvu sloni vsako zavarovanje na vzajemnosti. Ni važno, pravijo, ali je sprožila delovanje zavarovalnega podjetja misel na dobiček ali nagib za skupno nošnjo nevarnosti, vedno je bistveno za obstoj podjetja mnoštvo poedincev, ki s prispevki posameznikov zlože sredstva za pokritje izredne potrebe, kjer koli in kadar koli utegne nastopiti.² Nekaj resnice je v tem razglabljanju, toda kljub temu imamo dva sistema, dve različni pravni obliki, ki se med seboj bistveno ločita: Pri vzajemni zavarovalnici se več oseb združi v skupnost zaradi medsebojnega zavarovanja, izmed sebe izberejo voditelje podjetja, iz svojih sredstev krijejo obveznosti podjetja in s tem dejanski drug drugega; skupnost vseh članov tvori zavarovalno podjetje. Pri delniški družbi je pravni položaj drugačen. Tudi tu imamo skupino zavarovancev, tudi podjetje imamo, toda med obema ni notranjega pravnega odnosa. Delniške družbe ne ustanove zavarovanci, ampak povsem druge osebe, podjetniki — kapitalisti, ki za obveze podjetja jamčijo le s prevzetimi delnicami,

² Manes, o. c., 3 in 101. — Po mnenju nekaterih gospodarskih teoretikov je podjetje le tista na trg navezana samostojna pridobitna edinica, ki združuje več pridobitnih činiteljev za doseg določenega pridobitnega smotra. Ko govorimo o oblikah zavarovalnih podjetij, ne mislimo zgolj na podjetja v tem najožjem smislu, ampak štejem tu sem vse vrste ustanove, ki se bavijo z zavarovanjem v tej ali drugi obliki ne glede na to, ali imajo namen dosežati z zavarovanjem dobiček ali imajo v mislih zgolj vzajemno pomoč članov, kajti oboje so končno gospodarski smotri, ki jih zadevna gospodarska enota skuša doseči s svojim delovanjem.

Zdi se nam, da tudi Cesare Vivante preozko jemlje pojem zavarovanja in zavarovalnega podjetja, ko meni, da moremo govoriti o zavarovanju le tam, kjer imamo pravo zavarovalno podjetje, načrtno urejeno in tehnično zgrajeno na osnovah verjetnostnega računa. Vivanteja je do tega sklepa privedla osnova, iz katere izhaja: da namreč današnje zavarovanje ne gre več med pogodbe na srečo, ampak je le gospodarska ustanova, ki ima namen, da doseže izravnavo rizika s pomočjo premijskih prispevkov, ki jih plačujejo vsi člani kakega zavarovalnega podjetja. S svojim mnenjem Vivante na splošno ni prodr. (Prim. Cesare Vivante, *Del contratto di assicurazione* [Torino 1936], 4 ssl. — Joseph Hémard, *Théorie et pratique des assurances terrestres I.* [Paris 1924], 65 ssl.)

sicer pa niso povezani niti z zavarovanci, niti s podjetjem, najčesče niso niti člani zavarovalne skupnosti.

Po drugi strani pa se že sto in več let v gospodarski politiki kdaj pa kdaj ponovi vprašanje, ali bi ne bilo najsmotrnejše, da država prevzame vse zavarovalstvo v svojo upravo, ga podržavi ali celo podružabi. Odgovor na to vprašanje je važen, ker je od njega odvisna oblika zavarovalnega podjetja in nagibnost njegovega nadaljnjega razvoja. Zagovorniki podržavljenja navajajo nešteto razlogov za utemeljitev svojih načrtov: obratovanje bi se pocenilo; zavarovalstvo bi se smotrnejše razvilo, ker bi postavljala smoter skupnost in ne posamezen podjetnik; uspešnejše in hitreje bi se dosegel končni namen zavarovanja, ako bi se v isti roki združilo preventivno in kurativno odstranjevanje posledic nepričakovanih škodnih dogodkov, kakor so n. pr. zveza gasilstva in požarnega zavarovanja, preprečevanje obratnih in prometnih nezgod in odškodovanje v okviru nezgodnega zavarovanja; higienska in splošna zdravstvena služba v povezanosti z življenjskim zavarovanjem in podobno; učinkoviteje bi se preprečevala spekulacija; nadzorstvo nad obratovanjem bi bilo lažje, uspešnejše; posel bi se mirno razvijal, ker bi odpadla konkurenca, zlasti ako bi zavarovanje bilo organizirano v javni upravi obvezno in monopolno; socialistični pisci vidijo v zavarovanju sredstvo za zenačenje imovinskih sredstev; bolj ali manj avtarkično usmerjeni gospodarstveniki pa zagovarjajo podržavljenje, češ da se le tako more uspešno zaščititi domače narodno gospodarstvo pred izkoriščanjem po tujih zavarovalnicah. Nekateri predlagajo, naj bi zavarovanje polagoma prešlo v državno upravo, n. pr. tako, kot se je razvilo denarstvo, pošta, železnica ter naj država izvaja zavarovanje po velikih državnih zavodih ali celo s pomočjo zavarovalnih uradov. Drugi se ogrevajo za sodelovanje države z zasebnim kapitalom v obliki mešanih delniških družb. Spet drugi se nagibajo k misli, da bi smotrnejše utegnile upravljati zavarovalstvo samoupravne ustanove, dežele, mesta. V novejšem času se ponavlja predlog, da bi stanovske korporacije postale nosilke vsega zavarovanja.

Vsak predlog, vsaka misel, vsaka oblika se dá zagovarjati, vsakemu je moči z enako tehtnimi razlogi ugovarjati. Zato nas ne sme iznenaditi dejstvo, da kljub toliko poskusom in tako tehtnim razpravam niti teoretiki, niti praktiki niso istih misli, katera oblika zavarovalnega podjetja je najsmotrnejša. Pestrost v oblikah se je izkazala celo za koristno, ker se v medsebojnem tekmovanju pospešuje proces zboljševanja obratovanja in posploševanja zavarovalstva, ki vedno bolj postaja prvenstvena gospodarska in socialnopolitična ustanova sodobnega gospodarskega ustroja.

Zadnji čas so pod vplivom novega gledanja na sociološko

funkcijo gospodarstva nemški teoretiki zavrgli označbo zavarovalstva kot gospodarske panoge, ki ji je predmet riziko (Risiko-Geschäft), kar je prikazovalo zavarovalstvo kot kapitalistično ustanovo; segli so v prvotnejšo vodilno misel zavarovalstva ter grade osnovo tej panogi iz pojma nevarnostne skupnosti (Gefahrengemeinschaft) zavarovancev. Pravilno ugotavlja Robert Haffenberg,³ da nakazani novi temelj ni sicer podlaga za današnje pravno pojmovanje zavarovalstva, da pa je pravno pomembno dejstvo, s katerim je treba računati in ki ga je pri zgradnji novega zavarovalnopravnega sistema treba jemati v poštev. Ako ta misel prodre, bo zavarovalniško gospodarstvo drugače organizirano kot je danes in bodo predvsem izginile vse podjetniške oblike, ki slone na kapitalistični osnovi.

Pri reševanju nakazanega problema torej danes skoro ni več aktualno razpravljanje o absolutno najboljši in najsmotnejši obliki zavarovalnega podjetja, toliko bolj tehtno pa postaja vprašanje, kam meri razvoj, kakšna je nagibnost oblike zavarovalnega podjetja, in to glede na razvojno nagibnost zavarovalstva, pa tudi glede na smer, v katero teži sploh vse sodobno gospodarstvo. Problem torej ni več v analizi posamezne oblike po metodi zastopnikov starejše zgodovinske narodnogospodarske šole, ampak v ugotovitvi razvojnih smeri in sintezi silnic tega razvoja, da lahko začrtamo osnovno razvojno linijo, katere nagibnost nam da slutiti oblike zavarovalnih podjetij, ki nastajajo danes in nam jih bo prinesla bližnja bodočnost. Seveda je vprašanje, ali je rešitev možno podati enomiselno v času, ko osnove nastajajočega novega družabnega in gospodarskega reda še niso zgrajene; bolj verjetno je, da se bomo morali zadovoljiti z več alternativnimi možnostmi, ki jih bo tudi zavarovalstvu narekovala rešitev vsega kompleksa političnih, socialnih in gospodarskih vprašanj.

Da bomo mogli razbrati načrtano razvojno nagibnost, moramo seči v zgodovino zavarovalstva in vsaj bežno pregledati razvoj oblike zavarovalnega podjetja skozi vso razsežno zgodovino te gospodarske panoge, dotakniti pa se moramo tudi splošne razvojne nagibnosti socialnega življenja in gospodarskega udejstvovanja v posameznih časovnih razdobjih, predvsem še v novejšem času.

Tak pregled utegne biti zanimiv zlasti na razvojni prelomnici, kakor jo doživljamo danes, ko se na najstrašnejši način borita dva svetova, dvojje načel, dvojno gledanje, pa nam vsaka vojskujoča se stran za čas po vojni obljublja nove oblike gospodarskega in socialnega življenja, nova načela za sožitje človeških rodov, nov red na vseh področjih človekovega udejstvovanja.

³ Prim. Erik Pröls, Die Bank 1941, 909 in debato, ki jo je načel Robert Haffenberg, Versicherungspragmatismus — Die Bank 1942, 262.

I. Zgodovinski razvoj zavarovalnega podjetja

1. Najstarejše zavarovalne ustanove

Osnovna misel zavarovanja je stara in sega v davnino skoro tako daleč kot pomniki človeške kulture. Zavarovalstvo kot gospodarska ustanova v svoji današnji tehnični, pravni in organizacijski razvitosti pa je čisto mlado in šteje njegova zgodovina komaj nekaj sto let.

Vprašanje, kje začne zavarovalstvo kot bolj ali manj gospodarska ustanova, še ni povsem razjasnjeno; razmejitve zavisi tudi od tega, ali razumevamo pod zavarovanjem le ustanovo, kjer obstaja odškodninska dolžnost, ali jemljemo zavarovalstvo v širšem smislu in k njemu prištevamo tudi združbe, kjer je dajatev često imela bolj značaj pomoči ali podpore.

Jasno je, da vzajemna pomoč družinskih članov in rojakov ob nesreči v družini in pri najstarejših rodovih še ni imela pridobitnega namena, ampak le človekoljuben značaj. Tudi o nekaterih ustanovah starega veka, o katerih poročajo zgodovinarji, je često težko soditi, ali prevladuje ta ali drugi značaj, dasi imajo posamezne elemente zavarovanja. Naj navedemo za primer Babilonce, kjer so se udeleženci karavane zavezali skupno nositi škodo, ki jo je ta ali drugi na poti utegnil utrpeti zaradi ropa ali bojnega spopada s sovražnim plemenom. Dalje določbo starega indijskega prava, po kateri je dolžnik, ki je potoval v divjino ali skozi velike gozdove, moral plačevati na mesec 10 odstotkov obresti, ako je potoval čez morje celo 20 odstotkov, dočim je običajna obrestna mera znašala na mesec največ 5 odstotkov. V Egiptu so zgodovinarji zasledili neke vrste zadružne ustanove verskega značaja, ustanovljene zato, da pomorejo svojcem umrlega člana, ako so v stiski. V Judeji so zaradi pospeševanja rodnosti ustanavljali posebna društva, ki so s prispevki članov pripravljala nevestam opremo.

Pri starih Grkih se je udomačila pogodba, ki jo je lastnik sklenil s kakim imovitim trgovcem, da mu bo proti enkratnemu ali večkratnemu plačilu dogovorjenega zneska izplačal določeno vsoto denarja, ako mu bo suženj pobegnil. Prav tako nam je grška zgodovina ohranila spomin na družbeno ustanovo, ki je proti plačilu določenega prispevka povrnila škodo, katero

je utrpelo blago pri prevozu po kopnem, v prvi vrsti pa na morju.⁴

Podatki o vseh teh pojavih vzajemne pomoči ali zavarovalstva pa so tako skromni, da ni mogoče kaj določnejšega ugotoviti glede na obliko, v kateri so te ustanove dosežale svoj smoter. Nekaj več podrobnosti nam je znanih o podobnih rimskih institucijah.

Ljudje srednjih slojev, predvsem obrtniki, so v Rimu poleg starih stanovskih organizacij (*collegia fabrorum, pistorum*) in verskih društev (*sodalitates, collegia cultorum*) snovali pogrebna društva, to je neke vrste samopomoči za posmrtninsko zavarovanje, imenovane *collegia tenuiorum* ali tudi *collegia funeraticia*:⁵ člani so plačevali poleg pristopnine mesečne prispevke; kadar so umrli, je *collegium* izplačal njihovim svojcem določeni znesek za pokritje pogrebnih stroškov. Pogrebna društva so se lahko na splošno ustanavljala, dasi je od Avgusta dalje veljal koncesijski sistem; zato so se najdlje ohranila in imamo nanje zapisanih mnogo spominov; kristjani prve Cerkve so nasproti oblasti često krili svoje verske sestanke pod plaščem pogrebnih društev ter se zato najrajši zbirali na grobovih sobratov po rimskih katakombah. Podobna *collegia* so snovali vojaki, da so člana oskrbeli s potnino, kadar je bil premeščen v drugo garnizijo.

Rimske zasebnopravne korporacije so bile organizirane po zgledu, ki ga je dajala državna uprava. Tako je imela korporacija svojo imovino (*res communes*), lastno blagajno (*arca communis*), svoj društveni odbor ali voditelja (*actor, syndicus*), ki je vzporeden z državnimi magistrati, državni ustavi pa je ustrezal društveni statut (*lex collegii*).

Druga važna rimska zavarovalna ustanova, ki jo najdemo v *Digestah* in Justinianovem kodeksu, je pomorsko posojilo (*foenus nauticum, pecunia traiectica*): lastniku ladje ali trgovcu je bančnik pred odhodom ladje posodil vsoto denarja za nakup blaga; dogovorila sta se, da bo trgovec posojilo vrnil in odstopil del trgovskega dobička, ako se bo ladja srečno vrnila; ako pa se ladja ponesreči, ne bo plačal ničesar, niti vrnil posojila. Odstopljeni del dobička prav za prav niso obresti (*usurae maritimae*), ker je njih višina bila neomejena in jo je šele Justinian določil z največ 12 odstotki, ampak zavaroval-

⁴ Te in še več primerov iz stare zgodovine zavarovalstva naštevata Alfred Manes, o. c., 30 ssl. in Joseph Hémard, o. c., 145 ssl. Prim. tudi članek »Geschichte« v Manes Alfred, *Versicherungsglossikon* (Berlin 1930³), 657 ssl.

⁵ Prim. Dr. Viktor Korošec in dr. Gregor Krek, *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava I.* (Splošni nauki, vifi, osebno in stvarno pravo. Celje 1936), 147. — Alfred Manes, *Versicherungswesen I.*, 34. — Dr. J. E. Zoré, V tem znamenju boš zmagal! (Celovec 1913), 96 sl.

valna premija,⁶ kajti ves riziko prevoza je šel na račun posojilodajalca. Ta ustanova je važna zaradi tega, ker je omogočila razvoj pomorskega prometa v starem veku, pa tudi zato, ker so se iz nje razvile pogodbe na srečo, zavarovalne pogodbe v današnjem pomenu, le da v obrnjenem smislu: danes plača zavarovalnica zavarovancu odškodnino, ako mu je nastala škoda, tu pa se je »zavarovanec« zavezal plačati »premijo«, to je vrniti posojilo in odstopiti del dobička le, si navis ex Asia venerit.

Rimljani so torej gojili ustanove, podobne današnjemu zavarovanju, v dveh oblikah: poznali so neke vrste vzajemne pomožne blagajne in posameznega zavarovatelja. Dočim je glede prve oblike često težko trditi, ali je prevladoval altruistični ali pridobitni namen, je jasno, da je druga oblika povsem gospodarskega značaja, kajti podjetniku zavarovatelju je šlo v prvi vrsti za ustrezen dobiček iz posojilne pogodbe.

Vendar pa lahko rečemo, da zavarovalniška smer gospodarskega udejstvovanja v rimski dobi ni doživela obsežnejšega razmaha, kajti sicer bi nam moralo ostati o tem kaj več določnejših sledov v obilni kulturni ostalini te dobe. Med 6. in 10. stoletjem so vse ustanove iz rimske dobe propadle in se je sled za njimi več ali manj zabrisala.

Poznejši srednji vek s svojo bogousmerjenostjo je bil zelo naklonjen težnji za vzajemno pomočjo. Iz pisem sv. Pavla povzeta misel na bratstvo vseh vernih v Kristusu, na članstvo v njegovem mističnem telesu, je vezala skupine ljudi v združbe, ki so poleg verskega življenja gojile socialno pomoč in podporo sobratom v stiski in potrebi. Iz te dobe nam cerkvena zgodovina⁷ našteva vse polno zgodb, kako so se ljudje v telesnih potrebah obračali do posameznih zaščitnikov v nebesih in jih prosili pomoči. Cerkev je to prizadevanje vernikov pospeševala in ustanavljala številne bratovščine, da so se v njih zbirali vsi, ki so častili tega ali drugega svetnika in se mu priporočali za pomoč v stiski; v Ljubljani je bila kot predhodnica Academiae operosorum ustanovljena leta 1688 bratovščina sv. Dizme, v katero so se sprejemali le plemenitniki in doktorji; ljubljanski pravniki, ki so se od leta 1698 dalje shajali v svojem društvu, so

⁶ Dr. Viktor Korošec - dr. Gregor Krek, Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava II. (Dr. Gregor Krek, Obligacijsko pravo. Celje 1937), 283 sl.

⁷ Prim. Dr. Josip Jeraj, Cerkevna zgodovina (Oris z domorodnega vidika. Samozaložba 1935), 128 sl. — Za zavarovalstvo, v prvi vrsti požarno, je posebej značilno češčenje sv. Florijana, ki je prvotno bil zaščitnik obrtnikov, ki rabijo ogenj, n. pr. kovačev, pekov i. p., pozneje je postal splošni priprošnjak zoper nesrečo ognja in slednjič patron zavarovalstva.

imeli sv. Ivona za zavetnika;⁸ krojači v Ljubljani so se zbirali v bratovščini sv. Rešnjega Telesa. Polagoma je zrastle misel, da je ob nadnaravno pomoč treba dodati še naravna sredstva za doseg začrtanega smotra. Tako se je v bratovščinah tega časa uspešno začela razvijati vzajemna pomoč v vseh stiskah, nadlogah in nesrečah, ki so utegnile zadevati bratovske člane. V bolezni, ob smrti, ob požaru, ob povodnji ter škodi na polju in pri živini — vedno je bratovščina iz prispevkov članov lečila najhujše rane, nudila prvo pomoč in naklanjala odškodnino.

Na Slovenskem so se bratovščine že zgodaj udomačile in vršile veliko socialno in gospodarsko delo. Tako nam je na primer znana bratovščina sv. Hieronima,⁹ ki so jo osnovali Slovenci v Vidmu leta 1452 in ki je obstajala do leta 1775, to je celih 323 let. Dr. Anton Urbanc¹⁰ sodi o statutu te bratovščine, da je to najstarejša listina zavarovalnopravne zgodovine Slovencev. Ravnatelj občinske knjižnice v Vidmu, kjer se hrani arhiv navedene bratovščine, G. B. Corgnali se sicer ne strinja povsem z izvajanjem dr. Antona Urbanca, deloma graja kot ne povsem točen prevod, ki ga je izvršil Alojzij Škerlj,¹¹ in prereka narodnostni značaj bratovščine v zvezi z njenim patronom sv. Hieronimom;¹² v glavnem vprašanju, ki nas tu zanima, to je glede na zavarovalni značaj bratovščine, z njim ne polemizira, dasi je vzporeditev bratovščine s sodobnim zavarovalstvom iz sorazmerno skromnega besedila bratovskih pravil ne-

⁸ Viktor Steska, *Academia operosorum* — Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1900, 39 in 80. — Najstarejša bratovščina, ki sega celo v leto 363, je bila ustanovljena v Carigradu z namenom, da bi skrbela za pogreb svojih članov (Prim. Der grosse Herder II. [Freiburg i. B. 1932], 1482); danes je najmočnejša panoga ljudskega življenjskega zavarovanja prav posmrtninsko zavarovanje, ki so ga v srednji Evropi uvedle zavarovalnice (Prim. Charitas-Verbände v Nemčiji, Charitas-Volksfürsorge v bivši Avstriji in slovensko ljudsko zavarovanje Karitas, ki ga je prevzela Vzajemna zavarovalnica. — Gl. Letno poročilo Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani za leto 1939, str. 36 sl.).

⁹ Prim. Dr. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda* (Celovec 1912), 414.

¹⁰ Dr. Anton Urbanc, *Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452* — Glasnik Udruženja aktuarov Kraljevine Jugoslavije 1940, 5—25 in poseben odtis (Ljubljana 1940).

¹¹ G. B. Corgnali, *Lo statuto della Confraternità di S. Girolamo degli Schiavoni* — v reviji *Ce fastu?* (Bolletino della Società filologica Friulana) (Udine 1940), 197—201.

¹² G. B. Corgnali, *La confraternità udinese di S. Girolamo degli Schiavoni* — Archivio Veneto 1942, 112—120 in v posebnem odtisu (Udine 1942). Prim. tudi poročilo Stanka Juga v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo 1941, 91—92, članek Iva Laha *Slovenska bratovščina svetega Hieronima iz leta 1452 v Udinah* — Slovenec 3. novembra 1942 in poseben odtis (Ljubljana 1942) ter oceno polemike, ki jo je Andrej Budal podal v Ljubljanskem zvonu za leto 1940, št. 9/10 pod naslovom »Nazori o najzapadnejših Slovencih«.

koliko drzno izvedena. Po mnenju dr. A. Urbanca predstavlja bratovščina zavarovalno ustanovo na načelu medsebojne vzajemnosti članov, torej neke vrste pomožno blagajno; odlikuje da se z dosti dobro izdelanim zavarovalnim načrtom, ki predvideva bolezensko in pokojninsko zavarovanje, posmrtninsko zavarovanje (pogrebno) in zavarovanje za doto. Da je bratovščina bila zavarovalna in ne le človekoljubna ustanova, izvaja dr. Urbanc iz sledečih elementov današnjega zavarovanja: obstajala je obveza nuditi odškodnino, podporo oziroma doto; uvedena je bila diferenciacija premije po riziku, kajti premožni člani so plačevali 12 soldov kot letni prispevek, delavci in člani brez premoženja pa dvojni znesek, to je 24 soldov, ker so bili pač slabši zavarovalni riziko; ustanova je poznala počivanje zavarovanja za primer odsotnosti člana. Po našem mnenju pa je obvezo do dajatve bratovščine moči imeti le kot moralno in ne pravno v tem smislu, da bi jo bil mogel član kakor koli izterjati, ako bi mu jo bila bratovščina odrekla. V tem je pa bistvena razlika med članstvom v bratovščini in današnje zavarovalno pogodbo.¹³

Srednjeveški fevdalizem na splošno ni pospeševal razvoja socialnega in gospodarskega življenja. Najizraziteje se je to pokazalo v Franciji, kmalu pa so pričeli ovirati gospodarski napredek tudi v nemških in anglosaških deželah.¹⁴ Obrtniki so se začeli osamosvajati izpod fevdalnega jarma, tako da so bratovščine verskega značaja pretvarjali v stanovska združenja¹⁵ ali pa so podobne stanovske in strokovne zveze na novo ustanavljali ter si pridobivali od vladarjev privilegije za krajevno monopolno izvrševanje svojih obrti. Tako so nastali cehi, ki so imeli namen vzgajati in izobraževati bodoče obrtnike, postopoma pa so vse bolj začeli poudarjati vzajemno pomoč na načelu solidarnosti, s čimer se je odporna sila teh ustanov silno okrepila. Iz prostovoljne vzajemne pomoči se je slednjič rodila misel na načrtno obvezno odškodovanje vseh članov, ki jim je na določenem delovnem in življenjskem področju nastala kakršna koli gospodarska škoda. Često so cehovski bratje ustanavljali za svoje člane posebne blagajne, ki so poravnale škodo

¹³ Morebiti je dr. A. Urbanc zavedel tudi prevajalec, ki je n. pr. besedilo »... chela fraternità sechondo la sua possibilita die aidarla a maridare, e trazerla a honore conueniente mente ...« prevedel z »mu mora bratovščina po možnosti pomagati, jo primerno omožiti« namesto z milejšim, pa (z ozirom na pristavek »sechondo la sua possibilita«) pravilnejšim izrazom »naj mu jo bratovščina po možnosti pomaga primerno omožiti«.

¹⁴ Prim. Nel primo centenario della Riunione Adriatica di Sicurtà (1838—1938), Trieste 1939, 4 sl.

¹⁵ Prim. Dr. Josip Gruden, o. c., 407, kjer navaja pisatelj kot dokaz za svojo trditev prav gori navedeno krojaško bratovščino sv. Rešnjega Telesa, ki je postala leta 1399 stanovski ceh.

ob kraji živine in nudile odškodnino brodolomcem, snovali so pogrebna društva za posmrtninsko zavarovanje in podobno.¹⁶ Cehovstvo se je zelo udomačilo v karolinški Franciji, razširilo pa se je tudi v Anglijo, Nemčijo, na Dansko in v Skandinavijo. Višek v razvoju so cehi dosegli med 13. in 16. stoletjem.

Na slovenskih tleh imamo mnogo sledov cehovskega delovanja.¹⁷ Prva cehovska zadruga sega v leto 1399; vojvoda Viljem je namreč tedaj podelil ljubljanskim krojačem, ki so se zbirali v bratovščini sv. Rešnjega Telesa, privilegij monopola, nakar jim je mestna oblast predpisala stanovski red ali statut. Mestna oblastva so pri izdajanju cehovskih statutov bila vezana na vsebino vladarskih listin in so zato morala statute često menjati, ker so si cehi ob nastopu novega vladarja pač skušali svoje pravice razširjati ali utrjevati. Najstarejša cehovska pravila, ohranjena na naših tleh, so iz leta 1677, pa niso prvotna listina, temveč samo potrjene stare cehovske pravice; izvirna pravila kovaškega ceha v Trzinu so iz leta 1748 in nosijo lastnoročni podpis cesarice Marije Terezije; podpis te vladarice je tudi na listini privilegijev ljubljanskih krojačev iz leta 1752. Poleg krojaškega je zelo star tudi ceh ljubljanskih krznarjev, ki sega s svojim začetkom prav tako v 14. stoletje. Zelo veljaven je bil ceh brodarjev, čolnarjev in ribičev, ki je imel za svojega patrona sv. Miklavža, svojo bratovsko cerkev pa na mestu današnje stolnice. Kovaški in žebeljarski ceh je častil sv. Eligija, sodarski zaščitnika vinogradnikov sv. Urbana, mesarski je bil pod varstvom sv. Lenarta, padarski in rano-celniški je imel za patrona sv. Kozma in Damijana; čevljarški ceh v Škofji Loki se je zatekal k sv. bratoma Krišpinu in Krišpinianu; usnjarski v Celju je častil sv. Miklavža, v Kranju sta čevljarški in usnjarski ceh imela skupnega patrona svetega Štefana, peki so častili sv. Florijana; v Trzinu je krojaški ceh častil sv. Homobona, kovaški sv. Lovrenca; višnjegorska kovaška bratovščina, ki se je leta 1512 spremenila v ceh, je ohranila svojega bratovskega patrona sv. Florijana.

Ceh je bil stanovsko združenje obrtnikov istega poklica. Člani ceha so se zbirali v svoji cehovski hiši, v kateri so hranili

¹⁶ Manes Alfred, *Versicherungsllexikon*, 659.

¹⁷ Prim. Dr. Josip Gruđen, o. c., 407 ssl. — Dr. Pavel Blaznik, O cehih na Slovenskem — Zbornik slovenskega obrta 1918 — 1938 (datiran Ljubljana 1940, pa še ni izšel), 57—72. — V istem Zborniku str. 73 do 96 Dr. Jože Rus, Od ceha do združenja (Ljubljanski krojaški ceh). — Posebej o tržiških cehih: Viktor Kragl, Zgodovinski drobci župnije Trzin (Trzin 1936), 286 ssl. — Anton Koblar, Cehi v Kranju (Izvestje Muzejskega društva za Kranjsko 1902, 181—184). — O višnjegorskih cehih čevljarjev in kovačev gl. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* (Črnologar Konrad) 1898, 16 do 18 in 1899, 47—51. — Prim. tudi Damjan Vahen, Cehovstvo — Naša moč 1942, 20 in Cehovske zanimivosti — Naša moč 1942, 42.

cehovsko skrinjo, kjer so shranjevali cehovska pravila in privilegije ter druge listine, pa tudi denar. Vsak ceh je vodil cehovski oče, ki je skupno s svojim namestnikom, ki so ju cehovski člani izvolili vsako leto, upravljal cehovsko premoženje in varoval cehovsko skrinjo. Cehi so pogosto bili imoviti, imeli so svoja zemljišča, gozdove, mline, hiše, gostilne; ljubljanski krojaški ceh je imel svoje njive, mesarski pašnike na Galjevici, na njive pekovskega ceha spominja še danes ime obsežnega zemljišča v severnem delu Ljubljane.

Cehovsko skrinjo sta smela odpreti cehovski oče in njegov namestnik le vpričo vseh članov ceha. Cehovski denar se je zbiral iz obveznih članskih dajatev, prostovoljnih prispevkov članov ceha in iz kazni, ki jih je izrekal cehovski oče nad nerednimi člani. Tako je v cehovsko skrinjo ljubljanskih krojačev moral položiti vsak pomočnik 2 krajcarja vpisnine in vsakih 14 dni po dva bela pfeniga, vajenec enega; netočnost so kaznovali z dvema krajcarjema. Kdor je preklinjal, je plačal za kazen 12 krajcarjev, kdor se je opijanil 12 krajcarjev, kdor je popival in plesal z nečastnimi ženskami na pojedinah 6 krajcarjev, kdor se je družil s šušmarjem 12 krajcarjev itd. Na ta način so zbrali cehi znatna sredstva v denarju in drugi imovini.

Vse premoženje ceha je služilo za podpiranje potrebnih članov ceha, zlasti ako je katerega izmed cehovskih bratov zadela bolezen ali nezgoda. Iz pravil tržiških cehov razberemo, da gre bolniku podpora v višini 2 goldinarjev na teden. Posebno natančne določbe glede na te zavarovalne dajatve lahko razberemo iz statuta ljubljanskega krojaškega ceha iz leta 1579: točka šestnajsta določa, naj pomočnik ali vajenec, ki zboli, pa bolniške postrežbe ne bi zmogel iz svojega imetja, dobi iz skrinje po vednosti štirih zapriseženih mojstrov in pomočnikov potrebno pomoč. Če pa bi se bolezen poslabšala in podaljšala, potem naj ga vzdržujejo delavnice po vrsti vsaka 14 dni, dokler ne ozdravi.

Podobno je bilo poskrbljeno tudi za mojstre; tako določa statut ljubljanskih krojaških mojstrov iz leta 1579 v tretji točki, naj ubožni mojstri dobivajo podporo iz skrinje, da ne bi nadlegovali drugih ljudi ali občine. Za podpiranje mojstrov so bili v prvi vrsti namenjeni dohodki nepremičnin.

Iz sredstev ceha so se tudi poplačali pogrebni stroški za vsakega umrlega člana. Slednjič so na račun cehovske blagajne živeli potujoči obrtniki, ki so zaradi strokovnega izpopolnjevanja potovali iz kraja v kraj; ko se je vajenec izučil in postal pomočnik, je moral plačati določen znesek (v Tržiču 5 goldinarjev) ter je dobil potrdilo, ki mu je dajalo pravico do podpore na potovanju, ki je poleg hrane in stanovanja obstajala še v denarju (v Tržiču n. pr. 20 krajcarjev).

Cehi so bili odporni, dokler so ostali zvesti svoji tradiciji in svojemu smotru, ki je bil v prvi vrsti v vzajemni pomoči. Polagoma pa se je začel vanje vrviti drug duh. Po eni strani so se cehi izrodili v zaključene monopolne zveze, medtem ko je razvijajoče se gospodarsko in socialno življenje zahtevalo razširitev območja in števila obrtnikov ter večanje njihovih obratov. Po drugi strani so posamezni cehi pričeli dovoljevati vstop v cehovsko zvezo članom, ki niso bili istega stanu in poklica kot drugi cehovski bratje, in to proti plačilu določene pristopnine. Sprva so bili to nekaki častni člani ceha, polagoma pa so vedno številnejši neobratniki vstopali v cehovske zveze, da so si pridobili pravico do pomoči za primer potrebe. Cehovski bratje pa so pri sprejemu članov postajali vedno širokosrčnejši ter je pri tem bolj odločala višina pristopnine kot stanovska pripadnost. Tako se je misli na vzajemno pomoč priključil še pridobitni namen — misel, ki je pospešila razvoj sodobnega zavarovalstva, cehom pa vzela odporno moč, ki je temeljila na zaključenosti cehovskega bratstva po stanovski pripadnosti in ne na denarju ter trgovski koristi.

Merkantilistična država, ki si je lastila izključno pravico do vodstva vsega gospodarstva, je videla v cehih bolj gospodarsko kot socialno in stanovsko organizacijo, zato je pričela cehe nadzirati, ker je hotela rešiti gospodarstvo iz tesnih srednjeveških spon in mu dati širši trgovsko-industrijski temelj; podpirala je obrti, ki so delale za izvoz, ter jih oproščala cehovskih obvez. Oblastva so začela zatirati cehe najprej v Angliji, dočim so v Nemčiji opešali zlasti zaradi posledic tridesetletne vojne. V Avstriji je spretna državna uprava ob potrditvi cehovskih pravic, ki jih je bilo treba obnoviti ob nastopu vsakega vladarja, zahtevala razmeroma velike vsote denarja kot nekako takso za podaljšanje ali obnove privilegijev; tako je moral ceh rokavičarjev v Ljubljani v času Marije Terezije plačati za potrditev svojih cehovskih pravil 300 goldinarjev. Ko je ljubljanski krojaški ceh tudi ob nastopu vlade cesarja Jožefa II. poslal listine svojih starih privilegijev na cesarski dvor s prošnjo za novo potrditev, listin kratko in malo ni bilo več nazaj. Isto je doživel čevlarski ceh. Rokodelski patent iz leta 1732 je v Avstriji prisilil cehe, da so svoja pravila spravili v sklad z novim obrtnim redom. Cehovska avtonomija je bila s tem dejanski ukinjena, ohranile so se še neke cehovske navade, svoj socialni pomen in namen pa je ta pomembna srednjeveška ustanova zgubila.

Bratovščine in cehi niso sicer poudarjali karakterističnih znakov pravega zavarovanja, uresničili pa so načela čiste vzajemnosti v raznih oblikah. Misel na organizirano pomoč v okviru ceha je izvirala prvenstveno iz prizadevanja, ohraniti star, krepak, enoten, odporen stan, ter so zato skušali z zdru-

ženimi močmi odvrniti skupne nevarnosti. Zato ni moči reči, da bi cehi pospešili razvoj današnjega zavarovalniškega podjetništva, pač pa so pokazali na velike uspehe, ki so v gospodarskem in socialnem življenju dosegli z vzajemno pomočjo.

2. Prva zavarovalna podjetja

Najstarejše zavarovalne ustanove kažejo, da je ta gospodarska panoga zrastle iz človekoljubnih osnov. Vendar se sorazmerno zgodaj pojavi tudi misel na trgovsko izkoriščanje potrebe po zavarovanju. Obe organizacijski nagibnosti, tako vzajemna pomoč, organizirana v združni ali stanovsko-strokovni obliki, kot kapitalistična podjetniška smer pa se pojavljata vzporedno ter se krajevno in časovno tako prepletata, da ju je težko razločiti. Zaradi tega je težko reči, kdaj in kje se prične zavarovanje kot gospodarska ustanova z vsemi ali vsaj nekaterimi bistvenimi znaki.

Nekateri italijanski pisci¹⁸ vzdržujejo trditev, da so prve zavarovalne pogodbe nastale že v 11. stoletju na obalah Sredozemskega morja. Ker nam je že s konca 13. stoletja ohranjena zbirka pomorskih običajev *Libro del Consolato del Mare*, ki je nastala v Barceloni in vsebuje v glavnem pomorsko trgovinsko pravo zapadnega Sredozemskega morja, sklepajo, da so ti običaji, ki deloma urejajo tudi zavarovanje, stari vsaj 200 let.

Veliko bolj trdno je mnenje, da je začetke pomorskega zavarovanja treba iskati v sredini 13. stoletja; Hémard meni celo, da pred začetkom 14. stoletja pravo pomorsko zavarovanje ni bilo znano. Leta 1230 je namreč papež Gregor IX. prepovedal jemanje oderuških obresti v obliki pomorskega posojila.¹⁹ Bančni podjetniki so zaradi tega skušali zavarovalno pogodbo zakriti z navidezno kupno pogodbo, po kateri je zavarovatelj-bančnik blago kupil od zavarovanca-prevoznika, ostal pa kupnino dolžan; pogodbi so pristavili klavzulo, da je posel ničen v primeru, če prodani predmeti dospejo v določeni kraj brez škode.²⁰ Podobne pogodbe so se sklepale tudi na človeško življenje s pristavkom, da je pogodba nična, ako zavarovanec preživi dogovorjeni datum.

Iz leta 1319 so ohranjene knjige nekega florentinskega trgovca, ki med poslovnimi izdatki navaja premijo za pomorsko prevozno zavarovanje. Prva prava zavarovalna pogodba, ki je ohranjena, je iz leta 1347 in je spravljena v genovškem notar-

¹⁸ Nel primo centenario ..., 5 ssl.

¹⁹ To letnico navaja A. Manes (*Versicherungswesen* I., 37), dočim deva J. Hémard (o. c., 151) zadevni papeški dekret v leto 1243.

²⁰ Alfred Manes, *Versicherungswesen* I., 37 sl.

skem arhivu.²¹ Najstarejši zakon, ki je urejal pomorsko zavarovanje, je dekret genovskega doža Gabrijela Adorna iz leta 1363, s katerim je izrecno določil, da so zavarovalne pogodbe dovoljene in da sta jih pogodbenika dolžna izpolniti.

Prve pogodbe so pisane v obliki notarske listine, ki jo je pa že konec 14. stoletja nadomestila posebna zavarovalna listina, polizza, sestavljena po posredovanju posebnih senzalov, borznih mešetarjev ali pomorskih konzulov.

Dispozicije beneškega velikega sveta iz leta 1463 govore že o stornu polic, beneške dispozicije iz leta 1486 pa vsebujejo določbe o jurisdikciji pomorskih konzulov v zavarovalnih stvareh, da se ves zavarovalni postopek pospeši.

V drugih zavarovalnih panogah razvoj ni bil tako nagel in druge dežele niso tako hitro razvile zavarovalne tehnike in zavarovalnega prava. Na splošno opažamo, da je južna Evropa bila prva v prevoznih in kapitalskih panogah, severna pa, kjer je glavni gradbeni material bil les in ne kamen kot na jugu, v požarnem zavarovanju.

Italija ni bila časovno prva le v pomorskem prevoznem zavarovanju, ampak je prva segla tudi na področje življenjskega zavarovanja. Prva življenjska zavarovanja v današnjem smislu srečamo v italijanskih hranilnicah Monti di Pietà, ki so razvili rentno in dotno zavarovanje. Lucca, Florenca, Rim in Pisa so bila prva mesta, ki so v večjem obsegu pričela gojiti ta trgovski posel. Prvi Monte di Pietà so ustanovili leta 1462 frančiškani v Perugi, ki so se po eni strani borili proti previsokim posojilnim obrestim zasebnikov, po drugi strani proti preveliki strogosti očetov dominikancev in avguštincev, ki so na sploh prepovedovali jemanje obresti. Monti di Pietà so se hitro razširili, zlasti še, ko so uvedli navedeni dve veji današnjega življenjskega zavarovanja. Kdor je imel hčerko, je položil ob njenem rojstvu določeni znesek v Monte di Pietà, ob doživetju 18. leta je hčerka dobila denar z znatnimi obrestmi; ako pa je medtem umrla, pa oče ni imel druge hčerke za možitev, je denar pripadel Montu. Na podoben način je bilo organizirano tudi rentno zavarovanje. Monti so iz kapitalskih vplačil prejeli znatna sredstva, ki so jih razposodili po nizkih obrestih, iz zavarovalnih vsot, ki niso dospele v izplačilo, pa so krili obrestno razliko pri tistih, ki so dogovorjeni zavarovalni primer doživeli.

²¹ Celotna zgodovina zavarovalstva še ni napisana, vendar navajajo številni priročniki dovolj izčrpne pregledne o razvoju te gospodarske panoge; prav tako sega marsikateri spominski spis preko ozkih meja življenja ali zgodovine podjetja, ki mu je namenjen. V kolikor posebej ne navajamo virov, smo se pri izvajanju v tem poglavju opirali na sledeča dela: Alfred Manes, *Versicherungswesen I.*, 36 ssl. — Nel primo centenario ..., 5 ssl. — Joseph Hémard, o. c., 145—414.

Ko že govorimo o življenjskem zavarovanju, naj omenimo še tako imenovane tontine,²² ki so se razvile zlasti v 17. in 18. stoletju v Franciji in ki so jih mnogi uvrščali med predhodnice današnjega življenjskega zavarovanja, dasi jih lahko označimo kot ustanovo, ki je pravemu zavarovanju prav nasprotna. Prve tontine so gojile izrazito igro ali stavo, ki temelji na negotovosti človekovega življenja. Vsak član tontine plača primeren znesek kot pristopnino, nato pa še vsako leto članarino. Člani se enkrat na leto zbero ter si med seboj razdele poleg obresti tudi kapital, ki je to leto došel, to je zneske, vplačane od članov, ki so med letom umrli. Renta, ki odpade na posameznika, ni stalna, se vsako leto menja in je ni mōči vnaprej določiti. Pozneje so se v obliki tontin razvile razne vrste življenjskega zavarovanja, tako za doživetje, za primer smrti, mešano zavarovanje, imenovano »contre-assurance« itd. Tontine so bile spekulativne združbe, ki so često vodile do velikih prestopkov in zločinov ter so jih oblastva skoro v vseh deželah razmeroma zgodaj zatrla.

Pravo življenjsko zavarovanje pa se je moglo razviti šele v 18. stoletju, ko so počenši s 17. stoletjem veliki znanstveniki kot Galileo Galilei, Blaž Pascal, Joan de Wyt, John Graunt, Edmond Halley in Gašpar Neumann zgradili računske baze verjetnostnega računa, na katerem sloni današnji sistem te panoge. Na teh podlagah je riziko postal ocenljiv. Ni šlo več za golo igro; pripravljena so bila tla za organizacijo prvih trdnih gospodarskih zavarovalnih ustanov.

Prva zavarovalna pogodba za življenje nam je sicer ohranjena iz leta 1583, ko se je 13 bruseljskih trgovcev zavezalo proti 8 odstotni premiji plačati nekemu Richardu Martinu 10 tisoč frankov v primeru, da bo neki William Gibbons, verjetno njegov dolžnik, umrl v enem letu, toda prva življenjska zavarovalnica je bila ustanovljena šele leta 1705 v Londonu pod imenom The Amicable Society for a perpetual Assurance Office; družba je bila ustanovljena na vzajemni podlagi, vendar z rahlo primesjo principa tontin: letni prebitek se je razdelil med dediče članov, ki so umrli v poslovnem letu.

Požarno zavarovanje ima svojo prvotno domovino v Nemčiji. Po vzorcu cehov so se v 15. stoletju tu pričele snovati posebne samoupravne požarne zadruge, Brandgilden; člani so se zavezali dati zadrugarju pogorelcu odškodnino v naravi; polagoma se je ta obveznost spremenila v denarno obvezo. Merkantilistična državna uprava jim ni bila naklonjena, ker

²² Te združbe so dobile ime po neapeljskem zdravniku Lovrencu Tontiju, ki je živel od 1630 do 1695, sodeloval s kardinalom Mazarinom na francoskem dvoru in mu izdelal več finačnih načrtov ter zato prejemal državno rento, ki jo je minister Colbert sprva znižal, pozneje pa povsem ukinil.

so se izmikale njenemu nadzorstvu. Pač pa je država tega časa pospeševala vdovske in sirotinske blagajne, da bi s številnimi porokami in z višanjem rodnosti pripomogle k naraščanju prebivalstva.²³

Nadaljnji korak v požarnem zavarovanju je napravilo leta 1651 sto hamburških pivovarjev, ki so ustanovili posebno vzajemno edinico, kateri je osnovna misel še koreninila v požarnem cehu, ki pa je bila po obliki obveze in ustroju že nekako kapitalsko zavarovalno podjetje. Vsak član družbe se je zavezal, da bo k pokritju požarne škode, ki bi se primerila kateremu koli članu, prispeval z določenim delom svojega premoženja.

Ta oblika družbe pa tedaj ni našla posnemalcev, ker pač ni bilo mnogo mest, kjer bi tako cvetoča industrija, kot je bila takratno hamburško pivovarstvo, bila v gospodarjenju tako na bodočnost usmerjena. Pač pa je bilo v tem času sklenjenih mnogo zasebnih zavarovalnih pogodb pri posameznih zavarovalnih podjetnikih, kajti zanimanje za požarno zavarovanje se je tedaj na splošno zelo širilo; vzrok temu so bili pogostni veliki požari, ki so obiskovali nemška mesta. Po nekaterih mestih so v tem času pričeli snovati male požarne blagajne, Brandkassen, nekake mešane ustanove, zgrajene deloma na vzajemni pomoči meščanov, deloma na pravi zavarovalni misli; ponekod so bile te ustanove celo obveznega značaja. Njihovo poslovanje pa ni zadovoljevalo dejanskih potreb.

Vse to je pripravljalo tla za General-Feuer-Casse, veliko javnopravno zavarovalno blagajno, ki je bila pod vplivom merkantilistično usmerjene javne uprave ustanovljena leta 1676 v Hamburgu in ki še danes posluje pod imenom Hamburger Feuerkasse. Ta ustanova je služila kot vzorec za druge požarne blagajne, ki so jih v 17. in 18. stoletju zapovrstjo ustanavljala nemška mesta in katerih nekatere obstajajo še danes kot mestne ali deželne javnopravne zavarovalne ustanove.

Oblika podjetja v tej prvi razvojni dobi²⁴ pravega zavarovalstva ni bila enotna, dognana.

²³ Alfred Manes, *Versicherungsglossikon*, 659.

²⁴ A. Manes (*Versicherungswesen* I., 34) deli zgodovino pravega zavarovalstva v tri velika razdobja. Prvo sega od 14. stoletja do konca 17. stoletja: izoblikuje se zavarovalna polica. Drugo obsega 18. in prvo polovico 19. stoletja: značilno je po nastanku prvih zavarovalnih podjetij. Tretje, še trajajoče razdobje karakterizira moderna mednarodna povezanost zavarovalstva, nastanek velikih podjetij in razvoj socialnega zavarovanja. — Joseph Hémard (o. c., 153 sl.) deli zgodovino zavarovanja prav tako na tri razdobja, pa pod drugim zriščen in z drugo časovno razpredelnico: Od 15. do 18. stoletja se zavarovanje z raznimi poskusi otresa elementov loterije, pomoči, človekoljubnosti: période empirique. V drugi dobi — période individualiste — ki zavzema 19. stoletje, se življenjsko zavarovanje pričinja postavljati na znanstveno bazo, ustanavljajo se velika podjetja s spekulativnimi nameni. V tretji dobi, ki jo označuje kot période scientifique, in ki zavzema čas zadnjih dvajsetih

Iz prvih polic je razvidno, da so bili nosilci pomorskega prevoznega zavarovanja posamezniki, pa tudi skupine oseb, združene v priložnostno navezani osebni družbi. Tako je iz neke toskanske police iz leta 1385 razvidno,²⁵ da so riziko za prevoz blaga nekega Francesca de Marco iz Prata in tovarišev, natovorjenega na ladji Giorgia Costanza Berga iz Provence, zavarovali Michele del Voglia e Comp. za 150 florintov, Bartolomeo e Pietro del Voglia za 150 florintov in Michele di Carlo degli Strozzi za 100 florintov. Tudi barcelonska ordonanca iz leta 1484 predvideva možnost, da zavarovanje prevzemajo posamezni podjetniki ali njih osebne združbe, dasi tega izrecno ne navaja, kar dokazuje, da sta te dve obliki zavarovalniškega podjetništva bili udomačeni.

Z zavarovanjem so se sprva bavili kot s postranskim trgovskim poslom posamezni trgovci, lastniki ladij, bančniki, borzni senzali. Dokler je bilo zavarovanje zvezano s pomorskim posojilom, so v zavarovalstvu prevladovali judje, zlasti v trgovskih središčih ob Sredozemskem morju. Tu se je tudi izoblikovalo zavarovalniško izrazoslovje, ki je, podobno kot v bančni stroki, zvečine italijansko. Da so prve zavarovalne družbe mogle poslovati, ne da bi prišle v navzkrižje s cerkveno oblastjo, so celo v statutih določale, da mora kateri izmed pooblaščenecv ali ravnateljev biti judovske vere.²⁶ Šele po reformaciji je pričela bledeti avtoriteta cerkvene prepovedi, saj je Luter učil, da si nebesa zaslužimo z vero in ne z odrekanjem dobrinam, ki nam jih je Bog dal, Calvin pa je priporočal izpolnjevanje poklicnih dolžnosti, zlasti ekonomsko plodno delo kot najbolj bogoljubno dejanje in pri tem ni izvzel trgovskih in denarnih poklicev, kar imajo mnogi celo za glavni razvojni motiv kapitalizma v protestantskih deželah, zlasti na Angleškem.

V prvem času nastajajočega zavarovalstva ni bilo lahko najti podjetnika, ki bi bil pripravljen prevzeti zavarovalni riziko v pokritje. Še v 15. stoletju, ko je v velikih obmorskih mestih na jugu in severu Evrope pridobival vpliv nov trgovski stan zavarovateljev, često ni bilo lahko zadostiti potrebi po zavarovanju. Zavarovanje je bilo drago, kar je razumljivo. Tudi stari stavbeniki so nosilno zidovje svojih zgradb predimenzionirali; ne morda zaradi sloga, saj imamo iz istega časa lah-

let 19. stoletja in sega do danes, postane zavarovalstvo dognana gospodarska panoga, se industrializira, ob zasebno se postavi socialno zavarovanje.

²⁵ Faksimile v *Nel primo centenario ...*, 12.

²⁶ Prim. n. pr. Capitoli della Compagnia delle Sicurtà Marittime iz leta 1761, ki v čl. IV. določajo: Dai Signori Interessati della Compagnia dovranno elegersi tre Direttori della medesima, due Cristiani, ed un Ebreo con ampia facoltà di firmare le polizze ... (Faksimile v *Nel primo centenario ...*, 54 sl.).

kotne konstrukcije, prikazane v slikarstvu, tudi ne zaradi monumentalnosti ali preobilice sredstev, ampak zato, ker niso znali preračunati nosilnosti, pa so zato rajši gradili v precej preobilnih kot v nekaj prepičlih razmerjih. Tako so tudi zavarovalni podjetniki bili često v veliki neizvestnosti, kolikšna premija zadošča za posamezno prevzeto nevarnost, pa so zato rajši segli previsoko, kot da bi utrpeli zgubo. Kljub temu pa je v tem času mnogo zavarovalnih podjetnikov propadlo; svojih obvez niso mogli pokriti; družbe so le malo časa obstajale.

Priložnostnih zavarovalnih družb je bilo tja do 17. stoletja veliko; vsako trgovsko mesto je imelo svoje, a med seboj niso bile povezane. Po večini je majhno število podjetnikov sklenilo družbeno pogodbo za določeno število let in prevzemalo posamezne rizike v zavarovanje. Uspeh je bil odvisen bolj od sreče kot od poslovne spretnosti lastnikov in poslovođij podjetja. Nazivale so se z romanskim nazivom *Compagnie* ali po rimskem pravu *Societates*, kar je značilo trgovsko družbo za trajnejšo gojitev trgovskega posla. Te družbe so bile osebnega značaja in še niso poznale delniškega kapitala, ki bi bil kot samostojna imovina izključno jamstvo za obveze družbe. Šele 17. in 18. stoletje je razvilo misel pravih delniških zavarovalnic v današnjem pravnem pomenu.

Preobrat v tej smeri so napravile velike kolonialne trgovske družbe, ki so se razvile iz korporacijskih ustanov v delniške, v prvi vrsti angleška Vzhodnoindijska družba, ki je bila ustanovljena leta 1600 in preosnovana v delniško podjetje leta 1612, ter nizozemska Vzhodnoindijska družba, ustanovljena leta 1602 in preosnovana v delniško že leta 1610. Kmalu za tema prvima delniškima družbama so podobna podjetja pričela rasti v Franciji, na Danskem, Švedskem in leta 1719 je tudi Avstrija dobila prvo tako podjetje (Vzhodna družba). Velik obseg je zavzela angleška družba za dvig volnene industrije, ustanovljena leta 1666 s stomilijonskim delniškim kapitalom, podobno družba za izkoričanje rudnikov itd.

Kmalu so se tudi v zavarovalnem podjetništvu pričele uporabljati skušnje, nabrane pri organizaciji ustanov na delniški podlagi v drugih gospodarskih panogah. Tehnični ustroj, premoženjska struktura in finančna prilagodljivost delniške družbe je zlasti godila zavarovalstvu kot zelo gibki gospodarski panogi. Dočim je posamezni podjetnik ali začasna družba mogla prevzeti le malo rizikov, je nova ustanova skušala doseči izravnano rizika s čim večjim številom zavarovanj, za katera je pobirala stalno premijo. Vplačani delniški kapital je služil le kot dodatno, omejeno in izključno jamstvo za primer, da s premijskimi prispevki ni bilo moči pokriti nastalih škod, in tudi iz presežkov letnih premij ugodnejših let nabrani rezervni skladi niso zadostovali.

Današnja oblika delniške zavarovalnice pa se je šele poglagoma razvila in tudi ni povsem prevladala, kajti ob delniški se je ves čas do danes in v vseh deželah enako krepko in uspešno uveljavljala zavarovalnica na vzajemni podlagi. Pokazalo se je tudi, da je ta oblika primernejša za nekatere zavarovalne panoge, druga za druge. Iz te prepletenosti v času, oblikah in zavarovalnih načinih nam je često težko razbrati pravo sliko razvoja zavarovalnega podjetja v posamezni dobi in posamezni deželi, zlasti še, ko se prično ustanavljati podjetja, ki goje vedno več zavarovalnih panog ali se ista podjetja prično širiti čez več dežel in se mednarodno povezovati v truste in koncerne.

Prva delniška zavarovalnica naj bi se bila ustanovila v Benetkah. Leta 1680 je več tamkajšnjih zavarovalnih podjetnikov predložilo oblasti v potrditev pravila (Capitoli) zavarovalne delniške družbe, ki so bila odobrena in razglašena »sopra le scale di San Marco e di Rialto« dne 3. oktobra 1681. Vsak družabnik mora prispevati 1000 dukatov po karatu in 500 dukatov po pol karata; družba je bila sklenjena za deset let; garancijski fond se zbira iz družbenega kapitala in premij. Iz premij se pokrivajo splošni stroški, plačajo se odškodnine, dobiček se največ v višini 4 % vplačanega kapitala razdeli med delničarje, preostanek se prišteje garancijskemu fondu; zastopniki družbe smejo sprejemati zavarovanja od kogar koli in od koder koli na svetu; vsako zavarovanje se mora vpisati v poslovne knjige. Prav moderno zasnovana delniška družba — toda ostalo je pri načrtu!

Pričetek delniškega zavarovalstva moramo iskati v Franciji in na Angleškem.

Leta 1666 je London doživel strašen požar, ki ga angleški zgodovinarji nazivajo kar Great Fire. Že leto nato je Nikolaj Barbon ustanovil urad za požarno zavarovanje, kjer je zbiral podatke, potrebne za izvedbo smotrnega požarnega zavarovanja v Londonu. Na njegovih dognanjih sloni zavarovalnica Fire Office, ustanovljena leta 1681 v Londonu, prva družba, ki je prevzemala zavarovanje proti fiksni premiji, element, na katerem pojmovno vzajemne zavarovalnice ne morejo graditi zavarovalnega posla. Uspeh, ki ga je dosegla nova družba, je bil nepričakovan in jo zato lahko denemo za mejnik v razvoju sodobnega zavarovalstva. Družba se je leta 1705 preuredila povsem v delniško in si vzdela ime Phoenix Office. Ob Fire Officeu je že leta 1683 zrastle v Londonu nova zavarovalnica, ki pa je bila urejena na osnovi vzajemne pomoči, Friendly Society, ki je poslovala z uspehom do konca 18. stoletja. S tema dvema ustanovama je bila utrta pot angleškemu zavarovalstvu v požarni panogi; zapovrstjo so si sledile znamenite družbe, zvečine delniške, katerih nekatere poslujejo še danes:

leta 1696 Hand in Hand, leta 1710 Sun, leta 1717 Westminster, leta 1740 Union.

Časovno je prva čisto delniška zavarovalnica francoska Compagnie Générale pour les Assurances & Grosses Aventures, ki je bila ustanovljena leta 1686 s kraljevim ediktom. Do ustanovitve te družbe je prišlo, ker Chambre des Assurances, ustanovljena leta 1668 na pobudo ministra Colberta, ni dosegla svojega namena, da bi namreč čim bolj pospešila francoski pomorski transport. Nova družba je imela le 30 članov, kapital v višini 300.000 liver je bil razdeljen na 75 delnic po 4.000 liver. Vsak delničar se je zavezal dopolniti kapital, kakor hitro bi bilo v pogodbeni dobi, ki je bila določena na šest let, potrebno seči po osnovnem kapitalu za izpolnitev obveznosti. Medtem ko je beneški načrt iz leta 1680 dopuščal celo svojim članom, da so sprejemali zavarovanja tudi izven družbe in jim dovolil ustanavljati nove družbe, je francoski kraljevi edikt iz leta 1686 določal absolutni monopol za novo zavarovalnico: »Il ne pourra être fait aucun commerce d'Assurance ni Grosses Aventures dans notre bonne ville de Paris que par ladite Compagnie à peine de nullité, dépens, dommages & intérêts.« Kljub temu pa je družba imela le kratek obstanek; prav tako naslednje podobno francosko podjetje, ustanovljeno leta 1695 v Rochelle, ki je prenehalo poslovati že čez dve leti. Vendar je skušnja, pridobljena pri teh prvih delniških zavarovalnicah, pomogla, da so imela podjetja, ustanovljena v naslednjih desetletjih, trdnjši obstanek.

Neuspeh francoskih delniških zavarovalnic je nedvomno treba prištevati tudi okoliščinam, da je bilo že od srednjega veka dalje v Franciji razvito stanovsko cehovstvo s svojo človekoljubno usmerjenostjo. Francosko zavarovalstvo je vse bolj organsko rastlo preko te oblike kot preko oblastvenih diktatov kolbertistične javne uprave. Pri zavarovalnih ustanovah, ki so vznikle iz korporacijske cehovske miselnosti, pa se je kmalu rodila misel na zbiranje rezerv, da ne bi ob vsaki potrebi bilo treba vedno znova nabirati sprotnih sredstev. Nastali so »Bureaux des incendies«, ki so poleg članarine zbirali še prostovoljne darove. Prvi tak »urad« je bil ustanovljen leta 1717 v Parizu; leta 1750 se je ta ustanova preosnovala v pravo zasebnopravno družbo Chambre générale d'assurances de Paris, ki je zavarovala za škode pri pomorskem prevozu in za požar. Kapital družbe je znašal sprva 4 in pol milijona, pozneje 9 in celo 12 milijonov liver, razdeljen je bil v delnice po 3.000 liver. Pomembna je ta zavarovalnica, ker je prva bila urejena po načelih sodobnih kapitalskih družb; imela je ravnateljstvo, ki je družbo upravljalo, nadzorstveni svet, ki je njeno poslovanje pregledoval, in občni zbor, ki je delo in poslovne zaključke odobral.

V drugi polovici 18. stoletja je bilo v Franciji ustanovljenih več zavarovalnic na delniški podlagi. Leta 1750 je bila ustanovljena Družba za pomorsko in požarno zavarovanje, ki je za gotovo še obstajala leta 1776. Deset let nato so francoski podjetniki na pobudo finančnika Adriana Labartha ustanovili Compagnie Royal d'Assurances, ki je pričela svoje delovanje s požarnim zavarovanjem (1786), nato pa prešla na življenjsko panogo (1787), za katero je dosegla celó monopolno pravico; vse do francoske revolucije se je lepo razvijala, nato pa kmalu prenehala delovati.

Ustanavljanje družb pa zlasti na Angleškem ni znižalo števila posameznih zavarovalnih podjetnikov. Bili so to ljudje z veliko poslovno skušenostjo in zvezami, ki so se često dedovale v isti družini od roda do roda. Radi so se družili v zaključene priložnostne družbe za prevzem posameznih rizikov, sem pa tja so ustanavljali zbornice in korporacije, ki so često postale zametek trajnih zavarovalnih podjetij. Najjačja taka korporacija se je osnovala v Londonu konec 17. stoletja, še danes znana pod nazivom Corporation of Lloyds. Mornariški in zavarovalni podjetniki so se zaradi posla zbirali v Londonu v kavarni v Great Tower Street, katere lastnik je bil neki Edvard Lloyd, podjeten mož, ki je znal spretno izrabiti poslovne sestanke svojih gostov.²⁷ Leta 1696 je začel izdajati poseben strokovni časopis o pomorstvu in ladijskem prometu »Lloyd's News«, ki se je leta 1834 preosnoval v znameniti »The Lloyd's Register of Shipping«. Lloydji so se razdelili v dve sekciji, ena goji zavarovalstvo, druga se bavi izključno s pomorstvom. Vseh 250 let je ta ustanova kljub raznim spremembam obdržala karakteristično svojskost, ki jo loči od vseh drugih zavarovalnih ustanov — sistem individualne osebne garancije posameznega člana za prevzeti del rizika, to je, kljub korporacijski organiziranosti imamo v Lloydih še vedno ustanovo posameznih zavarovalnih podjetnikov.

Drugo desetletje osemnajstega stoletja je v gospodarski zgodovini znano po finančni krizi, ki jo je izzval polom velikih prekomorskih trgovskih družb, tako leta 1720 angleške South Sea Company, ki je bila ustanovljena leta 1711 za trgovanje z Južno Ameriko, kmalu nato francoske Zapadnoindijske družbe, ki jo je leta 1716 ustanovil John Law kot majhno banko, preosnoval leto potem v veliko trgovsko družbo in dosegel, da si je leta 1718 lahko vzdela naziv privilegirane kraljeve banke. Ob te dve veliki ustanovi se je vzporedilo veliko majhnih in večjih podjetij, zgrajenih na nesolidni bazi in osnovanih z raznimi fantastičnimi cilji, dejanski pa s spekulativnimi nameni.

²⁷ Prim. J. Hémard, o. c., 165. — Nel primo centenario ..., 46 sl. — A. Manes, članek »Lloyd's« — Versicherungslexikon, 1029 ssl.

Tudi zavarovalstva se je polotila v tem času neka mrzličnost; nenehno so ustanavljali nove družbe, delnice so rastle v ceni od dne do dne, kmalu pa je prišlo do poloma in mnogo premoženja, last solidnih srednjih slojev, je bilo uničenega. Ta podjetja so poskušala uvesti nove panoge, tako na primer zavarovanje suhozemskega transporta, vloma, živine, kreditno zavarovanje, toda s temi poskusi je bilo le malo pridobljenega za trajnost. Oblastva so bila prisiljena poseči v to nezdravo aktivnost; na Angleškem je poseben zakon, nazvan »Bubble Act« leta 1718 ukinil poslovanje skoro vseh dotedanjih življenjskih zavarovalnic.

V tem času je nastalo nekaj zavarovalnic, ki imajo neke svojstvene poteze in ki so izpolnile v razvoju zavarovalnega podjetništva važno poslanstvo. Da bi se preprečile spekulacije z večkratnim zavarovanjem, pa tudi z ustanavljanjem velikega števila finančno šibkih podjetij, so oblastva segla po radikalnem sredstvu — po monopolu. Tako je n. pr. angleški kralj Jurij I. podelil zavarovalnici Royal Exchange Assurance, ustanovljeni leta 1720, monopol v pomorskem zavarovanju v tem smislu, da nobena druga družba ni smela prevzemati te vrste zavarovanj, lahko pa so jih prevzemali posamezni podjetniki; to je še bolj okrepilo Lloyde, ki so postali polagoma povsem gospodarji v svoji zavarovalni panogi.

Kako se je razvijalo zavarovalstvo v tem času po drugih deželah?

Zanimivo je, da je bila prva nemška delniška družba, Assecuranz Compagnie für See-Risiko und Feuer-Gefahr ustanovljena šele leta 1765 v Hamburgu. Delniška glavnica je bila razdeljena na 5000 delnic po 1000 renskih tolarjev v gotovini. Po enajstkratni spremembi statutov je preminula leta 1886.

Enako pozno so stopile v vrsto dežel z delniškim zavarovalstvom Belgija, Španija in Portugalska. Zavarovalniška zbornica za pomorsko zavarovanje v Belgiji je ustanovila leta 1754 »Družbo za pomorsko in požarno zavarovanje« s sedežem v Anversu. V Španiji je bila marca 1783 ustanovljena Družba za pomorsko zavarovanje v Bilbao; druga skoro ob istem času v Barceloni za zavarovanje trgovine v Vzhodno in Zapadno Indijo. Na Portugalskem je prva družba nastala leta 1792 pod nazivom Companhia Caldos Machado e Guildemeester.

Nekoliko zgodnejša je bila Nizozemska, vendar ne po lastni dejavnosti. Leta 1720 je bila ustanovljena v Rotterdamu na pobudo nekaterih angleških trgovcev družba Maatschapij van Assurantie, ki je vzdržala vse finančne in politične pretrese do danes. Tudi prva danska delniška družba iz leta 1726 krepko nosi svojih 220 let.

V nasprotju z Evropo, kjer je cvetelo delniško zavarovalstvo, je prva družba v Združenih državah severnoameriških

bila ustanovljena na vzajemni podlagi leta 1718 in je gojila izključno požarno panogo. Poskus, ustanoviti delniško družbo za požarno zavarovanje leta 1728 pod imenom Sun Fire Office, ni uspel, zato gre v Ameriki prvenstvo v tem oziru leta 1752 ustanovljeni Philadelphia Contributions for the Insurance of houses from loss by fire.

Izmed vseh panog se je najbolj počasi razvijalo pozavarovanje, ki tvori hrbtenico vse današnje mednarodno povezane zavarovalniške organizacije. In vendar segajo prvi početki pozavarovanja že v 14. stoletje! Najstarejša doslej znana pozavarovalna pogodba je bila sklenjena v Genovi 12. junija 1370. Zbirka zakonov in običajev pomorskega prava in prometa Guidon de la Mer iz 16. stoletja pozna pozavarovanje za primer, da se je zavarovatelj skesal ali bil v strahu radi preteče škode, pa je zato del prevzete obveznosti ali ves zavarovani riziko prevalil na druga ramena. Kakor je požar Londona v letu 1666 pospešil razvoj požarnega zavarovanja, tako je šele veliki požar Hamburga v letu 1842 pokazal na potrebo, da se posamezni zavarovalni podjetniki, zavarovalne družbe in vzajemne ustanove povežejo v pozavarovalne skupnosti ali skupno ustanove nova podjetja, ki naj bi vršila le porazdelitev rizika v obliki pozavarovanja. Pozavarovalnice, ki so zapovrstjo nastajale, so bile zgrajene na delniški osnovi. Tudi danes imajo vse pozavarovalnice obliko delniške družbe.

Zanimiv je razvoj italijanskega zavarovalstva, ki je prvo nastopilo v zgodovinskem razvoju te gospodarske panoge, pa nikdar ni doživelo takega razmaha kot v drugih obmorskih deželah, na primer v Angliji. V politično razcepljenih in gospodarsko oslabljenih italijanskih obmorskih mestih je često bilo celo prisiljeno zateči se pod zaščito monopola, da je vzdržalo vse finančne pretrese in politične spremembe.

Ako preidemo beneški poskus iz leta 1681, srečamo v Italiji prvo zavarovalno delniško družbo šele leta 1740 v Genovi. V neki listini z dne 4. februarja 1741 jo veliki svet republike naziva »Nuova compagnia di assicurazioni, formata da varj mercadanti, tanto nazionali quanto forestieri«. Še istega leta so drugi trgovci ustanovili drugo družbo. Vojna, pomorske nevarnosti, slabi posli so obe oslabili, zato sta veliki in mali svet republike 23. in 26. maja 1742 obe združila ter je nova Compagnia Generale po angleškem zgledu dobila monopol za pomorsko zavarovanje; monopol pa je bil tesnejši kot angleški, ker so od privilegirane posla bili izključeni tudi zasebni zavarovalni podjetniki. Družba je uživala monopol svobodno 36 let, leta 1775 je bil monopol obdavčen, leta 1778 preklican, obenem pa je bil uveden taksni papir za vse vrste zavarovalnih polic.

V Neaplju je bila s kraljevim odlokom z dne 11. aprila

1751 ustanovljena Reale Compagnia delle Assicurazioni Marittime, ki ji je bil po zgledu Londona in Genove podeljen za 10 let »ius privativo« za sklepanje zavarovanj v mestu in vsej neapeljski kraljevini »ad esclusione di qualunque altro Assicuratore«. Kapital v znesku 100.000 dukatov je bil razdeljen na 500 delnic po 200 dukatov; razpis delnic je bil kar najširši, kurz je bil svoboden, delnice so bile nezasežne. Premije so se določale vsakih 6 mesecev znova ter jih je moral potrditi kralj. Tri generalne direktorje in šest odbornikov je volil vsakoletni zbor delničarjev. Družba je kljub težkim časom in velikim škodam doživela leto 1808.

Tretje italijansko trgovsko središče Ancona je leta 1761 v nasprotju z Genovo in Neapljem, ki sta imela privilegirana monopolna zavarovalna podjetja, dobila povsem zasebno zavarovalno družbo brez vsake predprave, Compagnia delle Sicurtà Marittime z delniškim kapitalom 100.000 skudov, razdeljenim na 200 delnic po 500 skudov.

V Benetkah leta 1681 ustanovljeni, pa ne oživljeni družbi je sledilo več uresničenih načrtov, vendar prvi šele 106 let kasneje, ko je bila januarja 1787 ustanovljena Compagnia Veneta di Sicurtà s kapitalom 400.000 dukatov, razdeljenim na 800 delnic po 500 dukatov. Vodila je razen pomorskih zavarovanj tudi življenjsko panogo, vendar je zavarovala vsako osebo največ za 5.000 dukatov in le za dobo enega leta. Isto rojstno leto ima tudi Veneta Società di Assicuratori s kapitalom 200.000 dukatov, tretja je iz leta 1793, Compagnia Veneta di Assicurazioni.

Zaradi zemljepisne bližine in povezanosti naših krajev z jadranskim obmorskim središčem naj kratko navedemo še zgodovino tržaškega zavarovalstva. Za avstrijsko obmorsko mesto Trst so se prav posebej zanimali avstrijski cesarji. Tu je že od srednjega veka sem obstajala Banco della Madonna per le Sicurtà Marittime. Ob otvoritvi proste luke je cesar Karel VI. zagotovil ustanovitev dovolj močne zavarovalne banke ali družbe za zavarovanje ladij; ostalo pa je le pri obljubi. Cesarica Marija Terezija je naročila leta 1760 trgovinskemu intendantu v Trstu, naj prouči, kako je zavarovanje urejeno v Anconi. Marca istega leta se je tržaška borza bavila z mislijo, da bi ustanovili v Trstu moderno zavarovalno podjetje. Po dolгих, delno brezuspešnih pripravah je končni načrt prodrl šele leta 1764 na seji borze dne 15. maja; ustanovni občni zbor nove družbe pa je bil šele 1. oktobra 1766. Compagnia d'assicurazioni, pozneje nazvana Vecchia Compagnia d'assicurazioni, je imela delniško glavnico 600.000 florintov, razdeljeno na 1.200 delnic po 500 florintov; vpis delnic je le počasi napredoval. Družba je poslovala uspešno, prenehala je leta 1824. Kmalu za prvo zavarovalnico te dobe je bilo ustanovljenih

v Trstu več zavarovalnih družb na delniški osnovi, med njimi Banco di Assicurazioni e Cambj Marittimi leta 1786, ki je prva na jugu Evrope načrtno začela gojiti požarno zavarovanje. Bolj kot kje drugje se vidi v Trstu, kako je tedanje zavarovalstvo bilo tesno povezano z rastjo in padanjem pomorskega prometa. Zavarovalnice preminevajo, ustanavljajo se nove. Pri vsaki je glavnica štela okrog pol milijona florintov, le redko je dosegla cel milijon in je bila po navadi le deloma plačana. Imenska vrednost delnic je bila redno 500, le redko po 1000 florintov. Družbene pogodbe so se sklepale za 5 do 9 let, pozneje celo za 3 do 6 let. Družbe so pogosto menjale statute, kapital, prekupčevale so s celimi portfelji, zato se često ne ve, kje preneha ta družba in se prične druga. Leta 1795 je poslovalo v Trstu 5 zavarovalnic s skupnim delniškim kapitalom 4 milijone florintov in nad 70 milijoni zavarovalne vsote. Pač dovolj močna tradicija in dosti krepko finančno ozadje za ustanovitev obeh novejših svetovnih podjetij, ki imata svoj sedež v Trstu, Assicurazioni Generali (ust. leta 1831) in Riunione Adriatica di Sicurtà (ust. leta 1838), ki od vseh 79 v Trstu v 18. in 19. stoletju ustanovljenih zavarovalnic edini še obstajata.

Napoleonske vojne so pretrgale sorazmerno cvetoč razvoj evropskega gospodarstva, prometa in trgovine in tudi zavarovalstvo je naglo pešalo. Malo družb, ustanovljenih do tega časa, je preživelo Napoleona. Po tem viharju pa se je Evropa zbudila v povsem novo življenje. Fiziokratski nauki so raztopili verige fevdstva in merkantilizma, v katere je bilo uklenjeno vse gospodarsko in socialno življenje evropskih narodov, prodirni individualizem si je s svojimi načeli o svobodi začel utirati pot. Tudi zavarovalstvo je stopilo v povsem novo razdobje svojega razvoja. Zavarovalno podjetništvo je prešlo v trdnejše roke. Začela so se ustanavljati kapitalsko močna in organizacijsko odporna podjetja. Potreba po zavarovanju se je pričela stalno večati. Promet je naraščal z gradnjo železnic in parobrodov, industrializacijo celih dežel je pospešila vedno smotrnejša raba parne in električne pogonske sile, znanost je v vseh smereh skokoma napredovala, nove iznajdbe na vseh področjih so se kar vrstile, razmahnila se je obveščevalna služba, vse gospodarsko življenje je prešlo v silno rast, gospodarski kapitalizem je vseh vrst podjetja pognal v nagel razvoj.

Zavarovalna panoga je smotrno izgradila zlasti dve obliki zavarovalnih podjetij, kapitalistično delniško družbo in zadružniško vzajemno zavarovalnico. Ob teh dveh glavnih oblikah sicer še vedno uspevajo posamezni zavarovalni podjetniki, vendar skoro izključno le na Angleškem, kjer so organizirani v korporaciji Lloydov, in mala vzajemna ali zadružna podjetja krajevnega značaja. Z manjšim uspehom se v novejšem

času uporablja v nekaterih državah na dokladnem kritju temelječa pomožna blagajna kot oblika zavarovalnega podjetja, medtem ko komanditno družbo ali novejšo družbo z omejeno zavezo komaj kje zasledimo kot pravno obliko, v kateri bi se organiziralo zavarovalno podjetništvo.

Na enovitost v oblikah zavarovalnega podjetja vpliva še okolnost, da je zavarovalstvo v svoji današnji razvitosti nujno navezano na široko mednarodno in medcelinsko porazdelitev rizikov. Smotno se dá taka organizacija posla izvesti le, ako so nosilci zavarovanja organizirani le v nekaj znanih in doglatih podjetniških oblikah, da more trg presoditi pravno sposobnost in kapitalsko moč svojega soudeleženca na istem poslu. Tako na izbiro oblike zavarovalnega podjetja vpliva že narava posla in njegove organizacijske nujnosti.

Slednjič je država pričela vplivati na oblikovanje podjetij. V zavarovalstvo je pričela posegati sorazmerno zgodaj in je posvečala precejšnjo skrb organizaciji podjetništva v tej panogi. V drugi tretjini 19. stoletja je že cela vrsta držav izdala posebne zakone zaradi nadzorovanja zavarovalnih podjetij ob njihovem ustanavljanju in pri poslovanju, v novejšem času pa je tudi omejila pogodbeno svobodo s kodifikacijo materialnega zavarovalnega prava.

Najnovejši čas je značilen po omejevanju svobode v gospodarskem udejstvovanju. Sijaj kapitalističnega gospodarskega sistema je pod vplivom socialnih stremljenj in avtarkičnih prizadevanj obledel. Politični režimi so vedno bolj posegli v podjetništvo vseh smeri in tudi ob zavarovalnem niso ostali brezbrizni. Postopoma smo šli v dobo več ali manj dirigiranega gospodarstva. Država je z raznovrstnim utemeljevanjem skušala na razne načine neposredno vplivati na posamezne gospodarske stroke; najbolj se ji je to posrečilo, ko je sama pričela prevzemati vlogo podjetnika. Ko ji je stvar uspela v prometu, pošti, pomorstvu, se je lotila težke industrije, prešla na kmetijstvo in živilske stroke ter segla v bančništvo. Obe veliki vojni našega stoletja sta ta proces pospešili. In tako srečamo tudi v zavarovalnem podjetništvu državo, ki ustanavlja velika privilegirana zavarovalna podjetja, kot na primer v Italiji, ali celo sama prevzame v svojo upravo vse zavarovalstvo v obliki delne obligatornosti in monopola, kot na primer v Sovjetski Rusiji. Zdi se pa, da razvojni proces v to smer še ni zaključen; prav tako še nista dokončno izoblikovani obe glavni obliki današnjega zasebnopravnega zavarovalnega podjetja, delniška družba in vzajemna, oziroma zadružna zavarovalnica.

3. Zavarovalstvo v Sloveniji

Slovenija²⁸ je stopila na področje zavarovalstva zelo pozno, v času, ko je v sosednjih in drugih deželah prehodila ta gospodarska panoga že dolgo razvojno pot in se je pričelo razvijati zavarovalno podjetništvo v smer sedanje narodnogospodarske pomembnosti in mednarodne organizacijske povezanosti.

Morda ni naš narod zadosti živo čutil potrebe po posebnih zavarovalnih ustanovah, ko je po eni strani v verskih bratovščinah in stanovskih cehih organizirana samopomoč deloma pokrivala najnujnejše potrebe, po drugi strani pa je znana slovenska dobrosrčnost v sili vedno priskočila rojaku na pomoč. Tudi po osvoboditvi kmečke posesti so bila dolga desetletja ob požaru bolj v navadi prosjaška pisma kot zavarovanje pri posameznih tujih zavarovalnicah, ki so posamič razširile svoje delovanje tudi v naše kraje.

Posamezni kraji, župnije, okoliši so skušali že v času, ko pri nas zadružništvo še ni bilo uvedeno, organizirati vzajemno pomoč za posamezne pogostne primere nesreč. Tako je na primer Francišek Paglavec, župnik v Tuhinju (1679—1759) osnoval za svojo župnijo cerkveno posojilnico,²⁹ ki je obstajala do časov Jožefa II., to je do leta 1782. Njen delokrog ni obsegal le posojanja in vlaganja denarja, ampak je ustanovitelj imel namen z zbranimi sredstvi pomagati ljudem v vsaki stiski in nesreči, ob bolezni in podobno.

Prva prava zavarovalna ustanova večjega obsega na naših tleh pa je zavarovalna banka »Slovenija«, podjetje, ki je za slovensko gospodarstvo svoje dobe žal pomenilo veliko nesrečo.

²⁸ V kolikor izrecno ne navajamo virov, smo podatke za to poglavje zajemali iz arhiva Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani (spisi, sejni zapisniki, poslovne knjige, letna poročila), arhiva Deželnega odbora kranjskega (zlasti poročilo št. 4.341 z dne 20. decembra 1897) in arhiva kmetijskega oddelka banske uprave Dravske banovine v Ljubljani (zavarovanje toče). — Na podlagi gradiva, navedenega v tem poglavju, je pisec objavil doslej sledeče članke in razprave: 1. Ob tridesetletnici Vzajemne zavarovalnice (Narodni gospodar 1930, 164—167). — 2. Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani, Ljubljana 1933, mala 4°, strani 160. — 3. Nadškof dr. Anton B. Jeglič, naš utemeljitelj (Naša moč 1936, 14). — 4. Zavarovalna banka Slovenija (Naša moč 1937, 56, 63 sl., 66). — 5. Zavarovanje zoper točo (Poročilo o kmetijski anketi kr. banske uprave Dravske banovine 1938, I, 114—130). — 6. Problemi iz zavarovanja zoper škodo po toči (Glasnik Udruženja aktuarja Kr. Jugoslavije 1938, 25—38). — 7. Zasebnopravno zavarovalstvo v Sloveniji (Spominski zbornik Slovenije, 464—468). — 8. Življenjsko zavarovanje Vzajemne zavarovalnice (Naša moč 1940, 80). — 9. Skozi štirideset let zgodovine Vzajemne zavarovalnice (Letno poročilo Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani za leto 1939, 15—62).

²⁹ Prim. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1904, 49 in L. Dolinar, Prva hranilnica v deželi (Slovenski romar — koledar za leto 1858. Ljubljana. Str. 113—115).

Leta 1871 je Friderik Seyerkammer pl. Treuenstein, bivši asistent deželne glavne blagajne v Ljubljani, zastopnik ogrske zavarovalne banke »Hasa«,³⁰ pridobil takratnega ljubljanskega župana dr. Etbina Costo za načrt, da se ustanovi »Prva občna zavarovalna banka Slovenija« z delniškim kapitalom 600.000 goldinarjev, razdeljenih na 3000 delnic po 200 goldinarjev. Ustanovna skupščina se je vršila v Celju 15. avgusta 1871. Dne 25. januarja 1872 sta Costa in Treuenstein dosegla koncesijo za novo podjetje. Upravnemu odboru, v katerem so bili med drugimi dr. Costa, dr. Valentin Zarnik, dr. Valenta, A. Pirnat, K. Ahčin, pozneje še dr. Karel Bleiweis in Souvan, je predsedoval knez Salm-Reiferscheid iz Novega Celja.³¹

Pri Treuensteinu, ki je bil prvi ravnatelj banke, je bil odločujoči nagib pri ustanovitvi podjetja nedvomno osebna korist, pri dr. Costi so prevladovali politični razlogi. Liberalnejši »Mladoslavenci« so namreč 1871/72 ustanovili v Ljubljani »Narodno tiskarno«, zato so se konservativni »Staroslavenci« oklenili banke »Slovenije«, da bi jim pridobila in ohranila politično veljavo.³² Novo podjetje, ki ni rastlo postopno z gospodarsko potrebo slovenskih dežel, katerim je bilo namenjeno, in poleg tega tudi ni imelo strokovnega vodstva, je po prvih navidežno bleščečih se uspehih kmalu propadlo.

Duša novega podjetja je bil dr. Henrik Costa. Sodobniki ga označujejo kot moža velikih ambicij in silne agilnosti, vendar v gospodarskih stvareh ni bil zveden; zavarovalstvo mu je bilo povsem tuje področje.³³ Še druga, tehtnejša okolnost je bila, ki je pospešila propad prvega slovenskega zavarovalnega pod-

³⁰ Podatke navajamo po osebnem listu z dne 11. decembra 1887 in popisnici ljudskega štetja iz leta 1869 (oboje v arhivu Mestne občine ljubljanske; osebni list pod Seyerkammer, popisnica pod Krakovo hišna št. 70). Poročna knjiga župnije Marijinega Oznanjenja v Ljubljani navaja, da se je 30. maja 1858 poročil »Friederich Seyerkammer Edler von Trauenstein« (Ludwig Schiviz von Schivizhofen, Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain, Görz 1905, str. 245 navaja pogrešno »Frauenstein«), rojen 7. maja 1836 (v obeh prej navedenih virih se kot rojstno leto navaja 1834, rojstni kraj Dunaj, kjer je oče Jožef bil računski oficial poštnega knjigovodstva), s Karolino Eržen, rojeno 1834 v Ljubljani. (Eržen Karolina je bila hčerka znanega ljubljanskega padarja in poznejšega bogatega pivovarja Jožefa Eržena; kot njeno očetno stanovanje se navaja očetova hiša v Gradišću h. št. 3; dr. Rudolf Andrejka je pisca opozoril, da je to današnja Vegova ulica 8).

³¹ Prim. Dr. Josip Vošnjak, Spomini II. (Ljubljana 1906), 211 ssl. in 232. — V. Urbas, Dr. E. H. Costa (Ljubljana 1877), 52. — Iz poročila v »Novicah« 1873, str. 400 (3. decembra) bi sklepali, da je leta 1871 nameraval Treuenstein prvotno ustanoviti v Celju neko banko »Danica« in pobiral ustanovne deleže po 50 gld., ki jih pa ni vrnil, ko do ustanovitve ni prišlo.

³² Dr. Ivan Prijatelj, Janka Kersnika Zbrani spisi VI/1 (Ljubljana 1910), 190 in VI/2 (Ljubljana 1914), 80 ssl.

³³ Dr. Jos. Vošnjak, o. c., 231 in V. Urbas, o. c., 53.

jetja. »Slovenija« je bila ustanovljena v času pred dunajskim finančnim polomom (1873), ko je vsak dan prinesel na borzo nove delnice in je spekulacija z njimi zajela ne le široke kroge meščanstva, ampak celo konservativni kmetiški stan. Tudi dr. Costo in tovariše je zavedel ta navidezni »gospodarski procvit«, ki je bil leta 1871 nekako na višku. Nova zavarovalnica je razmeroma hitro dosegla vpis svojih delnic deloma v Ljubljani, deloma preko Eskomptne banke v Zagrebu, zlasti ker je subskripcijski tečaj bil določen na 85 odstotkov nominala, ob vpisu pa je bilo treba plačati le 40 odstotkov v gotovini.³⁴

Banka je začela z delovanjem na veliko. Doma in drugod je delala veliko reklamo. Svoje poslovanje je razširila na Hrvaško, Ogrsko, Slovaško in po Galiciji,³⁵ ustanovila je podružnice v Budimpešti, Pragi, v Trstu in na Dunaju.³⁶ Že po dveh letih obstoja je imela v veljavi 16.000 polic s 50.000.000 gld. zavarovalne vsote in letno premijo 500.000 gld.³⁷ V Ljubljani je nakupila več hiš.³⁸ Toda že čez dve leti se je pokazalo, da je podjetje zgrajeno na nesolidnih temeljih, v naglici in nestrokovno. Ko so po dr. Costovi smrti (1875) in Treuensteinovi odstavitvi delničarji dobili vpogled v stanje banke in se prepričali o točnosti poročila ravnateljstva, da se je od 300.000 goldinarjev delniškega kapitala porabilo 255.000 goldinarjev za tekoče upravne stroške in je razen tega banka »Slavija« odklonila prevzem aktiv in pasiv »Slovenije«, so na izrednem obnem zboru 28. septembra 1876 sklenili, da se podjetje likvidira.³⁹

³⁴ Dr. Jos. Vošnjak, o. c., 212 in V. Urbas, o. c., 52.

³⁵ Dr. Jos. Vošnjak, o. c., 230 sl.

³⁶ »Novice«, 5. novembra 1873, št. 45, str. 364.

³⁷ Ko je »Slovenski Narod« vedno pogostejše opozarjal na šibkost banke, so »Novice« pričele objavljati mesečne izkaze o poslovnih uspehih podjetja; iz teh podatkov je razvidno n. pr., da je v avgustu 1873 izdala banka 3.046 polic z zavarovalno vsoto 5.788.801 gld. in letno premijo 31.016.24 gld.; v septembru 1873 polic z zavarovalno vsoto 3.344.027 gld. in premijo 43.627 gld.; v oktobru 1873 polic z zavarovalno vsoto 3.498.495 gld. in premijo 58.163 gld.; v novembru 1873 polic z zavarovalno vsoto 3.119.266 gld. in premijo 37.115.36 goldinarjev, kar kaže na zelo obsežno poslovanje zavoda. (»Novice« 10. sept. 1873, list 37, str. 301; oglasnik k listu 42 z dne 15. oktobra 1873; 5. novembra 1873, list 45, str. 365).

³⁸ Dr. Jos. Vošnjak, o. c., 231.

³⁹ Dr. Josip Vošnjak, o. c., 232 in Dr. Ivan Prijatelj, o. c., VI/2, 80 in 390. — Ivan Hribar (Moji spomini I., Ljubljana 1928, str. 71 sl.) navaja, ko govori o banki »Sloveniji«, da je »Slavija« prvotno ponujala »Sloveniji« nekaj spretnih uradnikov, da bi uredili njeno gospodarstvo, pa je upravni odbor to odklonil; med likvidacijo da je ponudil ugodne pogoje za prestop zavarovancev »Slovenije« k »Slaviji«; o pogajanjih za prevzem vseh aktiv in pasiv banke pa ne omenja ničesar. — Na zadnjem izrednem obnem zboru »Slovenije« dne 4. marca 1885 so sklenili preostanek imovine razdeliti med delničarje, tako da bi prejel po 7 gld. za vsako delnico, kdor je plačal za delnico skupno 164 gld. Ta sklep je potrdila deželna vlada dne 23. maja 1885, s čimer je bila likvidacija podjetja dokončno izvršena (Dr. Ivan Prijatelj, o. c., VI/2, 390).

Delničarji so na delnice morali postopoma doplačati po 64 goldinarjev, kar pa ni šlo naglo od rok ter se je končna likvidacija zavlekla v leto 1885. (Božidar Raji(č) je o banki Sloveniji ob oceni Costovega življenjepisa, ki ga je napisal Viljem Urbas in izdala Matica Slovenska, zapisal: »Kvar za toliko lepo ime, ka se je toliko napačno zlorabilo. ... Renčelo in strastno se je pisalo zoper odsvetovalce, a sedaj marsikateri vnemarni in lehkoverni dobričnik zdihuje po krvavo in potno zasluženih vzletevših peticah, pa zastonj, glas je na Slovenskem slišan, plač in joč in cvil mnogi.«⁴⁰ »Slovenec« je pravilno ocenil celotno podjetje, ko je o propadli banki »Sloveniji« zapisal:⁴¹ »Imela je rajnica poklic in zmožnost postati velik blagoslov v deželi, a postala je nekaj po hudobiji, nekaj po nevednosti in neveščnosti opraviteljev nesreča mnogim.«

Slovenski gospodarstveniki in javni delavci pa niso šli brez pomisleka mimo te nesreče. V dolgih debatah ob propadanju banke »Slovenije« so prišli do prepričanja, da bi se v naših skromnih in kapitalsko šibkih razmerah dalo urediti smotrno zavarovanje le v javni upravi. »Poedinca je treba omejiti povsod, koder to zahteva blagor celote,« je izvajal o zavarovalstvu poslanec Franjo Šuklje v kranjskem deželnem zboru 16. decembra 1887 in skupno s 15 tovariši predlagal, naj bi se izvedlo prisilno zavarovanje vsaj za požarne škode na poslopih.⁴² Pa to ni bil prvi glas o zavarovalstvu v kranjskem deželnem zboru: že leta 1869 je obravnaval vprašanje zavarovanja dr. Razlag; v preračunskem poročilu v seji dne 24. januarja 1887 je poslanec dr. Mošè v imenu finančnega odseka predlagal, naj deželni odbor preuči, ali ne bi kazalo ustanoviti deželno zavarovalnico proti škodi po ognju.⁴³

Proti predlogu Franja Šukljeta se je tokrat oglasil v deželnem zboru poslanec baron Apfaltern, na splošno pa je bil govor poslanca Šukljeta sprejet s pohvalo in odobravanjem ter je zbor sklenil, da se predlog izroči deželnemu odboru v pretres. Nasprotno pa je Ivan Hribar v »Slovenskem narodu« in »Slovincu« v daljši razpravi ostro napadel prizadevanje za ustanovitev deželne zavarovalnice.⁴⁴

⁴⁰ »Slovenski narod« dne 10. februarja 1878, št. 34.

⁴¹ »Slovenec« 5. marca 1885, št. 52.

⁴² »Slovenec« 16. decembra 1887, št. 286. »Slovenec« je govor objavil v št. 288 in 289 (19. in 20. decembra) letnika 1887.

⁴³ »Slovenec« 25. januarja 1887, št. 19 in 23. decembra 1887, št. 292.

⁴⁴ V »Slovincu« je bila objavljena razprava v skoro zaporednih številkah od 29. februarja 1888 (št. 49) do 22. marca 1888 (št. 67), v »Slovenskem narodu« pa od 29. februarja 1888 (št. 49) do 9. marca 1888 (št. 57). — Ponatis je izšel v posebni knjižici: Ivan Hribar, Prisilno zavarovanje. Ljubljana 1888, 160, strani 46. — Polemika o deželni zavarovalnici je sprožila tudi predlog (Tine Balant, O nekaterih prezrtih predlogih — »Slovenec« 2. januarja 1888, št. 1), naj bi se ustanovila posebna slovenska cerkvena zavarovalnica.

Vprašanje ustanovitve slovenske zavarovalnice je znova sprožil prvi katoliški shod v Ljubljani (1892). V socialnem odseku je poročal o zavarovanju državni poslanec Franc Povše, ki je orisal stanje zavarovalstva v Sloveniji in priporočal, naj se »upelje po srečnih zgledih in uspehih drugih dežel in držav splošno deželno zavarovanje«, kajti le tako bo možno doseči občno zavarovanje. Shod je sprejel sledečo resolucijo:⁴⁵ »Deluje naj se na to, da dežele same prevzamejo v lastno upravo zavarovanje proti požaru, proti živinskim boleznim in vremenskim uimam.«

Misel katoliškega shoda sta povzela deželna poslanca Franjo Šuklje in dr. Žitnik v kranjskem deželnem zboru na seji 8. februarja 1896. Njun predlog za ustanovitev kranjske deželne zavarovalnice z neobveznim zavarovanjem za požar, točo in živino je plenum v načelu sprejel, naročil pa je odboru, naj vprašanje temeljito preštudira, zbere statistične podatke in pregleda podobne ustanove po drugih deželah, nato pa znova poroča skupnemu zboru. V isti seji je poročal poslanec Lenarčič o drugem samostojnem predlogu, ki ga je vložil poslanec Ivan Hribar, da bi se namreč ustanovila zavarovalnica za živino. V debati o tem predmetu je poslanec dr. Schaffer predlagal, naj se tudi življenjsko zavarovanje uredi v deželni upravi, in to v zvezi z odplačevanjem hipotečnih dolgov.⁴⁶

Deželni odbor je zbral obsežen statističen material, iz katerega je razvidno, da je bilo tedaj zavarovane proti požaru komaj 52 odstotkov zgorljive imovine, proti toči da je bilo zavarovanih komaj pol odstotka kmetovalcev, zavarovanje živine pa da je bilo skoraj nepoznano. Na zasedanju zbora dne 11. februarja 1898 je poročal odbor o svojih ugotovitvah in poudaril, kolikšnega gospodarskega in socialnega pomena bi bila deželna zavarovalnica. Proti pričakovanju pa predlog za njeno ustanovitev ni bil sprejet, ampak je bila razprava o tem vprašanju preložena, dokler anketa veščakov, ki naj se skliče, ne poda svojega mnenja. Večina poslancev je bila pod vtisom govora dr. Ivana Tavčarja, ki je vse prizadevanje poslancev Šukljeta, dr. Žitnika in tovarišev označil kot politično agitacijo proti poslancu Ivanu Hribarju, takratnemu glavnemu zastopniku češke zavarovalne banke »Slavijske« v Ljubljani.⁴⁷

Na pobudo dr. Janeza Ev. Kreka je misel prvega katoliškega shoda oživila skupina podjetnikov in javnih delavcev pod vodstvom državnega poslanca in upokojenega višjega sodnega

⁴⁵ Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu 1892. leta v Ljubljani (Ljubljana 1893), 91 in 107.

⁴⁶ Prim. »Slovenec« 8. februarja 1896, št. 32 in cit. Poročilo št. 4.341 z dne 20. decembra 1897 v arhivu Deželnega odbora kranjskega, iz katerega smo posneli tudi statistične navedbe.

⁴⁷ Prim. »Slovenec« 12. februarja 1898, št. 34.

svētnika Ivana Vencajza; konec leta 1899 so ustanovili »Vzajemno zavarovalnico« v Ljubljani.⁴⁸ Deželni predsednik Hein je po pooblastilu dunajske vlade podelil koncesijo novi zavarovalnici 14. aprila 1900. Ustanovni občni zbor novega podjetja, urejenega na vzajemni podlagi, se je vršil 5. julija 1900, z delom je zavarovalnica pričela 1. avgusta istega leta.

Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani pa ni bila mišljena kot trajna ustanova, ampak le kot prehodno podjetje, ki naj bi polagoma prešlo v deželno upravo. Še na drugem katoliškem shodu leta 1900, ki mu je ustanovitelj Vzajemne zavarovalnice Ivan Vencajz bil podpredsednik, je bila namreč sprejeta resolucija, naj se za obvezno zavarovanje proti požarom ustanove deželne zavarovalnice z monopolom, zavarovanje proti toči in živinskim boleznim pa naj prevzame država. Tudi referent o zavarovalstvu Valentin Podgorc je omenjal kot samo po sebi umevno, da se bo nova Vzajemna zavarovalnica preoblikovala v deželno zavarovalnico; zato je v debati o resolucijah bil sprejet dostavek:⁴⁹ »Priporoča se nova Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani, dokler ni ustanovljena deželna zavarovalnica.«

Državni poslanci Ivan Vencajz, dr. Žitnik in tovariši so v dunajskem parlamentu 22. marca 1901 predlagali, naj se izdela zakonski predlog, s katerim se da posameznim deželam pravica, da ustanove deželne zavarovalnice s prisilnim zavarovanjem, in sicer na osnovi vzajemnosti. V desetih letih naj prevzamejo vse zavarovalne pogodbe, sklenjene z zasebnimi zavarovalnicami.⁵⁰

Pogajanja za preosnovo Vzajemne zavarovalnice v deželno podjetje so se pričela šele, ko so volitve v deželni zbor leta 1908 prinesle večino dotedanji manjšini in je bila razbita koalicija liberalnih Slovencev z Nemci, ki je dolga leta tvorila večino v deželnem odboru.⁵¹ Razgovori pa niso privedli do uspeha, ker je Vzajemna medtem že razširila svoje poslovanje preko mej dežele Kranjske, deželna zavarovalnica pa bi mogla prevzeti le posel na Kranjskem. Zato je bil v deželnem zboru stavljen v zvezi s tem vprašanjem 5. februarja 1914 iniciativen predlog za zavarovalni monopol, in sicer naj bi država monopolizirala življenjsko zavarovanje, medtem ko bi požarno zavarovanje monopolizirale dežele. Polovica dobička deželne zavarovalnice bi se

⁴⁸ O zvezi med dr. J. E. Krekom in Vzajemno zavarovalnico je često pravil kan. Ivan Sušnik (Prim. letno poročilo Vzajemne zavarovalnice za leto 1939, 15).

⁴⁹ Poročilo o II. slovenskem katoliškem shodu leta 1900 v Ljubljani (Ljubljana 1901), 43 sl., 85 sl., 170 ssl.

⁵⁰ »Slovenec« 23. marca 1901, št. 68 in arhivalia Vzajemne zavarovalnice.

⁵¹ Gl. Erjavec Fran, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem (Ljubljana 1928), 166 sl. in I. M., »Slovenski list« v letu 1896 in 1897 in še kaj — »Slovenec« 6. marca 1931, št. 53.

porabila za monopolno deželno zavarovalnico za živino, polovica za podporo delavskih in kmetских stavbnih društev; dobiček zavarovalnice za življenje naj bi se porabil za ustanovitev monopolne državne zavarovalnice za uime.⁵² Svetovna vojna je preprečila izvedbo vseh teh širokopoteznih načrtov.

Zaradi popolnosti naj navedemo še sledeči zanimiv poskus na področju zavarovalniškega podjetništva pri nas. Leta 1912/13 sta takratni ravnatelj Jadranske banke v Trstu Maks Antič in poslanec dr. Otokar Rybar pripravljala načrt za ustanovitev slovenske zavarovalnice na delniški podlagi, ki bi imela sedež v Trstu; določeni so bili že poslovni prostori in izbrano vodstvo za novo podjetje,⁵³ toda vojna je pokopala tudi to zasnovo.

Kmalu po končani prvi svetovni vojni smo Slovenci dobili novo zavarovalno podjetje, ustanovljeno v obliki delniške družbe. V Ljubljani je imela »Vzajemna zavarovalna banka Slavija v Pragi«⁵⁴ že dolga desetletja znaten posel; njeno glavno zastopstvo je zlasti razvil Ivan Hribar, ki je vodil ljubljansko poslovalnico do leta 1919. Po vojni je Slavija združila ves posel v novi jugoslovanski državi v glavni podružnici v Sarajevu. Zaradi nacionalizacije tega posla so leta 1922 Ljubljanska kreditna banka, Jadranska banka, Kreditni zavod v Ljubljani, Slovenska eskomptna in Mariborska eskomptna banka dobile koncesijo za ustanovitev »Jugoslovanske zavarovalne banke Slavije«⁵⁵ s sedežem v Ljubljani.⁵⁴

Delniški kapital banke Slavije znaša 2,500 000 din, je razdeljen na 25.000 delnic po 100 din in je v celoti plačan. Poleg nekaterih ljubljanskih denarnih zavodov in slovenskih zasebnikov, ki imajo v rokah 51 odstotkov delnic,⁵⁵ je udeležena na podjetju praška Slavija z ostankom delniškega kapitala, na kar kaže tudi sestava upravnega in nadzornega odbora.

Med gospodarsko krizo 1931—1934 smo Slovenci doživeli mnogo poskusov, da bi se zavarovanje razširilo v obliki pomožnih blagajn, ustanovljenih na podlagi avstrijskega zakona o registriranih pomožnih blagajnah z dne 16. julija 1892, ki je na našem pravnem področju tedaj še bil v veljavi. Zaporstjo so nastajale registrirane pomožne blagajne deloma s sedežem v Ljubljani, deloma s sedežem v Mariboru. Njihovo delovanje je bilo bolj kratkotrajno; nekatere so često menjale ime in vodstvo, članstvo pa kar prenašale iz ustanove v usta-

⁵² Prim. poročilo v »Slovcu« 6. februarja 1914, št. 29.

⁵³ Osebna informacija Ferdinanda L. Tume, generalnega ravnatelja Prve češke pozavarovalne banke v Pragi. Prim. Ivan Martelanc, Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani, 39.

⁵⁴ Prim. Letno poročilo Jugoslovanske zavarovalne banke Slavije za poslovno leto 1923.

⁵⁵ Informacije Urada za nadzorstvo zasebnega zavarovanja pri Vis. Komisariatu v Ljubljani.

novo.⁵⁶ Ker so se pri poslovanju posluževale nesolidnih načinov in so često služile raznim spekulantom tako pri vodstvu blagajn kot med njihovimi člani, se je zanje začela zanimati širša javnost; dnevno časopisje je pogosto kritiziralo njihovo delo.⁵⁷ Zlasti veliko graje je bilo čuti ob konkurzu »Vzajemne pomoči«, ki je imela sicer obliko zadruga, pa je poslovala povsem po delovnih načinih pomožnih blagajn. Z nekaterimi primeri nepravilnega poslovanja so se bavili celo policija in kazenska sodišča.⁵⁸ Konca temu neradostnemu ovinku v zgodovinskem razvoju slovenskega zavarovalstva ni napravila niti uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937, ki je dovolila voditi zavarovalni posel le podjetjem, organiziranim v obliki delniške družbe ali zadruga, niti pravilnik o ustanovah človekoljubnega značaja z dne 22. novembra 1938, ki naj bi uredil poslovanje pokojninskih fondov in zavarovalnih blagajn ali društev ožjega obsega.

V duhu §§ 1 in 2 zakona o pomožnih blagajnah z dne 16. julija 1892 bi se območje pomožnih blagajn moglo raztezati le na omejen okoliš in na določeno število oseb, organiziranih v stanovskih ali delovnih edinicah. Jasneje je to izrazil navedeni pravilnik o humanih ustanovah človekoljubnega značaja, ki je v členu 11. omejil višino zavarovalne vsote, prepovedal delo po posredovalcih in določil, da sme posamezna ustanova delovati le v mejah enega političnega okraja oziroma med osebami, ki so si bližnje po osebnih, službenih ali poklicnih zvezah. Vse te ustanove je pravilnik podredil nadzorstvu trgovskega ministristva in predpisal, da se morajo vse samopomoči preosnovati po novih odredbah, ako hočejo še nadalje poslovati. Pravilnik je bil deloma noveliran 18. januarja 1941.⁵⁹

Z novo ureditvijo zavarovalstva je bilo nesolidnim samopomočim nadaljnje poslovanje bolj ali manj onemogočeno ali vsaj močno ovirano. Zato se jih je mnogo preustrojilo v zadruga po določbah zakona o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937 in so pričele poslovati, ne upoštevaje določbe uredbe o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji, še preden so izpolnile potrebne pogoje in si pridobile dovoljenje za poslovanje. Zapo-

⁵⁶ Obsežen arhivalni material (korespondenco, poročila, prospekte) hrani Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani.

⁵⁷ Nekaj primerov: »Slovenec« 9. 2. 1932; 10. 2. 1932; 12. 2. 1932; 19. 2. 1932; 21. 2. 1932; 9. 2. 1934; 27. 4. 1938. »Jutro« 7. 2. 1932; 9. 2. 1932; 10. 12. 1939. »Ponedeljski Slovenec« 8. 2. 1932. »Jugoslovanski Lloyd« 20. 2. 1932. »Istina«, Beograd 1934, št. 17. »Pohod« 26. 8. 1939. »Domoljub« 10. 2. 1932; 24. 2. 1932.

⁵⁸ Prim. n. pr. »Slovenec«, »Slovenski dom«, »Jutro« 27. aprila 1938, »Politika«, Beograd, 15. februarja 1941.

⁵⁹ V duhu tega pravilnika je delovalo v Sloveniji že prej več pokojninskih skladov in strokovnih samopomoči (učiteljska, poštnih uradnikov, grafičnih delavcev itd.), ki po formalni prilagoditvi poslovanja določbam pravilnika lahko nemoteno poslujejo dalje.

vrstjo so nastajale zadruge z omejeno zavezo, kot n. pr. »Privredna in zdravstvena zadruga za vzajemno pomoč« v Ljubljani, »Jugoslovanska vzajemna zadruga« v Ljubljani, »Materinska pomoč« v Mariboru, »Kmetijska eksportna zadruga« v Mariboru, »Naprednost« v Mariboru, »Splošno vzajemno podporno in kreditno društvo« v Mariboru itd.

Ker so oblastva v Sloveniji začela strogo nadzirati poslovanje teh zadrug, so si nekatere izposlovale registracijo pri sodiščih v Zagrebu, Splitu, Beogradu ali po drugih krajih države, delovale pa so skoro izključno v Sloveniji. V to vrsto gredo n. pr. »Sveopća gospodarska zadruga« v Zagrebu, »Jednota — uzajamna humanitarna zadruga u Beogradu«, »Privrednik« v Zagrebu, »Socialna gospodarska zadruga« v Beogradu, »Uzajamna humanitarna zadruga« v Beogradu, »Uzajamna privredna zadruga« v Zagrebu, »Unitas« v Dubrovniku, »Samopomoč« v Splitu, »Štedovna i kreditna zadruga« v Splitu in tako dalje.

Od vseh pomožnih blagajn, ustanovljenih v tej dobi in namenjenih kar najširšim ljudskim slojem, sta v Sloveniji zaradi zakonskih določil obstali le »Drava« in »Ljudska samopomoč«, obe v Mariboru, ki sta se preuredili v zavarovalni zadrugi po določbah zakona o gospodarskih zadrugah in uredbe o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji. »Ljudski samopomoči« je dne 16. decembra 1940 izdal minister trgovine in industrije dovoljenje za izvrševanje zavarovalnih poslov po predpisih uredbe o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji, spremenjenih z uredbo z dne 25. aprila 1940, to je, da ji zadošča deležni kapital 500.000 dinarjev ter da uživa v uredbi predvidene olajšave glede na naložbo matematične rezerve v državne vrednostne papirje. »Dravi« prošnja za dovolitev poslovanja ni bila rešena, ker ni izpolnila pogojev po pravilniku z dne 10. junija 1938 o podatkih, ki jih mora priložiti zavarovalno podjetje prošnji za dovolitev poslovanja.

Naj navedemo v tej zvezi še »Društvo sv. Florijana proti požarnim škodam«, vzajemno reg. zadrugo z o. z., ki je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1932 z zelo obsežnim programom, »rešiti slovenskemu gospodarju prevažno vprašanje zavarovanja proti požaru in zamašiti tudi to zevajočo vrzel našega narodnega gospodarstva.« Okolnosti, v katerih je bila podeljena koncesija zadrugi, kažejo na to, da je nagib za ustanovitev podjetja bil bolj politične kot gospodarske narave.⁶⁰ Kljub večkratnim spremembam v upravnem odboru in raznim poskusom za organizacijo poslovanja zadruga ni razvila nikake vidnejše aktivnosti, niti ni dosegla števila članov, potrebnega za odo-

⁶⁰ Prospekt zadruge (v arhivu Vzajemne zavarovalnice); prav tam drugi navedeni podatki.

britev poslovanja po § 2. uredbe o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji iz leta 1937.

Vprašanje javnopravne zavarovalnice se po neuspešnih pogajanjih med zastopniki kranjskega deželnega odbora in Vzajemno zavarovalnico v letu 1914 v Sloveniji ni obravnavalo do leta 1933, to je polnih 19 let. V jesenskem zasedanju banskega sveta leta 1933 se je na zahtevo kmetijskega ministrstva sprožilo vprašanje, ali naj se uvede in v kakšni obliki naj se uvede obvezno zavarovanje zoper škodo po toči na podlagi zakona z dne 10. februarja 1931. V seji dne 5. septembra 1933 je banski svet sprejel uredbo, razpravo o pravilniku in s tem uvedbo navedenega zavarovanja pa je odgodil na poznejši čas.⁶¹ Po uredbi in načrtu pravilnika bi se osnovala privilegirana javnopravna »Kmetijska zavarovalnica za dravsko banovino v Ljubljani«. Zavarovanje za škodo po toči bi bilo obvezno in monopolno. V poročilu k predlogu v banskem svetu je poročevalec dr. Joža Bohinjc napovedal, da bi banovinska zavarovalnica prevzela še zavarovanje živine, požarno zavarovanje in polagoma pripravila izvedbo starostnega zavarovanja kmečkega ljudstva, ban dr. Drago Marušič pa je v debati zagotovil, da se bo čimprej ustanovila banovinska zavarovalnica, ki bo obsegala vsa zavarovanja, ki so potrebna za našega kmeta. Banski svet je na zahtevo kmetijskega ministrstva znova razpravljal o uvedbi zavarovanja zoper škodo po toči na zasedanju v februarju 1937, pa tudi tokrat izvedbo odgodil, v glavnem iz tehničnih in finančnih razlogov.

Na Slovenskem pa se je skušalo zavarovanje uveljaviti tudi v obliki malih vzajemnih ali zadružnih podjetij krajevnega značaja. Tako je vrsto let poslovala za požar »Vzajemna zavarovalnica v Ljubnem« v Savinjski dolini, ki jo je s 1. januarjem 1935 prevzela v celoti Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani, ki je že prej stoodstotno pozavarovala njen posel. Krajevne zadruge za zavarovanje živine so se najbolj razširile na Goriškem, kjer je njihova poslovna centrala razvila do prve svetovne vojne kar zadovoljivo aktivnost. Najlepše urejena zadruga za zavarovanje živine je v zadnjem času obstajala v Laznici pri Mariboru.⁶² Pobuda, ki jo je dala kmetijska anketa banske uprave Dravske banovine v maju/juniu 1938, da bi se zavarovanje živine organiziralo v obliki malih zadrug, povezanih v posebno Zvezo zadrug za zavarovanje živine,⁶³ ni našla odmeva ne pri oblasti, ne pri zasebnih interesentih.

⁶¹ Arhiv kmetijskega oddelka banske uprave Dravske banovine v Ljubljani.

⁶² Informacija Zveze slovenskih zadrug. Prim. tudi »Kmetovalec« (Glasilo Kmetijske družbe v Ljubljani) 1939, 82 in »Službeni list« 1939, priloga h kosu 40, str. 263.

⁶³ Prim. Poročilo o anketi »Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva« I. (Ljubljana 1938), 130—146.

II. Oblike zavarovalnega podjetja

1. Delniška družba

Zasebnopravni obrat v zavarovalni stroki načelno ni vezan na nobeno podjetniško obliko; možno je voditi zavarovanje v delniški družbi, družbi z omejeno zavezo, javni trgovinski družbi, v poedinskem podjetju, komanditni družbi, zadrugi in zlasti v društvu na podlagi vzajemnosti. Prav tako so oblike javnopravnih podjetij od mešane družbe z udeležbo zasebnega kapitala mimo komercializiranega javnopravnega podjetja do nosilcev obveznega zavarovanja z monopolno pravico zelo raznolične. Zgodovina in praksa pa nam kažeta, da so zavarovalni podjetniki zaradi nujne mednarodne povezanosti te panoge, smotrne gospodarnosti, zlasti pa še zaradi omejitev nadzorne oblasti navezani na nekaj tipičnih oblik podjetij, medtem ko se druge podjetniške oblike pojavljajo le tu pa tam in izražajo v celotni sliki zavarovalniške organizacije našega časa komaj opazne barvne odtenke istih osnovnih tonov.

Zavarovanje je do obsega današnje pomembnosti razvil kapitalizem polpretekle dobe v obliki delniške družbe kot zavarovalnega podjetja. Toda od leta 1686, ko je bila v Parizu ustanovljena prva zavarovalna delniška družba, pa do današnje oblike delniške zavarovalnice — kolikšna razvojna pot, koliko neuresničenih načrtov, koliko neuspešnih poskusov, pa zato tudi kolika skušenost, ki je v delniški družbi izoblikovala najpomembnejšo obliko zavarovalnega podjetja!

V zadnjem času so se v gospodarstvu pojavile razne kolektivistične težnje, od fašističnih do komunističnih, ki si prizadevajo, da bi gospodarstvo oprostile vpliva ekonomskega liberalizma in individualizma. Pričakovali bi, da bo zaradi tega pričel pešati pomen delniške družbe in bo novi čas prinesel novih oblik v gospodarski organizem. Toda delniška družba postaja od dne do dne pomembnejša organizacijska oblika sodobnega gospodarstva. Celo javni kapital se poslužuje delniške družbe za svoje poseganje v gospodarstvo, bodisi v mešanih delniških družbah, bodisi v delniških družbah z izključno javnim kapitalom. Delniške družbe ni zavrzel niti italijanski korporacijski sistem, niti nacionalno-socialistični režim, niti sovjetska zakonodaja kolektivistične gospodarske usmerjenosti.⁶⁴

⁶⁴ Prim. Dr. Božidar Kobè, Osnovni problemi reforme delniškega prava — Slovenski pravnik 1941, 101 sl. (nadaljevanje v letniku 1942).

Ob delniški družbi kot zasebnopravnem gospodarskem organizmu so novejšje zakonodaje, obilno gospodarsko slovstvo, socialistična prizadevanja vseh smeri, pa še razni politični režimi nanizali ogromno problemov in reformnih predlogov. Ti načrti v mnogočem zadevajo tudi zasebnopravno zavarovalniško podjetništvo, zlasti delniško, kajti zavarovalnice gredo brez dvoma med podjetja, kapitalsko tako močna in socialno tako pomembna, da jih je treba jemati v poštev pri gradnji novega reda, ki predvideva načrtnost v gospodarstvu in upoštevanje kolektivnih interesov naroda, države in posameznih stanov družbe pred sebičnim interesom posameznika.

Osnovna reformna zahteva gre za pravično organizacijo delniške družbe, ki naj vrne delničarjem — upnikom podjetja pravice, ki jim gredo po temeljni zasnovi delniške družbe; zdravo utripanje gospodarstva zahteva, da se okrne monopol velikih kapitalistov, finančnih sindikatov, bank in posameznih močnih osebnosti v vodstvu podjetja ter se odločanje prenese v pravnem razmerju na skupščino, ki voljo družbe oblikuje, na upravni odbor, ki jo izvršuje, in na nadzorne organe, ki delovanje podjetja nadzirajo. Po svojem izvoru bi morala delniška družba imeti povsem demokratični značaj, postala je pa pod pretvezo stalnosti oligarhična, če ne monarhična ustanova. Tem smotrom služijo razne tehnične formule, kot na primer privilegij pluralne glasovalne pravice, sindikati delničarjev, glasovalne koalicije, koncentracija več družb v trustih, koncernih in holding-družbah. Ob takem stanju se smisel delniške družbe kot kolektivnega, brezosebnega, kapitalskega podjetja povsem sprevrže. Naj za primer navedemo, da se skupščina take delniške družbe po navadi skrči po številu udeležencev in po vsebini razprave na najmanjši obseg; gre le za formalno izpolnitev v zakonu predpisane obličnosti. Neredko je skupščina celo odvisna od svojih lastnih upravnih organov in tako ne predstavlja delničarjev, ampak upravo. Tako postane upravljanje zaupane imovine kaj rado diktatorsko, brez učinkovite kontrole in prave odgovornosti.

Novejšje zakonodaje skušajo reformirati delniško družbo po zahtevah gospodarske nujnosti, stvarnem stanju organizacije dela in razdelitvi odgovornosti v današnjem delniškem podjetju. Tako je na primer novi nemški delniški zakon, ki je stopil v veljavo 1. oktobra 1937, prenesel težišče odločanja v tehničnih in organizacijskih vprašanjih podjetja s skupščine na poslovodstvo. Skupščina odloča o zadevah, ki jih zakon izrecno ne našteva le, ako jo poslovodstvo vpraša za mnenje. Tudi bilanco sestavi poslovodstvo ter sklepa skupščina le o razde-

Prav tam pregled aktualnih problemov in reformnih predlogov za preustroj delniškega prava zlasti glede na novejšje gospodarskopolične tendence.

litvi čistega dobička, ki preostane po dotaciji potrebnih kvot za tehnične rezerve in statutarne ali druge potrebne fondе.⁶⁵ Na ta način je zakon izločil zgolj spekulativno sodelovanje kapitalistov v delniški družbi, odpravil je spore med skupščinsko manjšino in večino, omejil je prevelik vpliv zgolj kapitalsko zainteresiranih posameznikov ter upravljanje podjetja izročil poslovodstvu, ki ga nadzorni odbor le nadzira; to je zakon izvedel v duhu voditeljskega načela, ki ga uveljavlja nova nemška gospodarska zakonodaja na vseh gospodarskih področjih in ki se kaže zlasti v osebni odgovornosti poslovodstva za pravilno usmerjanje dejavnosti podjetja v tok skupnih in končnih narodnogospodarskih smotrov in koristi v podjetju zaposlenega osebja.

Problem razmejčitve upravnih in nadzorstvenih funkcij v delniški družbi, o katerem se v zadnjem času prav tako mnogo razpravlja, tiče predvsem zavarovalno panogo, ki pri poslovanju rabi zapletene računске osnove in pravne konstrukcije. Naprednejši je brez dvoma angleški direktorski sistem s strokovnim revizorstvom, še vedno pa se enako trdno uveljavlja nemški sistem delniškega prava, v katerem je izvedena delitev upravnih in nadzornih funkcij v okviru uprave, ki jo izvoli skupščina.

Nadaljnji problem, ki se postavlja v vrsti reformnih predlogov delniškega prava, je vprašanje vzporeditve zadevnih interesov delničarjev in vedno jačje poudarjanje socialnih nalog in upravičenih zahtev narodnega gospodarstva. Dasi ima delniška družba v vseh delniških zakonih še vedno pečat zasebnopravne družbe, se že opaža razlika v organizaciji delniške družbe v državi z demokratičnim sistemom od družbe v totalitarni državi.

Denimo, da je pojem socialne naloge in narodnogospodarske koristnosti še dosti neopredeljen. Dejstvo pa je, da v novo nemško delniško pravo vnesena določba, po kateri sme biti višina dividende le v nekem sorazmerju z višino dotacij preskrbnim fondom družbinih nameščencev, brez dvoma skuša poudarjati socialno funkcijo podjetja.

V podobnem smislu rešuje nakazani problem francoska société anonyme à participation ouvrière (zakon z dne 26. aprila 1917), ki naj bi po intenciji zakonodajalca postala tip bodoče delniške družbe. Toda le malo podjetij se je poslužilo te formule; med zavarovalnicami skoro ne najdemo takega podjetja, dasi bi zlasti ta panoga z velikim številom akvizicijskih sodelavcev-producentov utegnila poleg industrijskih pod-

⁶⁵ Prim. Dr. Ernst von der Thüsen, Aktienrechtsreform und Versicherungsaktiengesellschaft — Zeitschrift für die gesamte Versicherungs-Wissenschaft, Berlin 1937, 239.

jetij najučinkoviteje doseči zamišljeni smoter. V drugo smer kot Francija in za njo Lichtenstein ter deloma Italija je krenila s svojo zakonodajo Švica in po njej praksa v mnogih državah, to je, da podjetja za izpolnitev svoje socialne naloge snujejo posebne fonde za starostno preskrbo, za primer brezposelnosti nameščencev, grade zanje okrevališča, počitniške domove, stanovanjske hiše, ustanavljajo skupne kuhinje, družabne klube in podobno.

Ob interes delničarjev in interes podjetja kot nekega samostojnega gospodarskega in socialnega organizma pa se danes postavlja še narodnogospodarski interes in se išče način, kako bi delniška družba izpolnila tudi ta svoj namen. Formula, da se mora vključiti vsako posamezno podjetje v dirigirani gospodarski sestav celote, je preabstraktna in presplošna, da bi jo mogel zakonodajalec s pridom prilagoditi konkretnim razmeram. Poosebljenje gospodarstva, to je uzakonitev načela neomejene odgovornosti za vsa podjetja, razen za prav velika, ki bi še nadalje bila organizirana v obliki delniške družbe, je tvegan pričetek poskusa nemške reforme, ki še ni mogel pokazati rezultatov. Prav tako je še težko oceniti tendenco korporacijsko urejene Italije, da se le za velika podjetja obdrži oblika delniške družbe, za vsa druga podjetja pa predpiše oblika družbe z omejeno zavezo. Še najučinkoviteje sega v to smer podrobna, v globino in na širino segajoča državna kontrola, ki ji mora biti dana možnost predhodne cenzure in ne le naknadne korekture poslovanja vsega podjetništva.

Moderni zakoni o delniški družbi so tej zahtevi ugodili v večji ali manjši meri, kar pač zavisi od stopnje intenzitete, s katero posega država v narodnogospodarski organizem posamezne države. Kontrola se začne ob ustanavljanju družbe; čeprav velja v načelu normativni sistem v vseh sodobnih pravnih sistemih, razen v Grčiji in Sovjetski Rusiji, se za važne gospodarske panoge (in število teh se venomer večja), med drugimi tudi za zavarovanje, zahteva posebna dovolitev za poslovanje. Kontrola sega v lastništvo podjetja, kajti anonimnost delniške družbe zginja, vedno več držav predpisuje imenske delnice in omejuje pravico njihovega prenosa. Kontrola sega v poslovanje podjetja, deloma po poklicnem revizorstvu ali po nadzornem odboru družbe same, ki naj ne pregleduje le letnih sklepnih računov, ampak naj med letom sproti nadzoruje vse družbino poslovanje, deloma po stalnem strokovnem državnem nadzorstvu, kot na primer zlasti v zavarovalstvu, kjer nadzorujejo posebni državni nadzorni uradi poslovanje podjetij do vseh podrobnosti in je tudi vsak važnejši ukrep vezan na poprejšnjo odobritev nadzornega organa.

Reformna težnja v smeri upoštevanja javnih interesov je končno tudi že omenjena določba nemškega gospodarskega

sistema, da mora v vsakem podjetju prevzeti poslovodstvo odgovorna osebnost ali kolegij oseb, ki imajo pozitivno dolžnost, da pri vsem vodstvu poslov upoštevajo javne interese, kajti kakor izvajajo ideolog novega nemškega delniškega prava Rathenau, gospodarstvo ni stvar, ki se tiče le posameznikov, ampak stvar družabnega kolektiva, ni samo sebi smoter, ampak sredstvo za doseg skupnih namenov, ni le izvir pravic, ampak tudi odgovornosti.⁶⁶

Vsa ta problematika in reformno prizadevanje novega delniškega prava posega globoko tudi v zavarovalno podjetje in se v njegovi organizaciji vedno jasneje odraža. Po vseh pravnih sistemih veljajo za delniške zavarovalnice vsi zakoni, ki urejajo delniško družbo v posamezni državi, razen tega pa so uzakonjene še posebne norme, ki določajo obseg in način nadzorstva nad poslovanjem zavarovalnega podjetništva. Deloma oblikujejo zavarovalno podjetje tudi norme materialnega zavarovalnega prava, ki urejajo vsebino zavarovalne pogodbe in njen razvoj.

Izmed vseh zavarovalniških zakonodaj sta švicarska in nemška najpopolnejši ter že od 19. stoletja dalje vedno najnaprednejši. Pa tudi druge evropske zakonodaje vsebujejo posebne določbe glede na obliko zavarovalnega podjetništva, zlasti glede na delniško zavarovalnico.⁶⁷

Skoro vse evropske in izvenevropske zakonodaje devajo med oblikami zavarovalnih podjetij na prvo mesto delniško družbo. Ta oblika je ponekod celo pridržana za posamezne panoge, v prvi vrsti za pozavarovanje, po nemškem pravu⁶⁸ pa alternativno tudi za vse velike zavarovalne panoge, to je za

⁶⁶ Navaja dr. Božidar Kobè, o. c., Slovenski pravnik 1942, 22.

⁶⁷ Za osnovo pri naslednjih primerjalnih izvajanjih nam je služila zbirka Dott. Antigono Donati, *Legislazione mondiale sulle assicurazioni private* — Pubblicazione di Assicurazioni, Rivista di diritto, economia e finanza delle assicurazioni private, in sicer: I. Antigono Donati, *Legislazione Austriaca*, Roma 1934. II. Willy van Eeckhout, *Legislazione Belga*, Roma 1934. III. Venelin Ganef, *Legislazione Bulgara*, Roma 1935. IV. Ernst Bruck, *Legislazione Germanica*, Roma 1935. V. Maurice Picard, *Legislazione Francese*, Roma 1936. VI. Ernst Bruck, *Legislazione Svizzera*, Roma 1937. VII. Dott. Pietro del Giudice, *Legislazione Inglese*, Roma 1940. Pred vsako zbirko zakonodaje je kratek pregleden oris (lineamenti) pravnega sistema v dotični državi. Za italijansko zakonodajo prim. zbirko Ministero delle Corporazioni, *Leggi e regolamenti per l'esercizio delle assicurazioni*, Roma 1938. Za Jugoslavijo velja uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937 (Službeni list 1937, 22/163) z novelo z dne 18. aprila 1940 (Službeni list 1940, 42/551) in pripadajočimi pravilniki. Prim. Radovan Matjašič, Uredba o nadzoru nad osiguravavajucim preduzećima — Glasnik Udruženja aktuara Kraljevine Jugoslavije 1937, 41 ssl. ter zbirko jugoslovanske zakonodaje v istem Glasniku 1939, št. 3 in 4.

⁶⁸ § 7, tč. 2 in 3 Gesetz über die Beaufsichtigung der privaten Versicherungsunternehmungen und Bausparkassen vom 6. Juni 1931. — Prim. tudi Dr. Ernst von der Thüsen, o. c., 234. ssl.

zavarovanje življenja, nezgod, jamstva, požara in toče, ki se more izvajati le v obliki delniške družbe ali v društvu na podlagi vzajemnosti. Kljub nasplošni načelni svobodi po zakonodaji se v praksi dopuščajo le tri oblike podjetja, to je poleg delniške družbe še vzajemna zavarovalnica ali zadruga, izjemoma vse tri.⁶⁹ Angleška zakonodaja pozna izrecno še poedinsko podjetje, ki je urejeno v posebnem zakonu, dočim ostale oblike družb grupira po skupinah in razlikuje družbe za vzajemno pomoč (pomožne blagajne — Friendly Societies, ki jih urejata posebna zakona iz leta 1896 in 1939), delavska združenja, ki jih ureja Trade Union Act iz leta 1871 in delniške družbe.⁷⁰

Na splošno razlikujejo zakonodaje med panogami, ki gredo pod posebno nadzorstvo države, in takimi, za katere ne veljajo predpisi zakonov o nadzorovanju zavarovalnih podjetij. Često velja za podjetja, ki gojijo le nekontrolirane panoge, normativni sistem. Po švicarskem pravu⁷¹ lahko poslujejo brez koncesije zasebnopravna združenja, katerih poslovno območje je krajevno ozko, n. pr. pomožne blagajne za bolezensko ali posmrtninsko zavarovanje. Često pa so zavezane koncesiji tudi panoge, ki ne stoje pod posebnim nadzorstvom, pa so po svojem značaju ali kapitalski moči pomembne, tako na primer v Nemčiji pozavarovanje, ki ga izvajajo inozemska podjetja ali nevzajemne družbe, zavarovanje zgube pri kurznih razlikah in

⁶⁹ V Nemčiji d. d. in vzajemna, prim. Ernst Bruck, *Lineamenti*, o. c. sub IV., 25. — Enako v Avstriji (*Verordnung des Bundesministeriums für Inneres und Unterricht im Einvernehmen mit den beteiligten Bundesministerien* vod 7. März 1921 betreffend die Neufassung des Versicherungsregulativs — § 2) in Franciji. Delniško in zadrugo poznata jugoslovanska (Uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937, § 2) in bolgarska (*Trgovinski zakon* čl. 475 in zakon z dne 26. julija 1926, noveliran z zakonom z dne 1. maja 1931, čl. 1, 4, 13 in 14) zakonodaja. Italijanski zakon pozna vse tri oblike (čl. 2 *Regio decreto* — legge 29 aprile 1923, concernente l'esercizio delle assicurazioni private). Belgijska zakonodaja je najsvobodoljubnejša in ne predpisuje ničesar glede na obliko zavarovalnega podjetja; državno nadzorstvo je bilo uvedeno v Belgiji le nad življenjskim zavarovanjem, v stvarnem zavarovanju le nad socialno pomembnimi panogami (delavsko nezgodno zavarovanje, jamstvo avtobusnih podjetij). Zaradi velike svobode je nudilo belgijsko zavarovalstvo pestro, nepregledno sliko. Tik pred sedanjo vojno so se pod vodstvom profesorja louvainske univerze in bivšega ministra E. van Dievoeta pripravljali načrti za ureditev belgijskega zavarovalniškega gospodarstva in prava; vojna je preprečila njih izvedbo. (Prim. Neumanns *Zeitschrift für Versicherungswesen*, Berlin 1941, 145 ssl.) — Poleg teh zasebnopravnih oblik se za individualno zavarovalstvo uporablja tudi oblika javnopravnih ali poljavnopravnih podjetij, ki se pa ne urejajo z zakonodajo o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji, ampak najčešče s posebnimi zakoni.

⁷⁰ *Companies Act 1929; Assurance companies Act 1909*; prim. Dott. Pietro del Giudice, *Lineamenti*, o. c. sub VII., 69 ssl.

⁷¹ Čl. 1 al. 2 *Bundesgesetz betreffend Beaufsichtigung von Privatunternehmungen im Gebiete des Versicherungswesens* vom 25. Juni 1885.

zavarovanje prevoza; v Franciji se nadzorstvo izvaja po skupinah in ne veljajo za vse panoge enako stroge norme.⁷²

Da se loči osnova delniške družbe od vzajemne zavarovalnice, določa večina zakonov o nadzorstvu, da morejo delniške družbe zavarovati le proti fiksni premiji, to je, da morejo naložiti zavarovancem le plačilo premij in pristojbin v mejah, ki so določene v pogodbi. Ne more se jim naložiti nikako drugo plačilo, zato pa jih tudi ni mogoče udeležiti na dobičku družbe. Izjema od slednjega načela velja le za tiste življenjske zavarovalne pogodbe, pri katerih je izrecno dogovorjena udeležba na dobičku in je to upoštevano že v sestavi zavarovalnih cenikov.⁷³ Novejša praksa pa se ne drži več strogo teh načel, ampak se tudi delniške družbe v tem oziru često približujejo delovnim načinom vzajemnih zavarovalnic.

Zelo tehtne so določbe o delniškem kapitalu. Zvečine veljajo določbe občne delniške zakonodaje tudi za zavarovalnice, v nekaterih zakonih o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji pa so določene posebne norme.

Avstrijska zakonodaja,⁷⁴ ki je veljala do izenačenja z nemško, je na primer predpisovala, da mora glavnica delniške zavarovalnice biti v celoti plačana, ako se delnice glase na imetnika; ako pa se delnice glase na ime, mora delniški kapital biti vplačan vsaj v višini 30 odstotkov; za razliko morajo biti podane zadostne garancije; nadzorna oblast je razen tega lahko predpisala, da družba zviša delniški kapital ali vsaj odstotek vplačila, ako uvede novo panogo. Tudi novi nemški delniški zakon dopušča delnice na imetnika; le ako delnice niso v celoti plačane, se mora delnica glasiti na ime; pri zavarovalnicah zadošča, da je 25 odstotkov imenske glavnice plačane v gotovini.

Nekatere zakonodaje navajajo višino glavnice, ki jo mora najmanj imeti delniška zavarovalnica. Tako je n. pr. po francoskem zakonu določeno, da mora vsaka delniška družba imeti najmanj milijon frankov kapitala.⁷⁵ Italijanska zavaroval-

⁷² Za Nemčijo v smislu § 148 cit. zakona o nadzorstvu; za francosko zakonodajo prim. Maurice Picard, *Lineamenti*, o. c. sub V., 47 ssl.

⁷³ N. pr. čl. 6 bolgarskega zakona o nadzorstvu z dne 26. julija 1926 oz. 1. maja 1931; za švico prim. Ernst Bruck, *Lineamenti*, o. c. sub VI., 26; za Belgijo prim. Willy van Eeckhout, *Lineamenti*, o. c. sub II., 19 ssl.

⁷⁴ Za delniške družbe je razen zakona o društvih (*Vereinsgesetz*) iz leta 1852 veljal trgovinski zakon, čl. 207—249. Za družbe, ki vodijo zavarovanja, nad katerimi se ne vrši posebno nadzorstvo, n. pr. transport, se uporablja delniški regulativ (*Aktien-Regulativ*) iz leta 1899, za druge delniške zavarovalnice zavarovalni regulativ, t. j. cit. *Verordnung* z dne 7. marca 1921. Prim. Antigono Donati, *Lineamenti*, o. c. sub I., 28. Prim. tudi trgovinski zakon čl. 216 do 226; cit. *Versicherungsregulativ* § 2 tč. 2; § 3 tč. 1; § 17; § 3 tč. 2; § 4 tč. 2. — Za nemško zakonodajo prim. Dr. E. von der Thüsen, o. c., 238.

⁷⁵ Čl. 50 *Décret* du 8 mars 1922 portant règlement d'administration public pour la constitution des sociétés d'assurances.

niška zakonodaja (čl. 18. zak. o nadz.) določa glede delniških zavarovalnih podjetij, ki goje življenjsko zavarovanje, da morajo imeti vsaj 10 milij. lir delniške glavnice, od tega vsaj 5 milijonov vplačane. V Nemčiji je novi delniški zakon predpisal, da mora delniški kapital znašati vsaj 500.000 RM; družbe, ki nimajo kapitala v tej višini, ampak so dobile koncesijo po določbah starega zakona, po katerih je zadostoval delniški kapital 100.000 RM, lahko poslujejo dalje, morajo pa ob prvi znatnejši preureditvi podjetja (n. pr. ob uvedbi nove panoge i. p.) kapital zvišati na predpisani minimum. Dalje je določeno, da mora nominale vsake delnice znašati najmanj 1.000 RM, da se tako čim manj vlagajo v delniška podjetja sredstva, ki so namenjena denarnemu trgu in se smotrneje kratkoročno nalagajo v hranilnice.⁷⁶ V Bolgariji mora (po čl. 7 in 8 zak. o nadz.) znašati delniški kapital za vsako panogo, razen ako gre za manj pomembne vrste zavarovanj, 2.000.000 levov; ako pa premijski inkaso manj pomembne panoge ne presega te vsote, zadošča 1.000.000 levov za vsako teh panog. Jugoslovanska zakonodaja ima precej podobnosti z bolgarsko. Uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji iz leta 1937 (§ 2 tč. 1) določa minimalno višino osnovnega kapitala za delniške zavarovalnice s 3.000.000 dinarjev, ki morajo biti v celoti vplačani. Ta osnovni kapital se zahteva ne glede na število panog, ki jih podjetje goji. Avstrijski regulativ iz leta 1896 je predpisoval, da mora delniška družba imeti za vsako posamezno panogo, ki jo vodi, najmanj 100.000 goldinarjev delniškega kapitala, vendar zadošča za posamezno podjetje trojni iznos tega zneska, to je 300.000 goldinarjev.

Razen polnega ali delnega vplačila delniškega kapitala predpisuje večina zakonov še položitev posebne kavcije kot pogoj za doseg dovolitve za poslovanje. Kavcija ima razne oblike, včasih je fiksna, včasih spremenljiva, včasih jo je treba položiti v gotovini, včasih v vrednostnih papirjih in služi kot zagotovilo za izpolnitev obvez iz poslovanja.

Po švicarskem pravu⁷⁷ mora vsaka delniška družba položiti za vsako panogo, ki jo izvaja, posebno kavcijo; njeno višino določijo zvezni svet po svobodnem preudarku. Le družbe, ki gojijo zgolj pozavarovanje, niso dolžne položiti kavcije. V Franciji mora (po čl. 26, 51 in 57 zakona o nadzorstvu) vsaka družba poleg delniškega kapitala zbrati poseben sklad za tekoče rizike in posebno škodno rezervo. Premijski prenos se

⁷⁶ Dr. Ernst von der Thüsen, I. c.

⁷⁷ Čl. 2 tč. 5 cit. zakona o nadzorstvu in čl. 1 tč. 2 in 3 zakona o kavcijah z dne 4. februarja 1919 — Bundesgesetz über die Kauttionen der Versicherungsgesellschaften. Kavcija služi po čl. 2 zakona o kavcijah za terjatve iz zavarovalnih pogodb, ki jih mora družba izpolniti v švici, in za javnopravne terjatve zveze in kantonov, v kolikor so utemeljene v tem zakonu in zakonu o nadzorstvu. Prim. Ernst Bruck, o. c. sub VI., 27.

določa s 33 odstotki. Od čistega prebitka morajo delniške družbe rezervirati letno vsaj 20 odstotkov za rezervni sklad vse dotlej, da ta sklad znaša najmanj petino delniške glavnice. Glede garancijskega sklada določa francoska zakonodaja, da mora biti tretjina naložena tako, da je vsak čas na razpolago za tekoče potrebe družbe, ostali dve tretjini se morata naložiti v nepremičnine, hipotečna posojila in v določene vrednostne papirje.

Italijanske delniške zavarovalnice, ki goje življenjsko zavarovanje, morajo (po čl. 33 zak. o nadz.) položiti pri depozitni in posojilni blagajni (Cassa depositi e prestiti) ali pri emisijskem zavodu za dva milijona nominala državnih vrednostnih papirjev. Domače in tuje zavarovalnice morajo razen tega položiti v gotovini kavcijo v višini 500.000 lir, kot garancijo za izpolnitev obvez iz poslov, sklenjenih v državi, ter en milijon 500.000 lir kot začetno matematično rezervo. Za zavarovalna podjetja, ki prevzemajo elementarna zavarovanja, višina delniškega kapitala ni predpisana, pač pa se smatra, da je 35 odstotkov letne bruto premije konec vsakega leta vinkulirane v korist zavarovancev ter tvori ta vsota kavcijo za izpolnitev obvez družbe nasproti zavarovancem. Kavcija se lahko zniža na 20 odstotkov pri zavarovanju toče in živine, v nobenem primeru pa ne sme vsota biti nižja od 100.000 lir za družbe, ki vodijo le eno zavarovalno panogo, in 200.000 lir za take, ki vodijo več zavarovalnih panog. Kavcije se morajo položiti pri istih zavodih kot za življenjsko zavarovanje.

Posebnost italijanske zakonodaje (čl. 18, 23 in 24 zak. o nadz.) je privilegirano stališče, ki je pridržano Narodnemu zavarovalnemu zavodu. Vsaka zavarovalnica je dolžna odstopiti od vsakega prevzetega življenjskega zavarovanja v prvih desetih letih 40 odstotkov, v drugem desetletju 30 odstotkov, v tretjem 20 odstotkov, nadalje po 10 odstotkov Narodnemu zavarovalnemu zavodu proti proviziji, ki ni višja kot 3 odstotke zavarovalne vsote ali 70 odstotkov prvoletne premije.

Po angleškem zavarovalnem pravu mora vsaka delniška družba za dovolitev poslovanja v življenju položiti pri depozitnem uradu (Court of Chancery) 20.000 funtov šterlingov ter se ta vsota ne more dvigniti, dokler rezervni skladi družbe ne znašajo najmanj 40.000 funtov šterlingov. Isti urad je pristojen, da odloča ob fuzijah zavarovalnic, na kakšen način se prenaša glavnica ene družbe na drugo. Določbe o kavciji so se leta 1907 raztegnile na vsa zavarovalna podjetja in posamezne zavarovalne podjetnike, pa naj prevzemajo zavarovanja kjer koli v imperiju.⁷⁸

Zakon loči šest posebnih vrst zavarovanja: življenje, po-

⁷⁸ Life assurance companies Act iz leta 1870, noveliran 1871; prim. Pietro del Giudice, o. c., 71.

žar, nezgode, jamstvo za delavske nezgode, kapital in avtomobilsko jamstvo ter vsako izmed teh skupin točno opredeljuje. Za vsako teh šestih skupin se mora položiti posebna kavcija. Izvzete so le družbe, ki so vodile požar že pred 3. decembrom 1909, in družbe, ki vodijo jamstveno zavarovanje za delavske nezgode, pa so bile ustanovljene pred 28. avgustom 1907. Garancija, položena za eno panogo, se lahko prenese na drugo, ako družba eno opusti in drugo na novo uvede. Za avtomobilsko zavarovanje se kavcija določa s 15.000 funtov šterlingov; ako vodi družba to panogo v zvezi z drugimi vrstami zavarovanja, znaša kavcija 35.000 funtov šterlingov. Kako se določa, nalaga in upravlja kavcijski sklad, predpisuje poseben pravilnik najvišjega sodnega dvora.⁷⁹

Po bolgarski zakonodaji (čl. 7—9 zak. o nadz.) mora vsaka delniška družba položiti pri Centralni zadružni bolgarski banki kavcijo v višini 1.300.000 levov za vsako izmed panog: življenje, požar, prevoz, 500.000 za vsako drugo panogo; za posebno težke panoge, kot so n. pr. toča, kredit itd., pa nadzorni urad določi kavcijo po svoji uvidevnosti, vendar ne sme znašati manj kot 1.300.000 levov za vsako teh panog.

Skoro vse zakonodaje⁸⁰ imajo posebne, navadno poostrene določbe glede poslovanja inozemskih zavarovalnic. Predvsem morajo te družbe imenovati polnopravnega reprezentanta, državljana dotične države. Dalje morajo izpolniti vse pogoje glede delniškega kapitala in kavcij kot domača podjetja. Podana mora biti reciprociteta z državo, kjer ima zadevna centrala svoj sedež. Včasih (n. pr. v Italiji, Bolgariji in Jugoslaviji) se zahteva, da dotična družba posluje v domači državi vsaj že določeno dobo, navadno deset let. Po avstrijskem pravu mora koncesijska listina biti objavljena v uradnem listu. Podružnice inozemskih zavarovalnic, ki žele poslovati, morajo po jugoslovanskem pravu imeti svoj kapital dotiran od centrale v isti višini, kot je predpisan za domačo delniško družbo, to je tri milijone din; le v primeru, da se inozemska zavarovalnica bavi izključno z zavarovanjem življenja ali le z elementarnim zavarovanjem, zadošča polovica tega zneska, to je 1.500.000 din.

⁷⁹ Assurance Companies Act 1909, čl. 1 naziva te skupine: Life assurance business, Fire insurance business, Accident insurance business, Employer's Liability insurance business, Bond Investments business, Motor vehicle insurance business. Za avtomobilsko jamstveno zavarovanje je bila določena posebna skupina šele z Road Traffic Act iz leta 1930, ki je uvedel obvezno jamstveno zavarovanje avtomobilistov. — Prim. tudi Pietro del Giudice, o. c., 72.

⁸⁰ Čl. 2 tč. 3 švicarskega zakona o nadzorstvu; § 106, tč. 2 in 3 nemškega zakona; čl. 1, 3 in 4 avstrijske odredbe z dne 29. novembra 1865 v zvezi z državnim zakonom z dne 29. marca 1873; čl. 20 cit. italijanskega zakona o nadzorstvu; čl. 148 sl. in 226—233 bolgarskega trgovskega zakona iz leta 1897 in čl. 4 ssl. zakona o državni kontroli zavarovalnic.

Na splošno se statutu delniške zavarovalne družbe pušča vsa svoboda, kolikor je dovoljuje obče delniško pravo, pa je posebna zakonodaja posamezne države ne omejuje. Nemški zakon izrecno zahteva, da morajo v družbeni pogodbi biti naštetje posamezne zavarovalne panoge, ki jih družba namerava gojiti, navedena morajo biti načela glede nalaganja finančnih sredstev, dalje, ali se bo družba bavila le z direktnim poslom ali tudi s pozavarovanjem.⁸¹ Belgijska zavarovalna zakonodaja je najbolj svobodoljubna, vendar je organizacija notranje in vnanje službe vsake delniške zavarovalnice v zakonu podrobno začrtana. V glavnem se predvideva ločitev dveh funkcij podjetja, upravne in produkcijske. V področje prve segajo predpisi o vodstvu knjig, upravi imovine, sestavljanju letnih zaključnih računov, v področje druge v glavnem zastopniško pravo.⁸² Jugoslovanska uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937 ima samo okvirne določbe glede ustanavljanja in poslovanja zavarovalnih podjetij, dopolnjuje jo pa vrsta pravilnikov,⁸³ ki zelo omejujejo svobodno določanje vsebine družbene pogodbe.

Zakonodaja večine držav⁸⁴ se obsežno bavi z letnimi za-

⁸¹ Nemško delniško pravo je obseženo v §§ 178 do 319 trgovinskega zakona (Handelsgesetzbuch vom 10. Mai 1897 in der Fassung des Gesetzes betreffend Aenderung der Vorschriften des Handelsgesetzbuches über die Seeversicherung vom 30. Mai 1908) oz. novega delniškega zakona z dne 30. januarja 1937, v katerem so povzeta tudi glavna gospodarsko-politična načela nacionalsocialističnega režima. (Gl. Dr. Božidar Kobè o. c., 100); navedeno določbo gl. v § 9 tč. 1 cit. zakona o nadzorstvu.

⁸² Prim. Willy van Eeckhout, l. c.

⁸³ Pravilnik o podatkih, ki jih mora priložiti zavarovalno podjetje prošnji za dovolitev poslovanja z dne 10. 6. 1938 (Službeni list 1938, 56/628). Pravilnik o osnavljanju in vodstvu registra za vrednote matematičnih rezerv z dne 10. 6. 1938 (Službeni list 1938, 56/629). Pravilnik o višini prenosnih premij za posamezne zavarovalne panoge z dne 10. 6. 1938 (Službeni list 1938, 56/630). Pravilnik o pooblaščenih aktuarjih z dne 10. 6. 1938 (Službeni list 1938, 57/633). Pravilnik o spremembi zavarovanj v tuji valuti na zavarovanja v dinarjih z dne 22. junija 1938 (Službeni list 1938, 60/660). Pravilnik o ustanovah človekoljubnega značaja z dne 22. novembra 1938 (Službeni list 1939, 6/37) oz. noveliran pravilnik z dne 18. januarja 1941 (Službeni list 1941, 12/98). Uredba o ustanovitvi poslovnih rezerv in rezervnih skladov pri zavarovalnih podjetjih ..., kakor tudi o delnem nalaganju teh rezerv v državne vrednostne papirje z dne 24. junija 1938 (Službeni list 1938, 64/681), novela k tej uredbi z dne 18. aprila 1940 (Službeni list 1940, 42/552) ter pravilnik za izvrševanje te uredbe z dne 24. decembra 1938 (Službeni list 1939, 4/18). Pravilnik o načinu bilansiranja vrednostnih papirjev, v katere so naložene matematične rezerve z dne 1. februarja 1939 (Službeni list 1939, 15/98) s seznamom teh papirjev, ki ga je objavil bančni in valutni oddelek finančnega ministrstva dne 4. februarja 1939 (Službeni list 1939, 16/102).

⁸⁴ N. pr. čl. 14 in 15 francoskega cit. zakona; § 5 nemškega zakona o nadzorstvu; §§ 7, 22 in 23 švicarskega zadevnega zakona; §§ 7, 10—13, 19, 22, 23 avstrijskega regulativa.

ključki in načinom njihovega sestavljanja, predpisuje, da se morajo podatki o poslovanju objavljati, za podelitev koncesije mora družba predložiti nadzorni oblasti tehnične in pravne poslovne osnove posameznih panog, ki jih namerava gojiti, splošne zavarovalne pogoje, navesti mora okoliščine, ki dajejo zagotovilo, da bo družba svoje obveze lahko trajno izpolnjevala; pravila avstrijske delniške družbe so morala vsebovati posebne določbe glede naložbe imovine, glede bilance, glede splošnih rezerv in premijskih prenosov, navesti panoge, ki jih bo gojila ter ali bo prevzemala le direktna zavarovanja ali tudi pozavarovanje. Splošni zavarovalni pogoji morajo podrobno navajati določbe, manj ugodne za zavarovanca, pa dopuščene z zakonom o zavarovalni panogi. Pri življenjskem zavarovanju morajo biti v pogojih določena načela za izračun odkupa in določbe glede udeležbe na dobičku.

Zavarovalna delniška družba se ne sme baviti z nikakim drugim poslom kot z zavarovalnim. Ako vodi družba poleg elementarnih panog še življenjsko, mora za obe skupini voditi ločene račune in posel upravljati v posebnem oddelku; redno pa se v večini držav take mešane družbe ne dopuščajo.

Nadzorstvo vrše navadno nadzorni uradi po svoji uvidevnosti in notranjih smernicah. Za pravilno prilagajevanje odobrenih matematičnih osnov v življenjskem zavarovanju se morajo družbe posluževati pooblaščenih aktuarjev.

Posebej in drugače kot v ostalih evropskih državah je nadzorstvo urejeno v Angliji, kjer je v delniškem pravu tudi na splošno predvideno strokovno poklicno nadzorovanje podjetij. Trgovinski urad (Board of Trade) lahko vsak čas odredi pregled zavarovalnice. Glede objave poslovnih zaključkov letnih poročil predpisuje zakon, da mora biti ob imenski glavnici navedeno, koliko je te vplačane. Družbe, ki goje življenjsko zavarovanje, morajo vsakih pet let dati pregledati svoje poslovanje pooblaščenemu aktuarju. Njegovo poročilo se natisne in se mora v šestih mesecih predložiti trgovinskemu uradu in registrskemu uradu, kjer ga ima vsakdo pravico pregledati. Trgovinski urad predloži vsa došla poročila vsako leto parlamentu.⁸⁵

Posebnost, ki pa je glede na ustavno stanje države razumljiva, je določba švicarske zakonodaje (čl. 2 tč. 4 zak. o nazd.), da si mora delniška družba izbrati pravni sedež v vsakem kan-

⁸⁵ Prim. Assurance companies Act iz leta 1909, čl. 12, čl. 3 in 31 e; Pietro del Giudice, o. c., 73. — Poklicno strokovno nadzorstvo se je v novjšem času pričelo v raznih oblikah širiti na evropsko celino; prim. zadevne določbe v novem nemškem zakonu o delniških družbah, v švicarskem obligacijskem zakonu (čl. 727 odst. 3), v lichtensteinskem civilnem zakoniku (čl. 192), v novem jugoslovanskem zakonu l. p.; strokovno nadzorstvo je zvečine fakultativno.

tonu, v katerem hoče delovati, kolikor ni v splošnih zavarovalnih pogojih izrecno dogovorjeno, da je v primeru spora pristojno sodišče tožnika.

Iz pregleda nekaterih sodobnih evropskih zakonodaj smo ugotovili, da se zavarovalna delniška družba pravno skoro ne loči od navadne delniške družbe, pač pa se razlikuje od nje po svoji gospodarski strukturi. Tako na primer služi osnovna glavnic delniške družbe za obratni fond; pri delniški zavarovalnici pa se uporablja skoro izključno kot garancijski fond za pokritje morebitnega primanjkljaja. W. Rohrbeck navaja⁸⁶ za primerjavo, da se delniški kapital pri delniški tovarni porabi za zgradbe, stroje, naprave, kajti le tako je mōči doseči izdelek; pri zavarovalnici polica ni produkt dela, ampak le dokument o prevzetem riziku, kajti obratni predmet zavarovanja je zavarovani interes. Ta interes vodi po določenem tehničnem procesu le tedaj do smotrnega gospodarskega uspeha, ako ga v veliki množini zberemo v enotno nevarnostno skupino ter pri tem dosežemo izravnavo med dohodki in izdatki v okviru te skupine same. Delniški kapital je le omejeno jamstvo za izpolnitev obvez družbe, ako posel poteka bistveno drugače kot je bilo predvideno v zavarovalnotehničnem obratnem načrtu.

Glede na ta posebni značaj, ki ga ima osnovna glavnic delniške zavarovalnice, je utemeljena določba nekaterih zakonodaj, da ni potrebno, da so delnice v celoti vplačane ter da se delniški kapital lahko zviša, ne da bi bil prej stari znesek delniškega kapitala v celoti plačan. Ta olajšava je utemeljena že zaradi tega, ker je pri sodobno organizirani zavarovalnici delniški kapital manj v nevarnosti kot pri drugih trgovskih podjetjih, osnovanih na delniški podlagi.⁸⁷

Navedena praksa pa ima zlasti dve posledici. Prvič morajo biti delnice delniške družbe, pri kateri delniški kapital ni v celoti vplačan, vinkulirane imenske delnice in je prenos na drugega lastnika možen le s pristankom družbe, ki je upravičena prenos preprečiti, ako prevzemnik ne nudi enakih garancij za izpolnitev obvez nasproti družbi, kot jih je dajal dotedanji lastnik. Zaradi tega le redko kotirajo delnice zavarovalnih družb na borzah. Po navadi so v trdni roki močnih kapitalistov, čisto se dedujejo v družinah iz roda v rod.

Druga posledica je vprašanje garancij, ki jih morajo delničarji nuditi za primer, da bi poslovna zguba zahtevala celotno ali delno uporabo osnovnega kapitala. Po navadi je za razliko neplačanega zneska delničar moral izdati lastne menice. Ker pa so predpisi meničnega prava često zahtevali, da se morajo

⁸⁶ Prof. Dr. Walter Rohrbeck, *Die Formen der Versicherungsunternehmungen, ihr juristischer Aufbau und ihre wirtschaftliche Bedeutung* — *Das Versicherungsarchiv*, Wien 1931/32, 55.

⁸⁷ Prim. Alfred Manes, *Versicherungswesen* I., 130.

menice obnoviti po določenem razdobju, se je v zavarovalstvu uveljavilo zakonsko načelo o kaduciranju, to je določilo, da delničar zgubi delnice in vse pravice iz njih, ako na poziv ne doplača še neplačanega dela podpisanega delniškega kapitala. Ako je delničar bival v inozemstvu, se je zelo pogosto zahtevalo, da je položil kot kavcijo za svoje tuzemske obveznosti nasproti delniški družbi vrednostne papirje ali imenoval poroka.

Vsekakor je bolj smotrno, da je tudi kapital delniške zavarovalnice v celoti vplačan. Kajti skušnja uči, da sicer pri izterjavanju vplačil nastanejo težave. Tudi je veliko lažja kontrola javnosti o boniteti delnic, ako so te v borznem prometu. Z določbo, da mora biti delniški kapital v celoti vplačan, se nedvomno prepreči ali vsaj omeji ustanavljanje številnih šibkih zavarovalnic. Dasi služi osnovni kapital kot garancijski fond, vendar vse današnje zakonodaje določajo, kolikšen kapital mora imeti in kakšne garancije mora položiti družba, da lahko posluje. Skušnja je pokazala, da ni na mestu shematičen predpis, kajti na obveze zavarovalnic in višino morebitnih zgub zelo vpliva program, ki ga ima posamezno podjetje, dalje sestava njenega portfelja po panogah in boniteta posla, njene pozavarovalne zveze, njene poslovne metode in še druge okolnosti. Prav tako je pri tem važno vprašanje, koliko so zavarovanci zaščiteni v materialni zavarovalniški zakonodaji, to je, ali gredo po posameznem materialnem pravnem sistemu morebitne škode v celoti na rovaš družbe ali jih morajo delno nositi tudi zavarovanci; čim večje so možne pravne obveze družbe po pogodbenem pravu, tem strožje morajo biti določbe formalnega prava in praksa nadzorne oblasti pri določanju višine in načina vplačila delniške glavnice.

Že v uvodu smo omenili, da sta delniška družba in vzajemna zavarovalnica dve sila različni pravni obliki, da pa v praksi vendar prehajata druga v drugo. Pri delniških družbah plačujejo zavarovanci določeno dogovorjeno premijo. Tudi pri vzajemnih zavarovalnicah je ta praksa danes prešla v običaj, dasi je po prvotnem smislu vzajemnosti mōči smatrati vnaprejšnje plačilo le kot akontacijo, po zaključku poslovnega leta pa bi moral ali zavarovanec manjkajočo razliko doplačati ali zavarovalnica prevešek vrniti. Glede na navedeno prakso se krije primanjkljaj v primeru poslovne zgube tako pri delniški družbi kot pri vzajemni zavarovalnici iz rezervnih skladov. Ako ti ne zadoščajo, krije nadaljnji primanjkljaj delniška družba iz delniškega kapitala, pri vzajemni zavarovalnici pa so ga dolžni pokriti zavarovanci — člani. Povsem neomejena kritna možnost zgube torej ne obstaja ne tu ne tam; meja je pri delniški družbi v finančni zmogljivosti delničarjev za prevzete obveze, pri vzajemni zavarovalnici pa v imovinskih sredstvih članov.

Razlika med obema oblikama je dejanski končno le v tem, da imajo delničarji pravico do dividende. Ako abstraktno razmotrimo to praktično razliko med obema glavnima oblikama zavarovalnic, vidimo, da je zavarovanje pri delniški družbi nujno dražje. Zaradi tega mora delniška družba iskati izravnavo v svoji tehnični organizaciji in poslovnih načrtih. Zato opazamo v delniški družbi neko silno prilagodljivost vsakokratnim spremembam na trgu, smotrnejšo racionalizacijo in mehanizacijo podjetja, manj sentimentalno izbiranje osebja, prizadevanje za povečanje podjetja, ki ima za učinek zmanjšanje obratnih stroškov, pogostno menjavanje kapitalskih zvez z drugimi sorodnimi podjetji in s tem v zvezi često koncentracijo več podjetij v organizacijske kolaboracije, koncerne, truste in fuzije. Pri vzajemnih zavarovalnicah opazamo nasprotno neko umerjenost, poslovno enakomernost, navidezno ali dejansko poslovno neokretnost in navezanost na tradicije podjetja.

Vsa ta dejstva nujno vplivajo tudi na poslovne načine delniških družb. Že dejstvo, da je delniška zavarovalnica prisiljena h konkuriranju z družbami, ki jim ni treba dosežati podjetniškega dobička, sili k delu, ki je naravnano bolj na trajni, pa čeprav skromnejši donos vloženega kapitala kot na prizadevanje za hipni, pa visok dobiček. Dalje pa ta okolnost nujno narekuje delniški zavarovalnici, da se prilagoja svoji odpornejši konkurenci ne le v delovnih načinih, ampak tudi v svoji pravni strukturi, kolikor to dopušča zakonodaja v posamezni državi. Tako nastajajo modificirane delniške zavarovalnice raznih mešanih oblik,⁸⁸ ki pa ne predstavljajo zaključnega gospodarskega in pravnega sestava, ampak so le bolj prehodnega značaja.

Danes poznamo delniške družbe, katere del dobička, ki presega normalno obrestovanje delniškega kapitala, razdele zavarovancem, bodisi da po praksi daljšega razdobja določijo sorazmerno visoko fiksno dividendo, bodisi da višino dividende določijo vsako leto sproti po poslovnem uspehu.

Po analogiji z vzajemnimi zavarovalnicami pristajajo nekatere delniške zavarovalnice na pravico zavarovancev do sodelovanja v upravi; ta praksa se pojavlja le posamič, zato še ni mōči oceniti njene uspešnosti.

Poznamo delniške družbe, ki so podobne zavarovalnim družbam, kajti njihovi statuti določajo, da morajo vsi delničarji biti obenem zavarovanci, oziroma obratno, da so vsi zavarovanci obenem delničarji.

V zadnjem času je mōči opazovati podjetja, ki predstavljajo po pravni obliki dejanski dve družbi, eno bolj pridobitne narave, drugo bolj združne, oziroma vzajemne oblike. Do de-

⁸⁸ Več primerov mešanih oblik navaja A. Manes, *Versicherungswesen* I., 135 ssl.

leža na dobičku upravičeni zavarovanci so razdeljeni na skupine po posameznih panogah ter se jim v njihovi skupini doseženi dobiček izplača v celoti; pravim delničarjem se pa izplača letni dobiček iz poslovanja z nečlani oz. tisti dobiček, ki ne izvira neposredno in zavarovalniškega poslovanja, ampak iz naložb, borznih poslov, kurznih diferenc vrednostnih papirjev, donosov nepremičnin in podobno.

Slednjič poznamo družbe, ki so delniške družbe le zaradi lažje ustanovitve, ki pa imajo v razmerju s poslom tako majhen osnovni kapital, da ga ni mōči smatrati kot garancijski fond, ampak moramo presojati tako podjetje le kot vzajemno, kajti v primeru zgube preko sredstev osnovnega kapitala gre škoda na rovaš zavarovancev s tem, da se jim zmanjšajo njihove pričakovane nadeje. Tako na primer je že pred leti obstajala v Združenih državah Severne Amerike delniška družba s 100.000 dolarjev osnovne glavnice, vodila je pa življenjski zavarovalni posel z nad 800.000.000 dolarjev zavarovalne vsote.

Vse navedene mešane oblike slone pač na dejstvu, da niti čista delniška družba, niti čista vzajemna zavarovalnica nista v današnjem gospodarskem sistemu in pravnem redu za zavarovalni posel povsem prikladni, ampak je treba v bodočnosti izoblikovati novo družbo iz elementov obeh, kar bo razvoju zavarovalstva nedvomno samo v korist.

2. Družba na načelu vzajemnosti

Delniška družba je umetna gospodarska tvorba, ki jo je zavarovalstvo spretno uporabilo, da je v novejšem času v njej razvilo vso svojo dejavnost v vertikalni in horizontalni smeri zavarovalniškega podjetništva. Temu nasprotno je ideja vzajemnosti zavarovalstvu imanentna, tesno z njim združena in se v njem javlja od svojih prvih zaznavnih početkov. Zaradi tega je delniška oblika zavarovalnega podjetja polagoma rastla do današnje razvojne stopnje, dočim je družba na načelu vzajemnosti od najstarejših časov do današnjega dne ohranila iste osnovne prvine, le da je razvoj postopoma deloma izoblikoval neke posamične znake v svojske oblike te ustanove, druge deloma zabilisal in približal vzajemno zavarovalno podjetje delniškemu.

Vzajemne zavarovalne družbe ali društva⁸⁹ sprva niso imele toliko gospodarskega kot bolj človekoljuben značaj. Tudi

⁸⁹ Avstrijski regulativ iz leta 1896 kot novi iz leta 1921 rabi izraz *Versicherungsanstalt auf Gegenseitigkeit*, dočim se v nemškem zakonu uporablja izraz *Verein auf Gegenseitigkeit*. V slovenščini se nam zdi najpravičnejši izraz »družba«, ker le tako pojmujeemo ustanovo kot gospodarsko edinico, podjetje.

ko so poudarile izrazito gospodarske namene, so poslovale v ozkem krogu, omejenem z določenim krajevnim okoljem, stanovsko ustanovo ali zaradi udeležitve začrtanega, navadno ne širokopoteznega namena. Prva tovrstna podjetja so začela dobivati današnjo obliko že v 15. in 16. stoletju zlasti v nemških deželah. Vzajemne oblike podjetja so se od začetka 18. stoletja dalje posluževale zlasti javnopravne osebe za izvedbo požarnega zavarovanja, zavarovanja zoper škodo po toči ali zavarovanja živine. Večji pomen za zasebnopravno zavarovalstvo pa je dobila oblika vzjemne družbe v drugem in tretjem desetletju 19. stoletja, ko je trgovec v Gothi Ernest Viljem Arnoldi uporabil to obliko za ustanovitev velike nemške življenjske zavarovalnice Gothaer Lebensversicherungsbank in enake zavarovalnice za elementarno zavarovanje Gothaer Feuerversicherungsbank, ki obe še danes obstajata, le da se je življenjska po prvi svetovni vojni preosnovala v delniško družbo; obe sta imeli velik vpliv na razvoj nemškega in svetovnega zavarovalstva.⁹⁰ Od tedaj se je oblika vzajemne zavarovalnice postavila v isto vrsto z že dognano obliko delniške družbe in se vedno bolj približuje enotnemu tipu nove nastajajoče oblike zavarovalnega podjetja. Danes skoraj vse moderne zakonodaje postavljajo vzajemno zavarovalnico v isto vrsto kot delniško družbo in priznavajo tema dvema oblikama podjetij pred vsemi drugimi prednost za vodstvo zasebnopravnega zavarovalnega posla; ponekod je celo le tema oblikama podjetja pridržana pravica za obrtno gojitev zavarovanja. Po nemškem pravu (§ 7 tč. 2 in 3 zak. o nadz.) sta na primer delniška in vzajemna oblika zavarovalnice pridržani za glavne zavarovalne panoge, to je za življenjsko, nezgodno, jamstveno, požarno in za zavarovanje zoper škodo po toči.

Vzajemno zavarovalno družbo bi prav lahko uvrstili pod širši pojem gospodarske zadrage, le da je prilagojena naravi zavarovalnega posla. Pravno se seveda obe obliki ločita, ker ju urejajo različne pravne norme; na razliko kaže že samo dejstvo, da nekateri zavarovalni pravni sistemi obe podjetniški obliki ločijo in dopuščajo organizacijo zavarovalstva le v tej ali drugi obliki in le nekateri dopuščajo poslovanje vzporedno v obeh oblikah.

⁹⁰ Prim. Dr. Karl Samwer, Gegenseitigkeitsverein — Alfred Manes, Versicherungslexikon, 617 sl. in A. Manes, Versicherungswesen I., 126. — Ernest Viljem Arnoldi (1778—1841) je bil trgovec in tovarnar v Gothi na Nemškem ter si je pridobil veliko zaslug za organizacijo nemškega trgovstva s pobudo za ustanovitev številnih podjetij, med drugim omenjenih dveh zavarovalnic. Bil je najdelavnejši sodelavec Friderika Lista v njegovi borbi za osamosvojitve nemškega gospodarstva. (Prim. A. Manes, Versicherungslexikon 165 ssl.; odlomek iz korespondence med E. V. Arnoldijem in Frid. Listom navaja Dr. Horst Wagenführ, Quellenbuch zur Wirtschaftskunde des Versicherungswesens, Stuttgart 1938, 15 sl.)

Vzajemne zavarovalne družbe so spočetka privzemale obliko požarnih zadrug, živinozavarovalnih blagajn, pogrebnih društev, včasih celo ustanov za zaščito poklicnih interesov. Škoda se je sprva krila v naravi in so šele postopoma prešli na dajatve v denarju. Ureditev teh družb je bila kaj enostavna. Predvsem so manjkale določbe, ki bi merile na bodočnost, kajti pomena rezervnih skladov v tem času še niso poznali ter je bilo poslovanje urejeno na dokladnem kritju, to je, ob škodi so se pobrali prispevki pri vseh članih, da se je škoda pokrila. Za natančno poslovanje take družbe je moralo biti članstvo omejeno na ozek krog. Kakor hitro se je število zavarovancev povečalo, so te blagajne in družbe zapovrstjo propadle.

V 18. stoletju je posegla v snovanje in delovanje vzajemnih družb država, ki je v posameznih stanovskih skupinah, mestih ali deželah uvedla javnopravne ustanove, osnovane na vzajemnosti, vendar s prisilnim članstvom. Javna uprava, ki je te ustanove organizirala, jim je s posebnimi zakoni često dala monopolne pravice. Nemške javnopravne zavarovalnice tega časa obstajajo marsikje še danes.

Po pogumnem posegu Viljema Arnoldija v organizacijo vzajemnega zavarovalstva v Nemčiji se je polagoma izoblikoval dvojni tip vzajemnih zavarovalnic: prve so postale velika podjetja, namenjena kar najširšemu krogu članstva, druge pa društva, ki so ostala omejena na ozke poklicne ali krajevne skupine članov.

Ustroj vzajemnega podjetja je danes v raznih pravnih sistemih različen. Na splošno je vzajemna zavarovalnica pravna oseba in ima zato posebno korporacijsko ustavo, ki jo po navadi imenujemo statut. Svojim članom in tistim, ki jih oni zastopajo, nudi neposredno zavarovalno zaščito, kar pomeni, da je vsak član obenem do družbe v zavarovalnem razmerju. Ni pa nujno, da so vsi zavarovanci obenem tudi člani; z nečlani more družba sklepati le zavarovanje proti fiksni premiji.⁹¹

Osnovno glavnico delniške družbe nadomešča pri vzajemni zavarovalnici ustanovni sklad. Kdo ga založi, ni važno, tudi si člani-ustanovitelji sredstva lahko izposodijo, izdelan pa mora biti načrt za vračilo dolga z obrestmi vred;⁹² po nemškem pravu (§ 23 zak. o nadz.) nadzorna oblast ni prisiljena predpisati osnovanje ustanovnega sklada, ako so za izpolnitev njegovega namena podana drugačna jamstva. Francoska zakonodaja (dekr. 1922, čl. 25, tč. 3—5) določa, da se mora ustanovni

⁹¹ Take vrste družb izrecno predvideva švicarsko obligacijsko pravo (čl. 841 i. dr.), avstrijski regulativ iz leta 1921 (§ 2 tč. 5), nemški zakon o nadzorstvu (§ 21 tč. 2).

⁹² Prim. §§ 22 in 23 tč. 1—3 cit. nemškega zakona; čl. 6 belgijskega zakona z dne 25. junija 1930; čl. 2 tč. 2, čl. 4 tč. 1, čl. 7, 21 in 23 avstrijskega regulativa iz leta 1921 itd.

sklad in prav tako stroški za razširitev obrata in kavcije, ki jih je treba položiti ob pričetku poslovanja pri depozitni blagajni (Caisse des dépôts et consignations), posebej označiti v bilanci in se morajo amortizirati v 15 letih. Po belgijskem zakonu o nadzorstvu nad zavarovalnicami, ki vodijo življenjsko zavarovanje (zak. 1930, čl. 6), je določeno predpisano, da mora sklad znašati 200.000 frankov; pri družbah, ki se bavijo le z malim življenjskim zavarovanjem ter ne sklepajo pogodb z višjo zavarovalno vsoto kot 200 frankov, zadošča fond v višini 50.000 frankov; obrestna mera sme znašati največ 5%, način vračila se določi v statutih. Po novem avstrijskem regulativu (čl. 21) se ustanovni sklad obrestuje in vrača le iz prebitkov ter se za vračilo sme porabiti le tolikšen znesek, s kolikršnim se je dotiral varnostni sklad. Tudi je izrecno določeno, da se sme članom pričeti deliti dobiček šele, ako so vsi amortizacijski deleži odpisani, t. j. ko je ustanovni sklad v celoti vrnjen.

Po navadi se za ustanovitev vzajemne zavarovalnice zahteva neko najmanjše število članov, ki je potrebno, da vzajemna družba lahko prične s poslovanjem. Tako n. pr. v Franciji 300, vendar ni zahteva absolutna, kajti namesto tega zadošča (po dekr. 1922, čl. 2 toč. 2), da družba zavaruje vrednosti do najmanj 5 milijonov frankov ali doseže premijo najmanj v višini 50.000 frankov na leto.

Da se prepreči lahkomiselnost ustanavljanje družb s spekulativnim namenom, je poleg določenega števila članstva ali primerne obsega začetnega poslovanja često izrecno določeno v zakonu (n. pr. franc. dekr. 1922, čl. 2, tč. 4), da se za ustanovitelje ne more izgovoriti nikaka posebna ugodnost, ampak so po zakonu in morajo biti tudi po statutu vsi člani enaki.

Poleg ustanovnih fondov se navadno zahteva od vzajemnih zavarovalnic, da snujejo varnostne sklade, da se tako olajša jamstvena dolžnost članov. Nekateri zakoni se zadovoljujejo s tem, da je izrecno določen odstotek prebitka, ki se mora vsako leto prenašati na varnostni sklad; drugod⁹³ pa je tudi predpisano, kolikšen del varnostnega sklada se sme največ porabiti v enem letu za pokritje izrednih škod, dočim se razlika mora pokriti z dodatnimi prispevki članov ali s tem, da se skrčijo izplačila članom. Najčešče pa je statutom prepuščena ureditev varnostnega sklada in ustanavljanje ter dotiranje drugih skladov, na primer za kurzne razlike pri vrednostnih papirjih, za odpis vrednosti nepremičnin itd.

Vse poslovne podlage družbe so obsežene v statutu, ki mora v smislu zakonitih določil vsebovati vse norme glede upravnih organov, bilance, skladov in rezerv kot pri delniški družbi, razen tega pa še določbe o ustanovnem fondu, zlasti še določbe glede dolžnosti in pravic članov.

⁹³ N. pr. v čl. 24 francoskega dekreta z dne 8. marca 1922 le 50%.

Med dolžnostmi članov vzajemnih zavarovalnic je najvažnejša njihova vzajemna obveznost za kritje škod in upravnih stroškov. Po avstrijskem regulativu (čl. 2 in 3, tč. 1—5) mora biti v statutu navedeno, kakšne okoliščnosti morajo nastopiti, da se more zahtevati dodatno vplačilo članov; dalje, kako se krije zguba: ali z omejenim ali z neomejenim doplačilom ali s stalnim poviškom premij ali z znižanjem odškodnin in skrčenjem rent; dalje, po kakšnih načelih se pokrije zguba v posamezni panogi; kdaj in kako preneha jamstvo izstopivših članov; slednjič morajo biti navedene določbe, ki tičejo zavarovance, ki plačujejo stalno premijo, to je nečlane.

Po švicarskem obligacijskem pravu⁹⁴ statuti ne morejo predvideti neomejenega ali na določeno vsoto omejenega jamstva za kakršne koli obveznosti družbe, ampak le jamstveno obvezo, da član neomejeno ali z določenim zneskom ali kvoto prispeva h kritju letne bilančne zgube. Ako ni predvidena obveza za dopolnitev prispevkov, jamči za izpolnitev le imovina družbe; premija je v tem primeru stalna kot pri nečlanih, toda članom se izplačila skrcijo.

Nemška in za njo nova avstrijska zakonodaja pozna velike vzajemne zavarovalnice in male zavarovalne ustanove ali vzajemna društva. Za velike družbe veljajo po analogiji določbe, ki jih zakon o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji navaja za delniške zavarovalnice, zlasti ako gre za zavarovance, ki niso člani družbe.

Po nemškem pravu⁹⁵ sme mala družba imeti le strogo omejeno področje, bodisi krajevno, bodisi na določeno skupino oseb; ureditev take ustanove je bolj podobna navadnemu društvu ali gospodarski zadrugi kot trgovinskemu obratu. Dočim je za veliko zavarovalnico predpisan vpis v trgovinski register, se mala vzajemna ustanova ne registrira. Najvišji organ družbe je skupščina članov. Za sprejemanje važnih sklepov so določbe za male in velike vzajemne zavarovalnice različne: za spremembo statuta se pri veliki družbi zahteva običajna večina navzočih članov, za uvedbo ali opustitev kake zavarovalne panoge tričetrtinska večina; pri malih družbah se za prvi primer zahteva tričetrtinska večina, za drugi soglasnost vseh navzočih članov, razen ako statut predvideva kaj drugega in je to potrdila nadzorna oblast.

Po avstrijskem regulativu⁹⁶ gredo med male vzajemne tiste ustanove, ki zavarujejo le za omejeno zavarovalno vsoto, tiste, ki imajo po izbiri članov ali krajevno omejeno področje ali ki se omejujejo le na določene načine nabiranja članov. Izmed panog smejo male zavarovalnice prevzemati le bolezensko, posmrtno

⁹⁴ čl. 869 tč. 1, čl. 870 tč. 1, čl. 871; čl. 868.

⁹⁵ § 53; §§ 30 do 33; § 39 tč. 4; § 40 cit. zak. o nadzorstvu.

⁹⁶ § 44 tč. 1 in 2; §§ 45—47; § 48; § 50.

ninsko, pokojninsko, invalidsko in starostno zavarovanje, zavarovanje vdovskih in sirotinskih rent, požarno zavarovanje stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij ter zavarovanje živine. Nadzorna oblast lahko dovoli, da taka družba prične poslovati brez ustanovnega sklada, ako siceršnje okoliščine dajejo zadostno jamstvo za redno poslovanje; tudi ni potrebno, da predloži nadzorni oblasti tehnično poslovno podlago, razen za pokojninsko in rentno zavarovanje, pač pa morajo v tem primeru statuti vsebovati splošne zavarovalne pogoje. V bilanci male vzajemne zavarovalnice se lahko združijo bolezensko, posmrtninsko in pokojninsko zavarovanje, ostale panoge se morajo upravljati ločeno in tudi člani jamčijo le za obveze svoje skupine. Male družbe uživajo tudi pri nadziranju posebne olajšave; zavezane so, da le vsakih pet let sestavijo zavarovalnotehnično poročilo, morajo ga pa takrat dati na vpogled članom.

Švicarsko obligacijsko pravo⁹⁷ dopušča, da se pri družbah z več kot tisoč člani sme prenesti pristojnost skupščine deloma ali v celoti na upravni odbor, razen pravice, uvažati ali zviševati doplačila in sklepati o razpustu ali fuziji družbe; male vzajemne ustanove morajo prepustiti odločanje skupščini članov.

Sodelovanja z delniškimi zavarovalnicami in drugimi vzajemnici ustanovami, tudi glede na pozavarovanje, večina zakonodaj ne ureja, dasi utegne baš pri prevzemanju obvez iz pozavarovalnih pogodb nastati družbam občutna škoda in je vprašanje članstva v teh primerih zelo zapleteno. Le v Franciji (dekr. 1922, čl. 37, 39 ssl.) je izrecno dogovorjeno, da se vzajemne zavarovalnice združujejo zaradi medsebojnega pozavarovanja. Ravnatelji posameznih družb so lahko člani uprave pozavarovalne zveze.

Vzajemna zavarovalnica je po svoji pravni osnovi osebna in ne kapitalna družba; zgrajena je namreč na osebah kot članih in ne na njihovi kapitalski udeležbi. Kljub temu pa je gospodarska ustanova in ne tako imenovana idealna ali dobrodelna družba, ki bi nudila svojim članom le nedoločne splošne koristi. Vsekakor pa je podjetje s socialno tendenco, ker ni namenjeno doseganju dobička, ampak je zgrajeno na načelu izravnave škod s premijskimi prejemki. Ideološko je zasnovana na zadružni ali solidarnostni misli medsebojne pomoči v družbi včlanjenih zavarovancev. V vzajemni zavarovalnici je pravno pomembna povezanost med članstvom v družbi, prav tako pomembno pa je tudi zavarovalno razmerje med člani in družbo. Povezanost obojnega razmerja je po Gierkejevem mnenju⁹⁸

⁹⁷ Čl. 893 obl. prava (zakon z dne 30. marca 1911 in 18. decembra 1936).

⁹⁸ Prim. Dr. Julius von Gierke, *Versicherungsvereine auf Gegenseitigkeit nach deutschem Recht* (Stuttgart 1942), 5 ssl.

tako tesna, da jo lahko imamo za posebno, pa enotno pravno razmerje. Nasprotno pa Ulisse Gobbi ločuje⁹⁹ obojno razmerje trdeč, da s plačilom premije ali prispevka za pokritje svojega rizika ustvarjajo člani zgolj zavarovalno razmerje, dočim s prevzemom jamstva za kritje škod nad povprečno običajno višino ustanavljajo družbo in k njej pristopajo.

Na pravilnost Gobbijevega mnenja kaže na primer dejstvo, da je zavarovalno razmerje lahko različno urejeno, kajti zavarovanje sklne član lahko za svoj račun, lahko pa tudi za račun tretje osebe; važno je le, da je sklenitelj zavarovanja član družbe. (Mnenje torej, ki je zelo splošno in po katerem naj bi bilo bistveno za vzajemno zavarovalnico, da so zavarovanci obenem tudi zavarovatelji, ni povsem pravilno.)

Pri presoji pomembnosti obojnega razmerja, članskega in zavarovalnega, bi bilo treba poštovati, da je zavarovanec — član vzajemne zavarovalnice finančno vse bolj angažiran v zavarovalnem podjetju kot delničar v delniški zavarovalnici; medtem ko slednji jamči le z vsoto vpisanega delniškega kapitala, jamči prvi z vsem svojim premoženjem, ako statuti izrecno na ta ali drugi način ne omejujejo njegovega jamstva.

Glede na določbe zakonov o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji je pogoj za članstvo istočasni nastanek zavarovalnega razmerja, iz česar sledi, da bi s prenehanjem zavarovalnega razmerja prenehalo tudi članstvo v družbi. Ker pa materialna zavarovalna zakonodaja v nekaterih primerih (n. pr. po naši zakonodaji pri dedovanju, ako gre za škodno zavarovanje nepremičnin) ne dopušča odstopa od zavarovalne pogodbe, ampak vstopi v pogodbo dedič, je jasno, da je zavarovalno razmerje močnejša vez z družbo kot članstvo v njej; zakonodaja bi sicer za ta primer morala določiti izjemo, nasprotno pa n. pr. švicarski zakon o obligacijah (§ 849 tč. 3) izrecno daje statutu možnost določiti, da preide članstvo avtomatično na tistega, na kogar po materialni zavarovalni zakonodaji preide zavarovanje.

Problem, ki zadeva posebej obliko vzajemne zavarovalne družbe, je vprašanje premije za sklenjeno zavarovalno pogodbo. Premija je pri vzajemni zavarovalnici obenem družbeni prispevek ali članarina. Za pobiranje teh prispevkov obstajata dva načina, ki pa zopet kažeta različne posebnosti, ki morajo biti natančno urejene v statutu posamezne družbe.

Nekatere družbe uporabljajo premijski sistem, to je, pobirajo prispevke vnaprej. Če ob koncu leta zaključni račun izkaže primanjkljaj, morajo člani razliko doplačati. Namesto neomejene doplačilne dolžnosti lahko določi statut le omejeno ali pa je celo ne predvidi; v obojnem primeru mora biti

⁹⁹ Ulisse Gobbi, *L'assicurazione in generale*, Padova 1938, 149 ssl.

dana možnost, da se odškodnine oz. zavarovalne vsote članom sorazmerno skrčijo, kakor smo že ugotovili. Wilhelm Kisch opozarja¹⁰⁰ na prakso mnogih, zlasti manjših vzajemnih podjetij, kjer se člani proti plačilu določenega pribitka k letnemu prispevku nekako odkupijo od dolžnosti doplačila za primer poslovne zgube; v tem primeru sklene vzajemno podjetje neke vrste pozavarovalno pogodbo z drugo vzajemno zavarovalnico ali delniško družbo ter se le-ta zaveže pokriti morebitni pri-manjkljaj, namesto da bi se od članov zahtevalo doplačilo.

Drugi način je način dokladnega kritja. Ob koncu poslovnega leta se vsota škod in upravnih stroškov razdeli med člane. Ta sistem je starejši ter nikakor ni raben za družbe večjega obsega. Rabijo ga le mala vzajemna podjetja in tako imenovane ustanove človekoljubnega značaja, pomožne blagajne, pogrebna društva, podporni fondi strokovnih ali stanovskih organizacij, podjetij i. p.

Rekli smo, da vzajemna družba ne stremi za poslovnim dobičkom. Na koncu poslovnega leta se pa kljub temu lahko izkaže prebitek, ki sledi bodisi iz previsoke cenoitve vnaprej določenih premij ali iz splošne naložbe denarnih sredstev. Po načelu vzajemnosti imajo člani pravico do razdelitve doseženega prebitka. Vsekakor pa ima ta pravica neke meje ter jo statut lahko znatno okrne. Statut namreč lahko določi, da se prebitek porabi za osnovanje rezerv ali za prenos na naslednje poslovno leto ali za razna naklonila. Statut lahko tudi razlikuje med skupinami članov in določi, da se v posamezni skupini razdeli le dobiček, ki je bil dosežen z zavarovanjem te skupine in podobno. Praksa je izoblikovala mnogo tako imenovanih dividendnih sistemov. Najčešče se uporablja sistem stalno enake dividende, ki razdeljuje dobiček po višini plačanih premij; pogoj za to prakso je seveda, da se vsako leto doseže vsaj toliko čistega dobička, kolikor je potrebno za izplačilo dividende.

Današnje vzajemne zavarovalnice so pa zvečine šle v tem pogledu še dlje. Za nekatere panoge je določena minimalna premija, pod katero niti vzajemne zavarovalnice ne morejo prevzeti zavarovanj.¹⁰¹ Dalje se vzajemne zavarovalnice včlanjajo v kartelne zveze in premijske dogovore ter se s tem zavezujejo, da bodo zavarovale po istih premijah kot delniške družbe in premij ne bodo zniževale niti tako, da bi del prebitka preteklega poslovnega leta računale v dobro pri predpisu premije za drugo

¹⁰⁰ Wilhelm Kisch, Abhandlungen zum Gegenseitigkeitsverein — Juristische Rundschau für Privatversicherung, Berlin 1941, 30 sl.

¹⁰¹ Po navadi zakonodaja (n. pr. jugoslovanska uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937 v § 6, tč. 2) določa, da se vračilo dogovorjenega deleža na dobičku ne smatra kot prekršek določbe, da se življenjsko zavarovanje ne sme prevzeti za nižjo premijo kot je določena v odobrenem ceniku.

leto. Zaradi tega so prisiljene uporabiti premijske prebitke za splošnokoristne namene svojih zavarovancev ali za okrepitev svojih rezerv in jih ne morejo na drobno razdeljevati svojim članom. Na videz obstaja tu vzajemnost le še po imenu ter bi imeli pred seboj v takem primeru prej mešano obliko zavarovalnega podjetja kot podjetje, osnovano na čisti vzajemni podlagi. Toda sodobne zavarovalnice so sila iznajdljive ter iz računa prebitkov dajejo zavarovancem brezplačno na razpolago strokovne knjige, urejajo zanje zdravstvene naprave, zdravilišča in kopališča, organizirajo predhodno higiensko in oskrbno zdravstveno službo in podobno. Na ta način postaja socialni in gospodarski pomen prebitkov vzajemnih zavarovalnic še vse pomembnejši, kot če bi ga podjetje razdrobljenega razdelilo med svoje člane.

Naj se vzajemna zavarovalnica poslužuje za predpis premij oziroma prispevkov ter za razdelitev prebitkov katerega koli sistema, važno pri vsem je, da se z vsemi člani enako ravna, da se vsem odmerjajo prispevki in dodeljujejo ugodnosti po istih vidikih in v enakem razmerju. To osnovno načelo vzajemnega zavarovalstva izrecno poudarja nemški zakon o nadzorstvu (§ 21), kar pomeni, da se vzajemna zavarovalnica ne sme posluževati pravice, ki v načelu ni zabranjena delniškim družbam, da premijo odmerjajo individualno, prav tako ne morejo brez sklepa skupščine dovoljevati posameznim članom posebnih ugodnosti, tudi ako gre za uporabo občekoristnih naprav in ustanov, namenjenih na splošno vsem članom.

V kapitalističnih državah, zlasti v Ameriki, pa so ljudje preveč individualistično usmerjeni, da bi se odrekli lastnemu dobičku v korist splošnosti. To njihovo lastnost so spretno izrabile vzajemne zavarovalnice v svoji propagandi in tudi precej uspele. Pred nekaj leti smo zaradi tega mogli opazovati zanimiv pojav, da se je cela vrsta delniških zavarovalnic preosnovala v vzajemne. Še danes so največja ameriška podjetja za življenjsko zavarovanje urejena na načelu vzajemnosti. Izmed 300 zavarovalnic, ki gojijo kombinirano jamstveno in nezgodno zavarovanje (Casualty insurance) jih je 70 vzajemnih, pa tudi 140 delniških družb je pričelo posnemati vzajemne in razdeljevati del dobička med zavarovance.

Kakor poroča švicarsko strokovno časopisje,¹⁰² je spomladi leta 1941 predsednik najstarejše in najkonservativnejše ameriške delniške zavarovalnice, Insurance Company of North America, izjavil, da bo odslej njegova družba ves čisti dobiček razdelila zavarovancem. Da je bilo delniško zavarovalstvo k temu prisiljeno, kaže že dejstvo, da so leta 1929 v »Casualty«

¹⁰² Dr. Eduard Gasser, Neueste Entwicklung in der amerikanischen Assekuranz — Schweizerische Versicherungszeitschrift — Revue Suisse d'Assurances, Bern 1942, 344 ssl.

skupini inkasirale delniške družbe 865 milijonov dolarjev premij, vzajemne 120 milijonov; leta 1935 n. pr. delniške 675 milijonov, vzajemne 145 milijonov, leta 1940 pa delniške 868 milijonov, vzajemne 250 milijonov, torej se je razmerje v inkasu obeh skupin iz 7 : 1 v letu 1929 spremenilo v 3.5 : 1 v letu 1940. Vse to je v glavnem uspeh parole: »Ves dobiček zavarovancem!«, ki so jo uporabljale mlade vzajemne zavarovalnice v konkurenci s starimi delniškimi družbami.

V zadnjem času se mnogo razpravlja¹⁰³ o organih vzajemne zavarovalnice, zlasti odkar je novi nemški delniški zakon (1937) uveljavil tudi za vzajemne družbe voditeljsko načelo in premaknil težišče odločanja in odgovornosti s skupščine na poslovodstvo.

Po splošni zakonodaji je pri vzajemni zavarovalnici edino skupščina članov avtonomni organ, vsi drugi upravni organi so upravičeni razpolagati s pravicami in dolžnostmi članov le, v kolikor so za to pooblašteni v zakonu, po statutih ali s sklepom skupščine. Člani so namreč na upravi premoženja družbe tako tesno zainteresirani, da je upravičeno omejena avtonomna samostojnost nadzornega sveta in poslovodij. Tudi v zavarovalnih in ne le v imovinskih vprašanjih sta nadzorni svet in poslovodstvo ali ravnateljstvo le izvršilna organa skupščine kot vrhovnega in edinega avtonomnega zastopstva skupnosti.

Novi nemški delniški zakon pa pomeni tudi za poslovanje vzajemnih zavarovalnic v tem pogledu bistveno spremembo. Že zakon o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji (zak. 1901, § 16) je določil, da veljajo tudi za veliko vzajemno družbo nekateri predpisi trgovinskega prava, dasi vzajemne zavarovalnice niso trgovinska podjetja. Tako veljajo za vsa zavarovalna podjetja (razen za mala vzajemna društva, za katera veljajo občne norme državlanskega prava) določbe o trgovcih, o trgovinskem registru, o trgovski firmi, o poslovnih knjigah, o pooblastilih, o trgovskih pomočnikih in vajencih, o trgovskih zastopnikih in posredovalcih in o trgovinskih poslih; glede poslovodstva, nadzornega sveta in skupščine članov kot najvišjega društvenega organa se ustrezno uporabljajo določbe, ki veljajo za delniške zavarovalnice.

S tem, da je baš vprašanje upravnih organov rešil novi delniški zakon na povsem novih osnovah, ko je uvedel v zavarovalna podjetja voditeljski princip, naložil poslovodstvu odgovornost za upravo podjetja, odstranil anonimnost v poslovnem prometu, poudaril interes narodnogospodarske skupnosti

¹⁰³ Prim. Dr. W. Rohrbeck, Die Versicherungs-Unternehmung, ihr wirtschaftlicher Sinn und ihr organisatorischer Aufbau, Leipzig und Berlin 1936, 19. Isti, Die Formen der Versicherungs-Unternehmungen..., 59; Dr. Gerhard Frels, Versicherungsvereine auf Gegenseitigkeit und das Aktiengesetz — Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft, Berlin 1937, 251 ssl.

in postavil zahtevo po upoštevanju socialnopolitičnih smernic pri reševanju osebnih vprašanj, je povsem spremenil upravno organizacijo vzajemne zavarovalnice.

Težišče odločanja v vseh tehničnih in imovinskih vprašanjih leži odslej na poslovodstvu, ki ga izbere nadzorstveni svet vsakikrat za dobo petih let. Imena poslovodij in predsednika morajo biti navedena na vsakem poslovnem spisu in dopisu. Pristojnost nadzornega sveta se omejuje zgolj na nadzorovanje poslovodstva. Nadzorni svet nima pravice neposredno odločati niti o tehničnih, niti o upravnih vprašanjih, lahko pa statut odreja, da se določeni posli smejo izvesti le s pristankom nadzornega sveta, tako n. pr. gradnja ali nakup nepremičnin, dovolitev hipotek, postavitev prokuristov in podobno. Proti duhu zakona pa bi bilo, ako bi se odločanje v vseh količikaj važnejših vprašanjih skušalo s statutom prepustiti nadzornemu svetu.

Skupščina odloča le v zadevah, ki jih zakon izrecno navede ali statut pridržuje s pristankom nadzorne oblasti. Pač pa je v vsakem primeru pristojna skupščina za sklepanje o razdelitvi čistega dobička, torej tudi za določanje, v kakšni obliki in razmerju se povrnejo članom preveč plačani prispevki oz. se jim predpiše doplačilo v primeru primanjkljaja v letnem zaključku.

Število glasov, ki gredo posameznemu članu bodisi po višini premije ali zavarovalne vsote, bodisi po dobi članstva ali po drugem kriteriju, določi statut. Poslovno poročilo in letne zaključke mora poslovodstvo predložiti nadzornemu svetu v treh mesecih po končanem poslovnem letu. Ako bilanco potrdi nadzorni svet, se smatra, da je dokončno odobrena, sicer sklepa o njej skupščina; lahko se pa poslovodstvo in nadzorni svet sporazumeta, da prepustita skupščini odločitev glede letnega zaključka.

Nova nemška zakonodaja torej precej zabrisuje razlike med delniško in vzajemno zavarovalnico v vprašanjih, ki tičejo upravne organe in administrativna načela podjetja. Profesor P. Sumien¹⁰⁴ prihaja ob analizi francoskega prava, judikature in prakse do še bolj presenetljivega zaključka, namreč, da danes dejanski ni nikake razlike več med delniško in veliko vzajemno zavarovalnico. Delniška družba zbere osnovni kapital, ki ga mora trajno obrestovati, vzajemna zavarovalnica najame sredstva, potrebna ob ustanovitvi podjetja, jih obrestuje in postopoma vrne. Razlika je le v jamstvu delničarjev oz. članov, ki je pri delniškem podjetju omejeno, pri vzajemnem v načelu neomejeno, kar se pa ob skrbnem strokovnem vodstvu poslova danes skoro ne jemlje v poštev, kajti današnja povezanost velikega števila zavarovalnic omogoča s pomočjo delitev in pozavaro-

¹⁰⁴ Prof. P. Sumien, *Il principio della mutualità assicurativa nel diritto francese* — Assicurazioni, Roma 1941, 64 ssl.

vanja znižati na minimum riziko, ki odpade pri posameznem zavarovanju na poedino družbo. Nova zakonodaja bo morala to novo dejansko stanje poštrevati. Sicer pa — izvaja P. Sumien — bistvena sprememba v zakonodaji niti ni potrebna, treba se je le povrniti na prvotno pravno osnovo vzajemnega zavarovalnega podjetja in poštrevati zgodovinska dejstva ter obdržati in dosledno uveljaviti čista zadružna ali vzajemna načela le pri zavarovalnih ustanovah, namenjenih za omejen teritorij ali določene poklicne skupine zavarovancev. Iz teh podjetij je treba povsem izločiti trgovski vidik, pri vodstvu naj člani čim bolj neposredno sodelujejo, obravnavati se morajo vsi člani dosledno enako, primanjkljaje naj člani dejanski doplačujejo, zato naj se jim letni prebitki v resnici razdeljujejo.

Problemi, ki so jih sprožili novejši sociološki in politični nazori ob delniški družbi, se skoraj v vsaki smeri in z enako nujnostjo odpirajo tudi pred zavarovalnico na vzajemni podlagi, kakor hitro je dosegla večji obseg. Kar smo tam navedli za delničarje, velja tu za člane, kajti čim večja postaja družba, tem bolj pojema občutek skupnosti, tem manj se člani zanimajo za svoje posebne pravice in tem bolj se demokratična oblika podjetja približuje oligarhični.

Tudi glede na izpolnjevanje socialnih nalog in narodnogospodarskih zahtev se zavarovalnica na vzajemni podlagi rada vzporeja z delniško družbo, vendar čisto ne po vsej pravici. Skušnja kaže, da socialnim zahtevam novega časa vzajemna in zadružna podjetja hitreje in smotrneje ustrezajo kot čisto kapitalske ustanove. Glede narodnogospodarskih nalog pa ni iniciativa vedno na strani podjetij, ampak jih ravna javna uprava, ki pa na primer v davčni zakonodaji in pri nadzorstvu poslovanja namerno zabrisuje razlike med to in drugo obliko podjetja; celo v kartelni politiki ne poštevaja dejstva, da bi vzajemne načelno ne smele biti vezane na enake zavarovalne pogoje in tarife kot delniške zavarovalnice.

V takem položaju hoditi nova pota za zgled drugim ustanovam tudi te vrste podjetjem nikakor ne kaže, ampak jim gospodarska smotrnost in poslovna previdnost narekuje čakati, da dnevno življenje s svojo zahtevnostjo, zakonodajalec v funkciji vzporejevalca različnih interesov in pravna teorija s svojo iznajdljivostjo doženejo novo obliko zavarovalnega podjetja, ki bo vsem poedinskim in občnim interesom ustrezalo enako smotrno in enako pravično.

3. Zavarovalna zadruga

Ob delniško zavarovalnico kot kapitalsko družbo se v novejšem času načelno postavljata skoro v isto vrsto dve obliki zavarovalnega podjetja, vzajemna zavarovalnica in zavarovalna

zadruga. Obe izhajata iz iste korenine, iz ideje vzajemne pomoči članov neke določene odprte edinice, ki se združijo zaradi gospodarskih koristi članstva. Jugoslovanski zakon o gospodarskih zadrugah (§ 1, tč. 1) z dne 11. septembra 1937 opredeljuje zadrugo kot združbo nedoločenega števila članov, ki se je vsak neposredno udeležuje in ki ima namen pospeševati njihovo gospodarstvo s skupnim opravljanjem poslov po načelu vzajemne pomoči.

Že iz narave in organizacijskih načel zadruga sledi, da na splošno uspeva zadruga le v omejenem krogu članov in na omejenem krajevnem področju, kajti sicer se člani ne morejo neposredno udeleževati vse njene dejavnosti. Z večanjem obsega obrata se vedno bolj zgublja svojski namen in pravi pomen zadruga.

Tudi za zavarovalno zadrugo velja ta občna ugotovitev. Zato je popolna oblika zadruga primerna le za nekatere panoge; pač za tiste, kjer je neposredno sodelovanje in vzajemna kontrola članov pomembnejša kot izravnavna rizika z zavarovanjem velikega števila objektov, ki jim preti ista nevarnost. Tipična mala zadruga se je izkazala za najprikladnejšo obliko zavarovalnega podjetja zlasti v nekaterih kmetijskih panogah, n. pr. pri zavarovanju živine, dočim n. pr. pri zavarovanju toče zadruga oblike obrata sploh ni moči vzeti v poštev, ker je pri tej panogi potrebna krajevna izravnavna rizika in se da uspešno izvesti to zavarovanje le na zelo velikem krajevnem področju.

V praksi opažamo dvoje tipičnih oblik zavarovalnih zadrug, malo svojsko zadrugo, ki posluje na ozkem ozemlju ali le v omejenem krogu zavarovancev, in veliko zadrugačno podjetje, ki je več ali manj zgubilo nekatere elemente prave zadruga ter se bliža obliki vzajemne zavarovalnice, v poslovnih načinih pa celó zavarovalnici, osnovani na delniški podlagi. Za razlikovanje obeh tipov zadrugačne zavarovalnice je poučna na primer jugoslovanska zakonodaja. Uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji¹⁰⁵ z dne 25. februarja 1937 določa, da mora imeti zadruga, ako hoče dobiti pravico za poslovanje v zavarovalni stroki, najmanj 100 članov in deležni kapital 1 milijon dinarjev. V ostalem enači ta uredba z dopolnilnimi pravilniki zadrugo z delniško zavarovalnico, saj predpisuje za obe obliki ista poslovna načela, določa iste norme glede minimalnih premij, podreja istim določbam naložbo rezerv in skladov, kar vse pač ni

¹⁰⁵ Cit. uredba (§ 2 tč. 1) je predpisovala, da morajo deleži biti polnoma vplačani. Novela z dne 18. aprila 1940 (Službeni list 1940, 42/551) je predpisala prav tako deležno glavnico 1 milijon dinarjev, zadošča pa, da je deležev plačanih za 500.000 din, dočim za ostalih 500.000 zadošča jamstvo zadrugnikov. Isto število deležev in ista vsota deležnega kapitala je predpisana za ustanovitev zveze zadrugnih zavarovalnic. Število članov zadruga ne more biti manjše kot 100, prav toliko mora imeti poslovna zadruga zveza zadrug — članic.

v duhu zakona o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937.

Na podoben način skoraj izenačuje italijanski zakon (čl. 19, tč. 1) o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 29. aprila 1923 zadržno zavarovalnico z delniško, ko n. pr. za obe predpisuje za poslovanje v življenjski panogi delniški, oziroma deležni kapital 10 milijonov lir, od česar mora biti vsaj 5 milijonov lir dejanski vplačanih; upravni stroški ne smejo niti pri delniški družbi, niti pri zadržni zavarovalnici znašati več kot $\frac{1}{4}$ kapitala. Prav tako določa člen 14 belgijskega zakona o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. junija 1930, da morajo deleži zavarovalne zadruge znašati najmanj 1 milijon frankov, od tega mora biti vplačanih najmanj 200 tisoč frankov. Tudi bolgarski zakon (čl. 10) o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 26. julija 1926 določa razmeroma visok začetni deležni kapital, ko predpisuje 500 tisoč levov za vsako panogo. Po vseh teh zakonskih normah gre za tako imenovano veliko zavarovalno zadrugo, ki ima namen poslovati na čim širšem ozemlju in prevzeti čim večje število rizikov ter se mora zaradi koordinacije poslovanja z drugimi podjetji na istem delovnem področju in zaradi nujnih pozavarovalnih zvez z mednarodnim trgov ravnati po delovnih metodah zavarovalnic, organiziranih na vzajemni ali delniški podlagi.

Drugi tip zavarovalne zadruge so majhne zavarovalne edinice, ki so često urejene s posebnimi zakoni ali pa jim zakonodaja o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji izrečno dovoljuje znatne olajšave pri ustanavljanju,¹⁰⁶ poslovanju in kontroli. Jugoslovanski zakon o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937 ureja ta podjetja v § 54, kjer določa, da zadruge, ki se bavijo s kmetijskim zavarovanjem (z zavarovanjem posevkov in plodov zoper škodo po toči, orodja in pridelkov zoper požar, kakor tudi z zavarovanjem živine) ne potrebujejo dovolitve po § 60 zakona o obrtih iz leta 1931, če določijo v pravilih, da bodo prispevke predpisovale šele po nastali škodi v celoti ali vsaj deloma, ter razdelijo čisti prebitek po dotaciji skladov združnikom na račun prihodnjih premij.

Posebne olajšave so predvidene za zadruge, ki se bavijo z bolezenskim in posmrtninskim zavarovanjem, s požarnim zavarovanjem stanovanjskih in gospodarskih zgradb, z zavarovanjem živine in perutnine, z zavarovanjem pokojnin ob invalidnosti in starosti ter z rentnim zavarovanjem vdov in sirot pod pogojem, da je zavarovalni načrt človekoljubnega značaja. Za-

¹⁰⁶ V Franciji n. pr. vlada pospešuje ustanavljanje takih malih podjetij s tem, da sama prevzema ustanovne stroške in često pokriva zgube začetnega poslovanja. Prim. Paolo Medolaghi, *Economia e finanza delle imprese assicuratrici* (Roma — Dispense universitarie, anno accademico 1942/43), 70.

varovati pa smejo te zadruge (po § 54, tč. 4—6 cit. zak.) le za omejene vsote (n. pr. v bolezenski panogi zavarovalna vsota ne sme presegati pristojbine, ki se plačuje v javnih bolnišnicah na sedežu zadruga ali v njenem krajevnem območju; pri zavarovanju pogrebnih stroškov zavarovalna vsota ne sme presegati višine stroškov krajevno običajnega pogreba). Te zadruge se dalje pri poslovanju ne smejo posluževati plačanih posredovalcev. V pravilih mora biti natančno določeno, kdo more biti član zadruga. Ista zadruga ne more obenem voditi več panog, razen zavarovanja pokojnin, rent, bolezenskega in pogrebninskega zavarovanja; ako pa želi ista zadruga voditi še druge panoge, mora za vsako panogo določiti posebno upravo imovine in voditi posebno računovodstvo.

Zakonodaja o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji ima večinoma v mislih zgolj veliko zadružno zavarovalnico, dočim prepušča ureditev malega zadružnega zavarovalnega podjetja splošni zadružni zakonodaji ali specialnim zakonom. V zakonodaji o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji, zlasti pa še pri praktičnem izvajanju teh določb, so razlike med zadružno obliko zavarovalnega podjetja in družbo na vzajemni osnovi precej zabrisane. Vendar dopušča novejša zavarovalniška zakonodaja v mnogih državah kot organizacijsko obliko zavarovalnega podjetja poleg delniške družbe izrecno še vzajemno zavarovalnico in zadrugo (n. pr. Italija), v drugih le vzajemno zavarovalnico (n. pr. Nemčija, Avstrija, Francija), spet v drugih le zadrugo (n. pr. Jugoslavija, Bolgarija). V Švici, Angliji in Belgiji je dopuščena po besedilu zakonov vsaktera oblika korporacijsko organiziranega podjetja. V Angliji, kjer so s posebnim zakonom dopuščeni tudi posamezni zavarovalni podjetniki, si zavarovalnice izbere katero koli obliko, vse pa se morajo ravnati po delniškem zavarovalnem pravu ter so od njega izvzete le vzajemne pomoči (Friendly Societies) in vzajemna delavska zavarovalna društva (Trade Unions).¹⁰⁷

Mnogi imajo za začetnika zadružnega gospodarjenja angleškega tovarnarja in gospodarstvenika Roberta Owena, vendar ne povsem po pravici, kajti njegova trgovina, ki jo je v sklopu svojih podjetij ustanovil leta 1825, je bila bolj tovarniška kantina kot zadružna ustanova; pozneje se je celo zavzel za kmetske naselbine na komunistični podlagi. Pač pa je R. Owen dal s svojim delom pobudo za prvo konsumno zadrugo, ki so jo ustanovili flanelski tkalci v Rochdalu na Angleškem leta 1844.

Konsumno zadružništvo v današnji obliki se je torej porodilo v Angliji; že prej (l. 1835) se je zlasti po prizadevanju Charlesa Fouriera ustanovila v središču francoske svilarske in-

¹⁰⁷ Prim. Dott. Pietro del Giudice, Lineamenti, o. c. sub VII., 69.

dustrije, v Lyonu, produkcijska združna organizacija z nazivom »Commerce véridique et social«. Iz Anglije in Francije so se zadruge kmalu razširile po vseh kulturnih deželah. V Nemčiji je Schulze-Delitzsch ustanovil leta 1849 prvo mizarsko in čevljarsko zadrugo, leta 1850 kreditno, F. Raiffeisen pa je leta 1864 pričel snovati prve kmetijske kreditne zadruge za dolgoročno posojila.¹⁰⁸ V naše kraje je združno misel presadil s Češkega Mihael Vošnjak, ki je leta 1870 ustanovil prvo združno posojilnico v Ljutomeru. Največji pobornik združnega gibanja na Slovenskem pa je bil Janez Ev. Krek, ki je leta 1895 prenesel vodstvo združne organizacije iz Celja v Ljubljano, kulturni, politični in gospodarski center Slovenije, ter slovensko združništvo v kratki dobi do prve svetovne vojne razvil do take višine, kakršne ni pozneje nikdar več doseglo.

Tudi v organizaciji zavarovalstva v sodobni združni obliki¹⁰⁹ je prva bila Anglija, kjer je leta 1867 bila v Manchesteru v okviru konsumne združne organizacije ustanovljena prva združna zavarovalnica, ki naj bi zavarovala blagovne zaloge zadrug. Ko pa je zadruga pričela rasti v veliko podjetje, ni mogla obdržati združne oblike, ker je to oviralo njen razvoj. Preosnovala se je v delniško družbo Cooperative Insurance Society Ltd., ki vodi danes življenjsko in požarno zavarovanje; z življenjskim zavarovanjem so angleški združniki pričeli že leta 1886 ter leta 1904 izvedli kolektivno zavarovanje združnih članov, ki zajema danes že nad 3 milijone zadrugarjev.

V Nemčiji se zavarovanje ne more izvajati na združni osnovi. Zaradi tega sta leta 1912 Centralna zveza nemških konsumnih zadrug in Zveza nemških delavskih organizacij ustanovili delniško zavarovalnico, katere delnice so podpisale zadruge in sindikalne organizacije. Ta ustanova, prej Volksfürsorge-Lebensversicherungsaktiengesellschaft s sedežem v Hamburgu, ima 2.500.000 mark delniškega kapitala, delnice so bile v rokah 160 zadrug in strokovnih društev. Nacionalnosocialistični režim je z vključitvijo delavskih sindikatov v strankino organizacijo dobil prevladujoči vpliv tudi v tej ustanovi, ki se sedaj imenuje Volksfürsorge-Versicherungs A. G. der deutschen Arbeitsfront in je za koncernoma Allianz und Stuttgarter ter Victoria zu Berlin tretje najmočnejše nemško zavarovalno podjetje.¹¹⁰

Manj uspešno so se razvijala francoska, danska in holandska združna zavarovalna podjetja, dočim je Belgiji uspelo raz-

¹⁰⁸ Prim. splošni pregled združništva v Der grosse Herder V, 245 ssl. in Dr. V. Totomianz, Osnove združništva (prevedel dr. Andrej Veble), Ljubljana 1940.

¹⁰⁹ Prim. Ahmed Klemura, Združno osiguranje, Beograd 1936, 10 ssl. in A. Manes, Genossenschaften — Versicherungslexikon, 644.

¹¹⁰ Prim. Assekuranz-Compass (W. Wischniowsky, Wien 1941), 132 ssl., 393 in 407 ssl.

širiti zadružno zavarovalnico Prévoyance sociale, ustanovljeno leta 1907. V Švici so konsumne zadruge v lastni zadrugi izvedle zavarovanje svojih nameščencev za nezgode in pokojnine, leta 1917 pa se je podjetje preosnovalo na širšo podlago. Češko zadružništvo ima svojo zavarovalnico v Čehosloviji, organizirani v obliki delniške družbe, ki se je lotila posebej ljudskega življenjskega zavarovanja; zavarovalna vsota njenega portfelja je znašala že nad poldrugo milijardo Kč. Letonska je znana, da je svoje gospodarstvo organizirala v obliki malih zadrug in tudi zavarovalne med njimi ne zaostajajo ne po številu ne po gospodarskem vplivu.¹¹¹

V naši bližini so zadružno zavarovanje najbolj razvili Bolgari,¹¹² ki so leta 1905 osnovali veliko Uradniško hranilno-posojilno zavarovalno zadrugo, katera je dosegla nepričakovano lepe uspehe. Vsega ima Bolgarija 11 zadružnih zavarovalnic, ki zavzemajo eno tretjino vsega zavarovalstva v državi, v življenjskem zavarovanju pa nad 40 odstotkov vsega posla.

V Jugoslaviji je v obliki zadruge po hrvatskem trgovinskem pravu delovala Croatia, ena najmočnejših jugoslovanskih zavarovalnic. Na Hrvatskem je razen tega bilo kakih 180 živino-zavarovalnih zadrug, povezanih v lastno Središnje zadrugo za osiguranje stoke u Zagrebu. V Bosni se je razširil Savez Napretkovih zadruga; v Zagrebu je ljudsko življenjsko zavarovanje organizirala v zadnjem času zadruga Hrvatski radiša. Zveza nabavljalnih zadrug državnih uslužbencev v Beogradu je leta 1935 osnovala posebno zavarovalno zadrugo »Zadružno osiguranje«, ki je bila šele v razvoju. V Sloveniji smo imeli le nekaj posameznih malih živinozavarovalnih zadrug, deloma povezanih z mlekarškimi in živinorejskimi selekcijskimi zadrugami.

Ta bežni pregled zadružnega zavarovalstva kaže na to, da zavarovalno podjetje uspeva v čisti zadružni obliki le, dokler ostaja njegov obseg manjši. Ko se zadruga razraste, je prisiljena poiskati si drugo obliko, na primer obliko delniške družbe, ali pa vsaj vzporediti poslovanje z delovnimi načini delniških in velikih vzajemnih zavarovalnic. Za nekatere panoge, zlasti za zavarovanje živine, pa je mala zavarovalna zadruga najprikladnejša oblika. Mala ustanova se namreč veliko lažje brani pred zavarovalno prevaro kot velika, kajti v mali živinozavarovalni zadrugi je vsak član pod kontrolo drugega člana in vsak zavarovani riziko tako rekoč neprenehoma pod nadzorstvom. Prav v tej panogi pa je nevarnost za razne nepravilnosti in spekulacije največja.

Problem, ki duši razvoj in napredek zadružnega zavarovanja

¹¹¹ A. Kiemura, l. c.

¹¹² Dr. Ilija Palazov, Zadrugarski pokret u Bugarskoj — Zadružna svijest (Zagreb 1939), 125.

valništva, je v tem, kako povezati mala podjetja v narodne zveze in te strniti v čim živejši mednarodni organizem. Zaradi reševanja tega vprašanja je leta 1922 sklical voditelj belgijskega združnega zavarovalstva J. Lemaire v Rim konferenco, ki je predlagala ustanovitev Mednarodne zadruge za pozavarovanje, katera naj bi skrbela za čim hitrejši razvoj združnega zavarovalstva po vsem svetu. Načrt se ni uresničil. Nasprotno, novi politični režimi, zlasti v Italiji in Nemčiji, so pričeli ovirati razvijanje združništva.¹¹³ Svetovna gospodarska depresija v letih 1929 do 1934 je zastoj še pospešila; nova svetovna vojna je mednarodne zveze združnih organizacij skoraj povsem potrgala.

Ako ob ta dejstva vzporedimo obe ugotovitvi, da more ohraniti svojski značaj zadruge le malo podjetje, po drugi strani pa, da današnje zavarovalstvo zahteva organizacijo zavarovalnih ustanov na čim širši bazi, sprevidimo, da je preoptimistično pričakovanje generalnega ravnatelja navedene angleške združne zavarovalnice J. Jonesa:¹¹⁴ »Čeprav preživlja združno zavarovanje svojo otroško dobo, bo kmalu postalo boder mladenič in se bo razvilo v močnega moža, ako mu bodo posvetili merodajni činitelji dovolj pažnje. Nenavadno velika, pa nujna naloga vsega združništva je popolna izgradnja mednarodnega združnega zavarovanja. Z uresničenjem tega načrta se bodo zboljšale socialne razmere na vsem svetu in obče blagostanje se bo silno dvignilo.«

Ta smoter bo namreč dosežen le, ako se vse gospodarstvo organizira v obliki zadrug in se zgradi organizacijski sistem gospodarstva na združni podlagi od malih celic — zadrug preko srednjih edinic — zvez do velikih narodnogospodarskih organizmov, povezanih med seboj v svetovni gospodarski sestav. Ali pa bo gospodarstvo krenilo v to smer, bo pokazala bodočnost.

4. Pomožna blagajna

Med zavarovalna podjetja, organizirana na občnem načelu vzajemnosti, gredo tudi ustanove najraznejših imen in pravnih oblik, ki jim je namen vzajemna pomoč članov, podpiranje potrebnih tovarišev v določeni stanovski ali strokovni edinici, zbiranje skladov za preskrbne namene med nameščenci in delavci določenega podjetja. Deloma imajo vse te ustanove značaj zavarovanja, često pa so zgolj dobrodelne organizacije ter njihove dajatve nimajo sankcije pravne obveze. Nekatere

¹¹³ Primere navaja Mih. Avramović, Šta se dešava u svetu na združnom polju, Beograd 1934.

¹¹⁴ Navaja Ahmed Kiemura, o. c., 21.

so tehnično in upravno kar najsmotrneje urejene ter imajo razširjeno članstvo po vsej državi, druge pa so po svojem ustroju tako primitivne ali po obsegu tako skromne, da pravega zavarovanja sploh ne morejo izvajati.

Dobro jih označuje Vivante,¹¹⁵ da so to v zametku vzajemne zavarovalnice, ki s toleranco zakonodajalca smejo v ozkih mejah vršiti zavarovalne posle. Niso pa prave vzajemne zavarovalnice; ni se jim namreč treba ravnati po predpisanih tehničnih poslovnih osnovah, njihove obveze niso zgrajene na verjetnostnem računu in obrestni meri, ne poslujejo po ekvivalenčnem principu, po katerem se višina premije odmerja po težini rizika, nimajo rezervnih skladov v razmerju z obljubljenimi zavarovalnimi dajatvami in slednjič niso zavezane vsako leto ali vsaj kdaj pa kdaj objavljati zaključne račune. Vse to pa so bolj tehnični kot teoretični pravni vidiki za razlikovanje pomožnih blagajn od pravih vzajemnih zavarovalnic ali zavarovalnih zadrug.

Po svojem zgodovinskem razvoju so pomožne blagajne nekeke predhodnice socialnega zavarovanja, na kar zlasti kaže Nemčija,¹¹⁶ kjer se je zakonodajalec najprej moral baviti s tem vprašanjem. Zakon o vpisanih pomožnih blagajnah je določil, da morejo doseči pravno osebnost le blagajne, ki temelje na vzajemnosti in so namenjene podpiranju članov za primer bolezni. Ob uvedbi obveznega bolniškega zavarovanja (1883) so te ustanove nadomestile obvezno državno zavarovanje le, ako so jamčile najmanj za take dajatve, kakršne so dajale nove bolniške blagajne; tako so dobile značaj nekakih nadomestnih blagajn. Po zakonu o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji (1901) so smele obstajati le še rudarske bratovske blagajne in nekatere obrtniške blagajne. Zakon o pomožnih blagajnah z dne 20. novembra 1911 je ukinil vse blagajne kot posebno pravno obliko, tudi dotedanje nadomestne blagajne, jih podredil zakonu o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji in jim predpisal obliko družbe na podlagi vzajemnosti po določbah tega zakona.

V Avstriji je zakon z dne 16. julija 1892 o vpisanih pomožnih blagajnah določal (v §§ 1 in 2), da so to na vzajemnosti osnovana društva, ki za svoje ude lahko prevzemajo zavarovanje bolniških podpor, pogrebnin, invalidskih in starostnih rent, vdovskih in sirotinskih podpor ter dotno zavarovanje; brezposelnim članom lahko dajejo podpore, zlasti kadar iščejo delo, lahko jim tudi posredujejo delo; za člane smejo ustanavljati čitalnice in knjižnice. Članstvo v blagajni daje pravico do izgovorjenih zavarovalnih vsot.

¹¹⁵ Cesare Vivante, o. c., 45.

¹¹⁶ Lutz Richter, Hilfskassen — A. Manes Versicherungslexikon 767 sl.

Avstrijski regulativ iz leta 1921 je ukinil pomožne blagajne, jim predpisal obliko malih vzajemnih zavodov po tem zakonu ter jih podredil državnemu nadzorstvu kot vse ostale zavarovalne ustanove.

Na našem pravnem področju je do nedavna bil v veljavi zakon iz leta 1892. Uredba o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937 je določila, da gredo pod nadzorstvo ministrstva za trgovino in industrijo tudi ustanove človekoljubnega značaja, čeprav niso prava zavarovalna podjetja; med take ustanove uredba (v § 2, tč. 2) izrecno prišteva pomožne blagajne, pogrebna društva in sklade za pokojninsko zavarovanje. Tudi za poslovanje teh ustanov je potrebna dovolitev ministra za trgovino in industrijo.¹¹⁷ Na osnovi te uredbe je minister 22. novembra 1938 izdal »Pravilnik o ustanovah človekoljubnega značaja, ki se bavijo z zavarovanjem pogrebnih stroškov in stroškov za bolezen ter o skladih za pokojninsko zavarovanje,« ki je urejal vse poslovanje ustanov človekoljubnega značaja in skladov za pokojninsko zavarovanje ter ga podrejal nadzorstvu ministrstva trgovine in industrije. Na pritisk zainteresiranih stanovskih in strokovnih samopomoči, organiziranih v Sloveniji po določbah zakona o pomožnih blagajnah iz leta 1892, je minister izdal nov pravilnik dne 18. januarja 1941, ki je manj rigorozen in ki ureja le poslovanje ustanov, ki se bavijo z zavarovanjem pogrebnih in bolniških stroškov, izrecno pa izvzema (v čl. 1, zlasti tč. 3) ustanove, katerih poslovanje je omejeno na določen krog oseb v vzajemnih službenih ali stanovskih zvezah, ki poslujejo na podstavi stanovske solidarnosti ter določajo prispevke in podpore na letnih skupščinah. Za sklade za pokojninsko zavarovanje velja še vedno pravilnik z dne 22. novembra 1938, ker minister še ni izdal nameravanega posebnega pravilnika, ki bi urejal poslovanje teh ustanov.¹¹⁸

Še bolj pestro različnost kažejo italijanske pomožne blagajne. Zakon z dne 15. aprila 1886 je skušal enotno urediti vse pomožne blagajne, osnovane v okviru delavskih organizacij, podjetij, strokovnih in poklicnih zvez, zakon z dne 17. julija leta 1910 pa je skušal poenotiti poslovanje tako imenovanih šolskih društev vzajemne pomoči. Vrsta kraljevih dekretov je oba osnovna zakona dopolnjevala, vendar pa enotnosti ni do-

¹¹⁷ Cit. uredba § 2, tč. 4. Prim. Radovan Matjašič, l. c.

¹¹⁸ Prim. razpis Zveze zavarovalnic v Beogradu št. 11.589 z dne 24. januarja 1941. Pravilnik z dne 22. novembra 1938 je glede na pokojninske sklade stopil v veljavo 1. julija 1941 (gl. odlok min. za trg. in ind. V. br. 209 z dne 3. januarja 1941, Službene novine z dne 9. januarja in 14. januarja 1941), dočim je novi pravilnik za ustanove, ki se bavijo z bolniškim in posmrtnimskim zavarovanjem, stopil v veljavo z objavo v Službenih novinah, t. j. 24. januarja 1941.

segla. Po uradnem mnenju¹¹⁹ obstaja v Italiji kakih 6.500 društev za vzajemno pomoč, na podlagi obstoječe zakonodaje jih je nad 2000 prosilo za odobritev poslovanja, pogoje pa je izpolnilo in s tem doseglo značaj pravne osebnosti komaj nekako 60 ustanov; vsa ostala društva so brez prave pravne osnove, so zgolj dejanska združenja brez možnosti specialne pravne zaščite in imajo le pravice, kot gredo vsakemu drugemu društvu na podlagi občne zakonodaje. Pravno osebnost si po stanju italijanske zakonodaje morejo pridobiti te ustanove le s kraljevim dekretom.

Švicarski zakon o nadzorstvu (čl. 1, tč. 2) določa, da ne gredo pod nadzorstvo tega zakona zavarovalna društva s kraljevno omejenim poslovnim področjem, bolniške blagajne, posmrtninska društva in podobne ustanove. Francija ne pozna ustanov, podobnih našim pomožnim blagajnam, enako ne Bolgarija. Tudi belgijska zakonodaja se ne bavi posebej s tovrstnimi ustanovami, dasi pušča v izbiri oblike zavarovalnega podjetja vso svobodo.

Svoj zgodovinski pomen so ohranile pomožne blagajne v Angliji, kjer socialno zavarovanje pri državnih ali od države dirigiranih samoupravnih zavarovalnih zavodih ni v celoti izvedeno. V glavnem ločimo dve skupini tovrstnih ustanov, prvo splošnejše narave, Friendly Society, drugo namenjeno delovnim stanovom, Trade Union.¹²⁰ Pravno osnovo jim določata dva zakona, Friendly Societies Act iz leta 1896, noveliran 1908 in 1924, ter Industrial assurance and Friendly Societies Act iz leta 1929.

Pomožne blagajne rabijo včasih poslovna načela vzajemnih zavarovalnic in zavarujejo proti premiji, ki se letno odreja po poslovnem uspehu, najčešče pa se poslužujejo načina dokladnega kritja, to je naknadnega predpisovanja prispevkov; ustanove, ki pobirajo vnaprej določene prispevke, morajo zbirati matematično rezervo in snovati jamstvene sklade, da lahko izpolnijo že nastale in bodoče obveze.¹²¹

Večina zakonodaj, ki jih navajamo za primer, določa posebne omejitve za poslovanje pomožnih blagajn, in sicer glede na izbiro panog, glede na področje in glede na višino zavarovalnih vsot.

Avstrijski zakon o pomožnih blagajnah (§ 1) je prepuščal pomožnim blagajnam bolniško, posmrtninsko ter dotno zavarovanje, rente oslabljenecem, vdovam in sirotam ter v omejenem

¹¹⁹ Francesco Coppola d'Anna (tajnik v industrijskem ministrstvu), Codice delle Società di mutuo soccorso e formulario (Firenze 1922), V sl. Prim. tudi Ullisse Gobbi, o. c., 158 sl.

¹²⁰ Prim. Dott. Pietro del Giudice, Lineamenti, o. c. sub VII., 69 ssl.

¹²¹ Prim. n. pr. cit. jugoslovanski pravilnik z dne 18. januarja 1941, čl. 16.

obsegu zavarovanje za primer brezposelnosti. Novi avstrijski regulativ iz leta 1921 je brezposelnostno zavarovanje molče izvzel, dovolil pa požarno zavarovanje za stanovanjska in gospodarska poslopja ter zavarovanje živine. Izrecno zabranjuje (v § 44) pomožnim blagajnam pozavarovanje in vsaktero zavarovanje proti stalni premiji. Po jugoslovanski zakonodaji¹²² so človekoljubnim ustanovam dodeljeni bolezenska in posmrtninska panoga ter (dodatno) pokojninsko zavarovanje, organizirano v posebnih pokojninskih skladih.

Zavarovalno vsoto omejuje italijanska zakonodaja (čl. 2, tč. e zak. o nadz.) s 1.000 lirami, letno rento s 400 lirami. Stari avstrijski zakon iz leta 1892 je (v § 1) dovolil najvišjo tedensko rento v višini 14 goldinarjev, zavarovana pogrebnina je smela znašati največ 200 goldinarjev, zavarovanje v korist tretji osebi ne več kot 1.000 goldinarjev. Jugoslovanski pravilnik z dne 18. januarja 1941 določa (v čl. 16), da smejo blagajne, ki poslujejo na osnovi dokladnega kritja, zavarovati pogrebnino največ v višini 2.000 dinarjev, ostale (čl. 12) 5.000 dinarjev, ustanove stanovskih organizacij največ 10.000 dinarjev, zavarovani bolniški stroški smejo znašati največ 50 dinarjev na dan. Angleška Friendly Society ne sme zavarovati za višjo vsoto kot 500 funtov, renta pa ne sme biti višja kot 52 funtov. Koristnik sme prejeti največ 100 funtov šterlingov, morebitni presežek zavarovalne vsote gre dedičem.¹²³

Delovno področje se pomožnim blagajnam v zakonodaji na splošno utesnjuje, bodisi v delovnih načinih, bodisi krajevno, bodisi v izbiri zavarovancev. Po določbah starega avstrijskega zakona (iz leta 1892, § 3) je pomožna blagajna lahko poslovala v vsej državi, zavarovanje bolezenskih podpor pa je smela gojiti le v tistem političnem okraju, kjer je imela sedež. Novi avstrijski regulativ (§ 44) prepušča nadzorni oblasti, da malemu zavodu na vzajemni podlagi omeji poslovno področje krajevno ali po krogu zavarovancev, poleg tega pa prepoveduje tem ustanovam posredovanje zavarovanj po zastopnikih. Tudi v Jugoslaviji je (po čl. 11 in 15. cit. pravilnika) poslovni okoliš človekoljubne ustanove omejen na en okraj ali na eno mesto po zakonu o mestnih občinah; širši poslovni okoliš sme imeti le ustanova, katere poslovanje je omejeno na določen krog oseb v vzajemnih stanovskih ali poklicnih organizacijah; ustanova ne sme pridobivati članov po posredovalcih.

Angleška zakonodaja¹²⁴ pozna omejitve še v drugi smeri. Člani morajo imeti vsaj 16 let. Zavarovalna vsota sme pri zavarovanju za primer smrti otroka znašati pri starosti do 3 let

¹²² Uredba z dne 25. februarja 1937, § 1, pravilnika z dne 22. novembra 1938 in 18. januarja 1941, čl. 1.

¹²³ Pietro del Giudice, l. c.

¹²⁴ Dott. Pietro del Giudice, l. c.

največ 6 funtov šterlingov, do 6 let največ 10 funtov, do 10 let največ 15 funtov ter se izplača le staršem.

Pomožne blagajne, zlasti tiste, ki gojijo bolniško zavarovanje, so zgubile svoj pravi pomen, odkar je država uredila to zavarovanje kot obvezno in ga pridržala državnim ali samoupravnim ustanovam, ki v načelu temelje na vzajemnosti, vendar jim delovne načine in vsebino zavarovalnega razmerja povsem odreja zakon. Danes se pomožne blagajne bavijo največ z zavarovanjem pogrebnin in z dodatnim pokojninskim zavarovanjem; le v državah, kjer bolniško zavarovanje še ni obvezno in monopolno centralizirano v državnih ali javnopravnih ustanovah, kot na primer v Angliji, zavzemajo širši delokrog.¹²⁵

Novejša zakonodaja vedno bolj zožuje delovno področje tem ustanovam in jim prepušča le še tako ozke poslovne možnosti, da jih je kot posebno obliko zavarovalnega podjetja komaj mōči jemati v poštev. Razvoj gre pri teh ustanovah v dve smeri: močnejše blagajne, izvedene po poslovnih načelih, ki jih rabijo zavarovalnice, se prilagojujejo predpisom nadzorstvene zakonodaje in postajajo prave zavarovalne ustanove, temelječe na vzajemnosti; šibkejše, primitivnejše urejevane ustanove pa postajajo navadna društva s človekoljubnimi smotri. V interesu zdravega razvoja zavarovalstva je, da bi se ta ločitveni proces izvršil čim prej ter čim bolj jasno in dosledno.

5. Posameznik kot zavarovalni podjetnik

Zavarovalne obveze se navadno raztezajo na leta in desetletja. Zaradi tega imajo med zavarovalnimi podjetniki prednost tiste oblike podjetja, ki so nezasvisne od osebnе usode posameznika ter že po svoji naravi dajejo večje jamstvo za neprekinjeno in trajnejše kritje rizika.

V tem posebnem svojstvu zavarovalnega razmerja je razlog, da se skoraj nikjer ni ohranila institucija posameznega zavarovalnega podjetnika, dasi je to najstarejša oblika zavarovalnega podjetja in dasi več zakonodaj pušča podjetništvu v načelu na svobodno izbiro, da se odloči za pravno obliko svojega udejstvovanja in tudi posameznega zavarovatelja ne izključuje.

V Angliji in deloma v Združenih državah severnoameriških se je ohranilo osebno podjetništvo tudi v zavarovalni stroki, in sicer v pomembni zgodovinski instituciji Lloydov,¹²⁶ ki niso

¹²⁵ Paolo Medolaghi, o. c., 73 navaja primer angleške pomožne blagajne, ki ima poleg 855.000 članov obveznega zavarovanja še 500.000 prostovoljnih zavarovancev.

¹²⁶ Prim. Frenzl Margareta, »Lloyd's« — A. Manes, Versicherungslexikon, 1029 ssl. — Dott. Pietro del Giudice, o. c., 73. — Paolo Medolaghi, o. c., 73 ssl.

morda le posredovalci pri sklepanju zavarovalnih pogodb, ampak samostojni poedinski podjetniki ter so si zlasti v pomorskem prevoznem zavarovanju postopoma zgradili tako smotrno organizacijo, da so v marsikaterem pogledu celo nenadomestljiv sestavni del svetovnega zavarovalstva.

Zanimiv je zgodovinski razvoj te svojske angleške gospodarske institucije. Že v času, ko še ni bilo poklicnih zavarovalteljev, pa je razvijajoči se pomorski promet kazal vedno večjo potrebo po čim smotrnejšem transportnem zavarovanju, to je sredi 17. stoletja, so se na londonski borzi shajali podjetniki, ki so sklepali pomorska transportna zavarovanja. Ko je londonska borza pogorela, so se obiskovalci borze preselili v razne kavarne. Lastnik ene izmed teh, Edvard Lloyd, je zbiral v svojem lokalu predvsem pomorščake ter zanje organiziral informacijsko pomorsko službo. Bubble Act (leta 1720) je pomenil za zavarovalce pomorskega transporta privilegirano stališče, kajti poleg dveh pooblaščenih družb so le poedinci smeli sklopiti pomorske zavarovalne pogodbe. S tem dogodkom je Lloydova kavana postala pomembno središče pomorskega transportnega zavarovanja. Leta 1774 se je del pomorskih podjetnikov in zavarovalteljev preselil v na novo pozidano Royal Exchange ter so se ob tej priliki povezali v združenje. Niso pa opustili svojega osnovnega delovnega načela, da namreč poedinec jamči za prevzeto obvezo z vsem svojim premoženjem, dočim korporacijsko združenje za skupen račun ne prevzema nikakih obvez.

V teku časov so posamezni podjetniki deloma prav zaradi popolne ločenosti jamstva za obveze utrpeli mnogo izgub in doživeli precej konkurzov, toda institucija kot celota se je kljub vsemu ohranila do danes ter se je v zadnjem času celo utrdila. Ko je leta 1824 Repeal Act ukinil monopolno stališče posameznih zavarovalnic in so po vrsti vstajale nove družbe, so bili Lloydji po 104 letnem prednostnem položaju na trgu toliko utrjeni, da so se z lahkoto upirali vsakemu konkurenčnemu navalu. Leta 1871 so dosegli registracijo kot korporacija in si s tem pridobili mnogo pravic, ki sicer gredo le korporacijsko organiziranim trgovinskim osebnim ali kapitalskim družbam. Kljub temu pa so ohranili tipično posebnost ustanove, to je individualno jamstvo ter pokrivanje posameznega rizika le v obliki sozavarovanja. Leta 1911 je izšel poseben zakon, Lloyd's Act, ki je Lloydom odprl pot v vse zavarovalne panoge.

Vrhovna instanca korporacije Lloydov je Committee of Lloyd's, ki ga vodijo člani in uživa v korporaciji in izven nje kar največji ugled. Članstvo se deli v tri kategorije: v prvi so člani (Members), ki se razdele zopet v dve skupini, to je na člane zavarovaltelje (Underwriting Members) ter nezavarovaltelje (Non-underwriting Members), ki posel le finansirajo, pa rizika

ne prevzemajo. Zavarovaltelji (Underwriting Members) se zopet dele v dve podskupini, to je v take, ki sami prevzemajo zavarovalni riziko za svoj ali za tuj račun, in take, ki prevzemajo posel po agentih (Underwriting Agents). Druga kategorija so letni abonenti (Annual Subscribers), ki se izbirajo iz vseh vrst interesentov na zavarovalnem poslu; to so zavarovalne družbe, zavarovalni agenti, banke, pomorski podjetniki, trgovci s kolonialnim in sploh transportnim blagom i. p. V tretji kategoriji so pospeševaltelji (Associates), ki se bavijo s poklici, sorodnimi zavarovalstvu in pomorstvu, n. pr. ladijski podjetniki, ladjedelnice, transportne družbe itd.

Odbor korporacije Lloydov odloča dokončno in brezprizivno o sprejemu ali odklonitvi kandidata v katero izmed navedenih skupin po preskušnji osebne in finančne kvalifikacije prosilca. Zaradi številnih konkurzov v polpretekli dobi je korporacija zelo razširila kontrolno pravico organov korporacije, kajti še danes jamči vsak član korporacije le za tisti del rizika, ki ga prevzame, za to obvezo pa z vsem premoženjem. Korporacija kot taka ne jamči za obveze svojih članov, dasi ima znatno premoženje. Zato pa korporacija predpisuje, v koliko se sme posameznik spuščati v posel. Vso premijo mora zavarovatelj položiti na zaupniški račun — Trust Fund — pri korporaciji. V primeru konkurza ne gre dobroimetje računa v konkurzno maso, dokler se povsem ne pokrijejo zavarovalne obveze zadevnega člana korporacije. Lastnik konta lahko dvigne prebitek letnega obračuna šele, ko so vse obveznosti tekočega poslovanja pokrite in rezerve za bodoče obveze zadostno dotirane. Letni zaključek kontrolirajo korporacijski revizorji ne samo po finančni, ampak tudi po tehnični plati, to je glede na poslovanje, boniteto rizika, dotiranje rezerv itd. Kdor ne zadosti zahtevam revizije, ga more korporacija izključiti.

Poleg teh poslovnih načel jamčijo za solidnost poslovanja Lloydov še kavcije, ki jih mora vsak član v razmerju z obsegom posla polagati pri odboru korporacije. Za vsako zavarovalno panogo, v katero posega, mora položiti kavcijo v višini 2.000 funtov šterlingov, skupno pa najmanj 5.000 funtov šterlingov. Tako predstavlja korporacija Lloydov tudi važen finančni činitelj v angleškem gospodarstvu, saj so n. pr. že precej časa pred sedanjo vojno znašali garancijski skladi Lloydov nad 16 milijonov funtov šterlingov splošnih kavcijskih sredstev ter približno prav toliko kratkoročnih garancij.

Vse te poslovne in finančne obveznosti članov pa so zgolj internega značaja. Assurance Companies Act iz leta 1929 je mnenja, da so to zadostne garancije za zadovoljivo in solidno poslovanje Lloydov.

Posamezen član uživa pri svojem podjetniškem udejstvanju popolno svobodo, dokler se v čem ne pregreši zoper pred-

pise in običaje. Zaradi smotrnejše organizacije posla se v zadnjem času zavarovatelji zbirajo v skupine, imenovane sindikati, v katerih je navadno po 10 do 50 podjetnikov, bodisi posameznikov, bodisi v Lloydje včlanjenih družb; sindikat ima svoje skupne poslovne prostore, iste posredovalce itd. Sindikati so zopet grupirani v združenja; med njimi so si v zadnjem času pridobila prvenstvo združenje za pomorski transport (Lloyd's Underwriters Association), združenje za vse druge zavarovalne panoge (Lloyd's Fire and Non-marine Association) ter posebno združenje zavarovalnih agentov ali maklerjev (Lloyd's Brokers Association). Kljub vsej tej mnogovrstni organizacijski povezanosti pa niso zavarovalni podjetniki vključeni v nikake tarifne ali kondicijske dogovore, ampak jim združevanje služi le za izmenjavo misli, skupnostne pobude, skupne zveze z drugimi združenji in za podobne namene. Glavno načelo njihovega poslovanja je »individual rating«, kar pomeni, da se premija določa po svobodnem preudarku, to je često bolj po instinktu kot po nekih določenih tehničnih ugotovitvah.

Lloydji prevzemajo zavarovalni posel po načinu borznega poslovanja. Do leta 1928 so imeli posebno dvorano (Underwriting Room) v Royal Exchange, od tedaj pa imajo svojo poslovno centralo v lastni zgradbi, to je v znameniti palači Vzhodnoindijske družbe, ki so si jo pridobili leta 1923. Vsi sklepi se izvršujejo le po posredovanju pripuščenih maklerjev. Ob sklepu pogodbe se podpiše le kratek pogodbeni obrazec (slips); polica, opremljena z vsemi podrobnimi podatki, klavzulami itd., se izdela naknadno v posebnem uradu (Signing bureau).

Že od leta 1677 dalje izdajajo Lloydji za ladijski cargo in casco standardno polico, ki je obdržala svojo tradicionalno obliko kljub starinskemu izrazoslovju; angleško pomorsko pravo ni kodificirano in tudi Marine Insurance Act je le sankcioniral angleško judikaturu; zato je prirastlost na tradicionalno obliko police utemeljena, kajti vsaka beseda policnega formularja je dognana z odločbami najvišjih sodnih instanc.

Pričenši s prvim desetletjem tega stoletja so Lloydji posegli v nove panoge, ki so jih često prvi pravno in tehnično obdelali, kot n. pr. zavarovanje prekinitve obratovanja (chomage), kreditno zavarovanje, zrakoplovski riziko, vremensko zavarovanje prireditvev na prostem itd.; pri uvajanju novih panog so bili često izredno drzni, pa so prav s to svojo potezo postali pomembni poborniki za nove smeri v zavarovalstvu.

Poleg zvedenosti (Individual rating), poslovne pogumnosti (Merchant adventurers) je zlasti značilna njihova poslovna velikopoteznost. Niso se držali strogo zavarovalnega posla, ampak so se lotili vseh področij, ki vanj posegajo in njegov uspeh zagotavljajo. Izpopolnili so ladijsko poročevalsko službo, razvili so pomorski promet s svojim vplivom na angleško

zakonodajo glede na varnost pomorske plovbe, pospešili so organizacijo pristaniške službe, izdelali so smotrni sistem telegrafskega in radijskega obveščevanja, utrdili enotna pravila za pristajanje, uveljavili enotno ladijsko klasifikacijo, izdelali so norme za presojo pravnih nasledkov kolizije ladij; od 1811 dalje vzdržujejo po vsem svetu precizno organizacijo svojih agentov, ki po določenih navodilih stalno poročajo v London, pomagajo pri likvidacijah škod, nadzorujejo promet itd.; danes imajo Lloydji svoje agenture v 150 središčih pomorskega prometa in samo v informacijski službi zaposlujejo nad 2000 zvedenih zaupnikov.

Posamezne podjetnike nadzoruje država le posredno po korporaciji, ki trgovinskemu uradu (Board of Trade) podaja predpisana poročila.

Kakšen pomen bo v bodočem angleškem gospodarskem sistemu imela korporacija Lloydov, je težko soditi, ker je še povsem neizvestno, v katero smer bo zakrenila gospodarska politika Anglije po sedanji vojni: ali v smer dirigiranega gospodarstva, ali bo še nadalje pustila podjetništvu svobodo za udejstvovanje v posameznih gospodarskih panogah, tudi v zavarovalstvu. Gotovo je, da se danes institucija Lloydov ne bi dala presaditi v nobeno drugo deželo in je zato kot splošno obliko zavarovalnega podjetja ne moremo jemati v poštev. Profesor dr. W. Rohrbeck¹²⁷ celo sodi, da so angleški Lloydji tako zastarela in nesodobna ustanova, da v bodoči svetovni zavarovalniški organizaciji ne bodo imeli nobenega pomena več.

6. Javnopravne zavarovalne ustanove

Ni naš namen, da bi se spuščali v spor, ki ga je načel filozof Gottfried Leibniz, poglobil nacionalni ekonom Adolf Wagner ter so ga dopolnjevali gospodarski teoretiki in praktiki do najnovejšega časa in v katerem se z vso ostroostjo razpravlja o tem, ali naj bo zavarovalstvo prepuščeno zasebnemu podjetništvu ali naj ga prevzame država v svojo upravo deloma ali v celoti, obvezno ali fakultativno, v konkurenci z drugimi zavodi ali monopolno.

Leibniz se je ogreval za idejo državne zavarovalne blagajne;¹²⁸ imela naj bi namen doseči ljudsko blagostanje kot smoter, ki ga mora imeti vse človekovo gospodarsko delovanje.

¹²⁷ Deutsche Versicherungs-Presse 1941 (Berlin 26. März 1942), 76.

¹²⁸ Assekurationskasse zum Zwecke der Volkswohlfahrt (leta 1695); prim. A. Manes, Versicherungswesen I., 107. — O vlogi države v zavarovalstvu, zlasti o njenem neposrednem udejstvovanju v zavarovalniškem podjetništvu v raznih oblikah, od svobodne konkurenčnosti do absolutnega monopola, združenega z obveznostjo, je napisanih toliko knjig in raz-

Nemški kameralisti 18. stoletja so zagovarjali poddržavljenje zavarovanja zlasti iz fiskalnih razlogov. Adolf Wager¹²⁹ je priporočal poddržavljenje zavarovalstva zaradi tega, ker je ta gospodarska panoga za narodno gospodarstvo zelo pomembna ter najbolj posega v socialno življenje državljanov.

Novejši teoretiki so mnjenja, da je država poklicana poseči iniciativno v zavarovalstvo kot podjetnik in ne le kot nadzorni organ povsod tam, koder bi sicer socialno važna in narodno gospodarsko pomembna zavarovalna panoga sploh ne bila uvedena, pa tudi tam, kjer je kakšna zavarovalna panoga vsemu prebivalstvu države ali prav vsem članom določenega stanu ali poklica tako nujno potrebna, da brez zavarovanja sploh ne morejo izpolnjevati nalog, ki so jim naložene v interesu skupnosti vseh državljanov in vsega narodnega gospodarstva.

Marsikatero misel starejših pisateljev je čas deloma izpolnil že s tem, da so skoraj vse kulturne države uvedle obvezno socialno zavarovanje za mnogo vrst potreb delovnih stanov; dalje s tem, da so države in dežele ustanovile najrazličnejše zavode in podjetja za izvajanje zavarovalnih panog, ki so na splošno že prepuščene zasebnemu podjetništvu, pa je v interesu posameznega narodnega gospodarstva bila potrebna sveža pobuda s te strani; slednjič je sodobna država podredila vse zavarovalstvo svojemu posebnemu, strogemu in natančnemu nadzorstvu ter ga z raznovrstnimi ukrepi od dne do dne bolj vključuje v celotni organizem poedinega narodnega gospodarstva.

Starejša in novejša gospodarska zgodovina pozna mnogo primerov, kako je država neposredno posegala v zavarovalstvo s tem, da je sama ustanavljala zavarovalna podjetja in zavode najrazličnejših oblik in obsegov. Tu so bili razlogi za ustanovitev takega podjetja ali ustanove socialne narave, kot na primer v prvi vrsti v socialnem zavarovanju. Drugod je država z ustanavljanjem lastnih zavarovalnih podjetij imela zlasti namen, da bi preskrbela nove dohodke svojim preračunom. Zopet drugje so bili razlogi za ustanavljanje državnih, poldržavnih ali siceršnjih javnopravnih zavarovalnih ustanov narodnogospodarski, bolje rečeno avtarkični nameni, to je, država je skušala s privilegiranimi javnopravnimi podjetji izriniti inozemski zavarovalniški kapital iz dežele ali vsaj omejiti njegov

prav, da je komaj možno zbrati vso snov v zaključen sestav. Pri naših izvajanjih smo se v glavnem omejili na pregledna dela Alfreda Manesa (*Versicherungswesen* I., 100 ssl.; *Versicherungsglossikon* — članki Biedermann Fedor, *Oeffentliche Versicherungsanstalten*; A. Mannes, *Staatsbetrieb*; A. Manes, *Verstaatlichung*), Paola Medolaghija (o. c., 81 ssl.), Walterja Rohrbecka (*Versicherungszwang und Versicherungsfreiheit* — *Versicherungs-Archiv*, Wien 1943, 538 ssl.).

¹²⁹ Zlasti v spisu »Der Staat und das Versicherungswesen« (Tübingen 1881). Prim. Walter Gross, »Wagner« — Alfred Manes, *Versicherungsglossikon*, 1808 sl.

vpliv v zasebnopravnem zavarovalnem podjetništvu. Slednjič poznamo mnogo javnopravnih zavarovalnih zavodov, ki so prevzeli nalogo, da uvedejo panoge, za katere je zasebno podjetništvo pokazalo premalo zanimanja.

Primere za nastanek velikih pozavarovalnic iz fiskalnih razlogov smo v novejšem času opazovali v Turčiji in Grčiji. Tu je država ustanovila velika pozavarovalna podjetja in jim dala značaj monopolnih ustanov ter vsem zavarovalnicam, ki poslujejo v državi, naložila, da določeno kvoto rizikov pozavarujejo pri teh ustanovah. Grška državna pozavarovalnica ima obliko javnopravnega zavoda, ki ga je država utemeljila z osnovnim kapitalom 25 milijonov drahem. Po statutu podjetja se 97 odstotkov letnega prebitka razdeli tako, da prejme 14 odstotkov blagajna za zračno zaščito, 23 odstotkov blagajna za narodno obrambo, 60 odstotkov pomožna blagajna grške armade. Zavod upravlja poseben 12 članski odbor po trgovskih načelih. — Turška narodna pozavarovalnica ima monopol v pozavarovanju ter morajo vse zavarovalnice pozavarovati pri njej 50 odstotkov vseh rizikov, ki jih prevzamejo v zavarovanje na ozemlju turške republike; procent obveznega pozavarovanja je bil zaradi sanacije portfelja zavarovalnice Feniks leta 1937 začasno zvišan na 75, pozneje je bil zopet znižan na prvotno višino.¹³⁰

Zanimivejši so primeri javnopravnih podjetij, ki so bila ustanovljena z avtarkičnimi nameni. Izmed številnih poskusov naj navedemo le dva, ki sta najbolj izrazita in kjer je država v znatni meri dosegla svoj namen.

V Italiji¹³¹ je bil z zakonom z dne 4. aprila 1912 ustanovljen privilegiran državni zavod z nazivom Narodni zavarovalni zavod (Istituto Nazionale delle Assicurazioni); obenem je bil uveden monopol za življenjsko zavarovanje ter je bila izvedba monopola izročena novemu zavodu. Življenjsko zavarovanje je bilo tedaj v Italiji še šibko. Zavarovalne vsote so znašale komaj 1.800.000.000 lir, vseh polic je bilo v veljavi le 288.000, v državi je delovalo 32 domačih in 27 inozemskih zavarovalnic ter so slednje upravljale tri petine posla. Med razlogi, ki so se navajali za ustanovitev državnega zavoda in uvedbo monopola, se je naglašala nujnost koncentracije in nacionalizacije življenjskega zavarovalstva v Italiji. Glavni stvarni razlog pa je bil sledeč: Italijanski socialisti so z vso ostrino politične borbe zahtevali uvedbo splošne volilne pravice. Liberalna Nitti-Giolitijeva vlada pa je za protipotezo obljubljala izvedbo socialnega zavarovanja, ki dotlej v Italiji še ni bilo uvedeno. Da pa ne bi

¹³⁰ Prim. Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen (Berlin) 1940, 36 sl. in 72 sl.

¹³¹ Poleg navedenih virov še spominska monografija »Istituto Nazionale delle Assicurazioni 1913/1933, Roma 1933.

slonelo breme prispevkov za socialno zavarovanje na ramah delavstva, naj bi se presežki monopolne uprave življenjskega zavarovanja porabili za kritje upravnih stroškov in za socialne dajatve novega nosilca socialnega zavarovanja (Cassa Nazionale di Previdenza).

Zakon je predvideval, da se bo monopol povsem izvedel v desetih letih, dotlej pa bi morale zavarovalnice vsa svoja življenjska zavarovanja predati Narodnemu zavarovalnemu zavodu. Da bi delo pospešil, je zavod za prvi čas ponudil zavarovalnicam posebno ugodne pogoje za predajo celotnih portfeljev. Ker se je tudi za prehodno desetletno dobo predvidevala stroga kontrola nad poslovanjem zavarovalnic in je bilo treba znaten del matematičnih rezerv naložiti v državne vrednostne papirje, je Narodni zavarovalni zavod že prvo leto zbral v svoji roki 120 tisoč zavarovalnih pogodb; do leta 1923, ko bi moral zaključiti svoje prvo delovno razdobje, je imel v svoji upravi že nad 500.000 polic. Toda izid vojne je dve svetovni zavarovalni podjetji s sedežem v Trstu, Assicurazioni Generali in Riunione Adriatica di Sicurtà, prestavil iz inozemstva v državo. Njunemu vplivu se je posrečilo odpraviti monopol in doseči ukinitvev zakona iz leta 1912. To prizadevanje so podprla tudi načela novega fašističnega režima, ki je v Carta del Lavoro kot eno osnovnih tez svoje gospodarske politike proglasil zaželenost kar najjačje zasebne pobude na vseh gospodarskih področjih.

Novi zakon z dne 29. aprila 1923 je uredil nadzorstvo nad poslovanjem zavarovalnih podjetij in dovolil svobodno konkurenco tudi v življenjski zavarovalni panogi. Istituto Nazionale delle Assicurazioni je postal privilegirani poljavnopravni zavod za življenjsko zavarovanje. Poseben kraljevi dekret z dne 26. maja 1926 je uzakonil statut in poslovni načrt zavoda. Država jamči za zavodove obveze, ustanovljen pa je kot svojepravno podjetje, ki ima lastno, od vlade imenovano upravo, v kateri imata korporacijsko in finančno ministrstvo po enega zastopnika; generalni ravnatelj se imenuje s kraljevim odlokom; zavod posluje povsem po trgovskih načelih, na kar kažejo zlasti široka pooblastila, ki jih imajo zaradi hitrega poslovanja posamezni upravni organi, zlasti generalni ravnatelj; tudi službeno razmerje nameščencev se presoja po splošnih delovno-pravnih normah. Vse zavarovalnice, ki vodijo v Italiji življenjsko zavarovanje, morajo prvih deset let oddati Narodnemu zavarovalnemu zavodu 40 odstotkov, naslednjih deset let 30 odstotkov, v nadaljnjih desetih letih 20 odstotkov, poslej pa 10 odstotkov vsega posla v sozavarovanje proti vračilu pribavnih stroškov, ki so zaokroženi na 3 odstotke zavarovalne vsote, največ pa 70 odstotkov prvoletne premije posameznega zavarovanja.

Istituto Nazionale ni samo ob zaporednih likvidacijah domačih in inozemskih zavarovalnic ter s forsirano akvizicijo združeval v svoji upravi vedno več življenjskih zavarovalnih portfeljev, ampak je posegal tudi v elementarno zavarovanje s tem, da je združil v svoji roki večino delnic treh velikih zavarovalnih podjetij (Assicurazioni d'Italia, Fiume, Praeventia), ki goje te panoge ter sodeluje z znatno udeležbo na veliki pozavarovalnici (Compagnia di Roma), ki se je kmalu po vstopu Italije v vojno ustanovila v Rimu z delniško glavnico 200 milijonov lir.

Zavarovanci so udeleženi na čistem dobičku na ta način, da zavod zvišuje zavarovalne vsote pri tistih policah, ki ostanejo v veljavi do konca dogovorjene zavarovalne dobe. Že do leta 1931 je zavod dodelil zavarovancem na ta način okrog 30 milijonov lir letnih prebitkov. Na račun čistega dobička je zavod tudi organiziral obsežno zdravstveno službo za vse svoje življenjske zavarovance, preskrbel jim je popuste v raznih zdraviliščih, kopališčih, na klinikah in drugih zdravstvenih zavodih, razdelil je mednje mnogo zdravstvenih spisov in podobno.

Po bilanci za leto 1941 je Istituto Nazionale delle Assicurazioni združeval 4.271.445 življenjskih zavarovalnih pogodb z zavarovalno vsoto 24.163.409.534 lir in 82.014.554 lir zavarovane rente. Imovina zavoda je znašala skoro 9 milijard lir, letna premija se je bližala prvi milijardi. V nepremičninah je zavod imel naloženih 10.32 odstotka imovinskih sredstev (890 milijonov lir), v državnih in od države garantiranih vrednostnih papirjih 42.59 odstotka (3.764.000.000 lir), kar kaže na njegovo veliko finančno pomembnost za kapitalski trg. Na drugih zavarovalnih podjetjih, organiziranih v obliki delniških družb in na občekoristnih zavodih je bil Narodni zavarovalni zavod udeležen z 264 milijoni lir, kar pomeni nekaj nad 3 odstotke njegovih imovinskih sredstev.

V Čile je leta 1927 bilo uvedeno obvezno pozavarovanje pri Caja Reaseguradora de Chile.¹³² Zavod je bil ustanovljen z zakonom z dne 20. decembra istega leta; zakon je imel namen urediti nadzorstvo nad zavarovalnimi podjetji, obenem pa je skušal nacionalizirati zavarovalstvo, ki je od leta do leta bolj prehajalo pod tuj, v prvi vrsti pod angleški vpliv.

Caja je mešana delniška družba, katere začetno delniško glavnico 15 milijonov pesos so podpisali deloma država (delnice razreda A), deloma zasebne zavarovalnice (delnice B), deloma zasebniki (delnice razreda C).

Delnice A so določene s stalno kvoto 5 milijonov pesos. Delnice B podpisujejo zavarovalnice vedno v višini 5 odstotkov

¹³² Poleg navedenih virov prim. Walter Rutsche, Die Caja Reaseguradora de Chile — posebno poročilo o priliki XI. aktuarskega kongresa v Parizu leta 1937.

svojega lastnega osnovnega kapitala in nevezanih rezerv. Za delnice C so se že ob ustanovitvi zanimale tudi zavarovalnice, zlasti še, ker so se dale zamenjati za delnice razreda B, ki jih je v razmerju svoje glavnice in nevezanih rezerv morala imeti vpisane vsaka zavarovalnica; če pa je katera izmed zavarovalnic znižala vsoto kapitala in rezerv, je zopet lahko zamenjala B delnice za delnice razreda C. Tako se višina osnovne glavnice Caja spreminja in tudi razmerje med razredoma B in C ni stalno. Za delnice razreda C je določena stalna dividenda v višini 8 odstotkov in se tako glede na to približujejo obveznicam, za ostali dve skupini pa se višina dividende določa po poslovnem uspehu v posameznem letu; od leta 1932 do 1936 je vsako leto znašala nekaj nad 7 odstotkov. Dne 31. decembra 1936 je delniška glavnica Caja znašala 16,953.000 pesos ter je bila razdeljena takole: delnice A 5,000.000 pesos, delnice B 9,023.000 pesos, delnice C 2,930.000 pesos. Domača zavarovalna podjetja so na glavnici participirala na ta dan v skupinah B in C s 64 odstotki.

Pomen zavoda je zlasti v tem, da je vse čilsko zavarovalstvo smotrno povezal v interesno skupnost, kar je dosegel s svojo pozavarovalno politiko. Caja ima monopol za eksport pozavarovanja, to je, le ona sme pozavarovati v inozemstvu. Zaradi tega so vse zavarovalnice prisiljene njej oddati v pozavarovanje ves riziko, ki ga same ne morejo nositi in ga tudi niso mogle s pozavarovanjem ali delitvami pokriti v tuzemstvu. Tako komasiranega posla pa Caja ne odda v celoti na inozemska tržišča, ampak ga ponudi v ponovno pozavarovanje vsem družbam, ki poslujejo v državi. Le riziko, ki presega finančno moč vsega domačega zavarovalstva in pozavarovalne blagajne, odhaja v inozemstvo.

Ker pa je vsak riziko na toliko delov in načinov porazdeljen med ista podjetja, je Caja organizirala poseben obračunski urad, ki po sistemu kliringa izravna debetne in kreditne postavke posamezne soudeležene zavarovalnice in pozavarovalnice, tako da je vsak čas možen natančen pregled na videz zapletenega poslovanja. Ves sistem je pripomogel, da je udeležba domačih zavarovalnic na celotnem čilskem poslu znašala leta 1936 že 80.5 odstotka, dočim je leta 1928 dosegala le 61.5 odstotka.

Prav tako zanimiva in po obliki svojska so tista zavarovalna podjetja ali zavarovalni zavodi, ki jih države ali samoupravne edinice ustanovljajo za pobudo v smereh, v katerih zasebno podjetništvo zaradi prenizkega pričakovanega dobička ali prevelike težine določenih kompleksov rizika ni pokazalo nikakega ali pa odločno premajhno zanimanje, da bi se pokrila potreba širokih plasti naroda po določeni smeri zavarovalne zaščite.

Med take zavarovalne panoge štejemo zlasti poljedelska zavarovanja v raznih oblikah in različnih obsegih.¹³³ Tako je na primer Japonska z zakonom z dne 1. aprila 1939 uvedla obvezno zavarovanje za vso škodo, ki jo utegnejo pretrpeti glavni deželni pridelki (riž, murva, ječmen, pšenica, oves) zaradi toče, deževja, slane, viharjev in mrčesa. Zavarovanje izvajajo okrajne zavarovalnice, organizirane na vzajemni podlagi. Zaradi pozavarovanja je več okrajnih zavarovalnic priključenih pokrajinski pozavarovalnici, ki prevzame v pokritje 70 % rizika, pokrajinske pozavarovalnice pa so prav tako zaradi pozavarovanja in enotnega vodstva povezane v državni pozavarovalnici, ki krije tudi določene presežke škod ob katastrofah. Vsi upravni stroški te mogočne in smotrno izvedene zavarovalniške organizacije gredo v breme državnega preračuna. Člani krajevnih zavarovalnic pa niso posamezniki, ampak kmečke zadruge ali društva svilorejcev; preko teh ustanov so država in pokrajinski odbori podpirali posamezne kmetovalce že doslej ter te ustanove najboljše poznajo individualne razmere in potrebe posameznega kmetovalca. Japonska je uvedla ta način zavarovanja po skrbnih desetletnih pripravah.¹³⁴

V Združenih državah severnoameriških je izvedeno zavarovanje pšenice na podlagi posebnega zakona (Federal Crop Insurance Act), in sicer za škodo, ki utegne nastati zaradi suše, poplave, toče, ciklonov, žuželk, bolezni. Zavaruje se največ 75% vrednosti, drugo škodo mora v vsakem primeru nositi zavarovanec. Zavarovanje je v načelu obvezno; le ako ves okraj izvedbo zavarovanja odkloni, je za ta okraj fakultativno.

Zavarovanje izvaja javnopravni zavarovalni zavod, ki ga je ustanovila država in utemeljila z ustanovno glavnico v višini 100 milijonov dolarjev. Pri poslovanju uživa zavod znatne ugodnosti in tudi upravni stroški gredo v breme drž. preračuna.

Posebnost pri plačevanju zavarovalnih prispevkov je v tem, da se poravnajo namesto v denarju lahko v naravi s pšenico; prav tako ima tudi zavod pravico povrniti škodo v naravi. Ta ukrep služi obenem za urejanje žitne cene, ker pride na trg ob slabi letini žito, ki je bilo pridelano ob dobri letini.

V Sloveniji in na ozemlju Jugoslavije je bilo pripravljenih več načrtov in napravljenih nekaj poskusov za izvedbo zavarovanja zoper škodo po toči v obliki javnopravnih državnih, deželnih in banovinskih zavarovalnih zavodov, vendar nobeno podjetje ni prepričevalno uspelo.¹³⁵ Tako so v Srbiji leta 1895

¹³³ Več primerov tovrstnih poskusov navaja med drugimi tudi Paolo Medolaghi, o. c., 89 ssl.

¹³⁴ Prim. Prof. R. Obayashi, Die neue japanische Agrarversicherung — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1939, 278 sl.

¹³⁵ Prim. Ivan Martelanc, Problemi iz zavarovanja zoper škodo po toči, l. c.

ustanovili deželno zavarovalnico za zavarovanje zoper škode po toči, pa je kmalu nehala, ker ni bila zavarovalnotehnično dovolj skrbno pripravljena. Tudi poskus iz leta 1905, ko naj bi zavarovanje bilo izvedeno v javnopravnem uradu in bi se prispevki plačevali kot progresivna doklada na zemljarino, ni uspel. Zakon z dne 30. junija 1923 je predpisal ustanovitev javnopravnih zavarovalnih zavodov za zavarovanje škode po toči v vseh oblastih, zavarovanje pa je izvedla le primorsko-krajiška oblast leta 1928; že leta 1930 je zavarovalni zavod prenehal poslovati, ker finančni načrt ni bil pravilno izdelan ter ni bilo možno z zbranimi sredstvi pokriti vso škodo. Novi jugoslovanski zakon o obveznem zavarovanju zoper škodo po toči z dne 10. februarja 1931 je predvideval izvedbo zavarovanja na istih osnovah; vsaka banovina bi morala za ta namen ustanoviti lastno javnopravno zavarovalno podjetje; načrte so v smislu zakonske uredbe pripravile skoraj vse banovine, zavarovanje pa sta izvedli le savska in dunavska banovina ter za ta namen ustanovili vsaka svojo banovinsko zavarovalnico kot javnopravno ustanovo z lastnim statutom in ločenim preračunom. V Sloveniji niso rodile pozitivnega rezultata niti obširne razprave v kranjskem deželnem zboru od leta 1869 dalje, niti resolucije raznih zborovanj in anket, niti načrti, ki jih je obravnaval banski svet leta 1933 in 1937, dasi so vsi predlogi in sklepi šli za tem, da bi se ustanovila posebna deželna oz. banovinska zavarovalnica kot javnopraven zavod s samostojno pravno osebnostjo ter z lastno imovino in upravo, pri katerem bi zavarovanje bilo izvedeno obvezno in monopolno.

Posebne oblike javnopravnih zavarovalnih podjetij opazujemo pri ustanovah, ki jih države neposredno ali v zvezi z zasebnopravnim podjetništvom ustanavljajo za posebne namene svoje gospodarske in socialne politike ali da rešujejo naloge, ki jim jih nalaga novi čas s svojimi problemi. Včasih je to pomiritev denarnega trga, včasih zaščita vlagateljev v denarne zavode, pogosto regulacija uvoza in izvoza, v novejšem času zlasti zavarovanje vojnega rizika v pomorskem transportu i. p.

Na podlagi zakona o bankah iz leta 1935 je bilo v Združenih državah severnoameriških ustanovljeno posebno javnopravno zavarovalno podjetje, Federal Deposits Insurance Corporation kot ustanova z mešano udeležbo; polovico ustanovnega sklada je prispevala državna uprava, drugo polovico zasebne banke, ki pa za svojo udeležbo ne prejemajo dividende. Odločujoči vpliv na vodstvo podjetja imajo državni svetniki, ki zastopajo državo. Namen zavarovalnice je preprečiti deflacijo, ki jo povzročajo neosnovani dvigi vlog pri denarnih zavodih zaradi nezaupanja v likvidnost naložb; kjer se pojavi čezmerno dviganje vlog zaradi tezavriranja gotovine, intervenira zavarovalni zavod, da prepreči preplah na denarnem

trgu. Za svojo službo prejema premijo, ki se odmerja po procentu vseh vlog zavarovanega zavoda. Zavarovanje je obvezno za banke, ki poslujejo v več državah severnoameriške unije in so ustanovljene na podlagi zveznih zakonov, vsem drugim bankam je dano na prosto izbiro, ali se zavarujejo ali ne.

Ustanova je za severnoameriško bankarstvo zelo pomembna, saj posluje v Združenih državah 14.000 bank ter kontrola nad njihovim poslovanjem ni baš lahka, dasi obstoji poseben kontrolni sistem in je celo predpisano razmerje med gotovinskimi in lahko likvidnimi sredstvi ter angažmajem posameznega bančnega zavoda na denarnem in kapitalnem trgu. Kar kontrola prezre in česar državno nadzorstvo ne more preprečiti, popravi zavarovalnica, da se zlo nezaupanja ne razširi preveč na široko in se ne omaje ravnovesje na denarnem trgu.

V zadnjem desetletju se je začelo mnogo denarnih in zavarovalnih podjetij baviti z zbiranjem naložb za gradnjo enodružinskih stanovanjskih hiš, v prvi vrsti delavskih. Pri nas so se v to misel vmešale nekatere samopomoči, ki so zapovrstjo propadle, prav tako so le majhne uspehe pokazale nekatere zadruge. V Nemčiji vodijo zbiranje gradbenih sredstev za ta namen zavarovalnice, občne in take, ki so ustanovljene posebej za ta namen; njihovo poslovanje je pod strogim nadzorstvom oblasti, ki je to panogo posebno skrbno uredila. V Združenih državah severnoameriških so vzele to nalogo v svoj program hranilnice. Da pa bi bile te vloge posebej zaščitene in bi vnema hranilcev ne splahnela ob morebitnem propadu tega ali drugega denarnega zavoda, ki zbira take vloge, je zvezni zakon določil, da se mora vsaka taka hranilnica zavarovati pri posebnem javnopravnem državnem zavodu, Federal Savings and Loan Corporation, ki ga je utemeljila vlada z osnovnim kapitalom 100 milijonov dolarjev. Vlada imenuje poseben direktorij. Uprava ima možnost izdajati obligacije z državnim jamstvom. Zavod nadzoruje zavarovane hranilnice; premija se določa po razmerju zadevnih vlog in ni stalna, ampak se po načelu dokladnega kritja določa vsako leto posebej.

Javna uprava pogosto sodeluje pri zavarovanju izvoznih kreditov in porablja pri tem najrazličnejše oblike podjetij, ustanov ali uradov. Zavaruje se riziko za primer zgube zaradi plačilne nezmožnosti ali finančnega propada trgovca, ki biva v inozemstvu in mu je namenjeno izvoženo blago. Ponekod krije država neposredno ali po zavarovalnem zavodu riziko valutne razlike, riziko plačila v kliringu, ako se je kurz ali so se plačilni ali drugi pogoji medtem spremenili; zavarovalnica jamči za kredite zasebnikom, pa tudi za dajatve oblastvom, izvozne carine in podobno. Često bi zaželeni izvoz povsem izostal, ako izvoznik ne bi bil zavarovan, ker pač ne more nositi tolikšnega rizika za svoj račun.

V Italiji jamči država za izvozne kredite preko Istituto Nazionale delle Assicurazioni, kjer je ustanovljen za to panogo ločen odelek, ki ga upravlja poseben odbor, sestavljen na podlagi zakonskih odlokov z dne 2. junija 1927 in 8. julija 1929. Finančni minister določi vsako leto sproti, kolikšen riziko sme prevzeti Istituto Nazionale delle Assicurazioni v breme državnega jamstva.

V Angliji je bil leta 1920 ustanovljen pri trgovinskem ministrstvu poseben urad za zavarovanje kreditov izvoznikom. Urad, Export guarantee credit department, sloni na sistemu državnih garancij za izvozne kredite ali za izvajanje del v inozemstvu ter je državni organ z lastno upravo in bilanco, ločeno od državnega preračuna.

Po nekaterih državah, tako na primer v Nemčiji in Franciji, izvajajo zavarovanje izvoznih kreditov mešane družbe, zvečine delniške, pri katerih sta udeležena država in zasebnopravno zavarovalno podjetništvo običajno po enakih delih. V Združenih državah severnoameriških izvajajo to panogo posebne velike zasebnopravne vzajemne zavarovalnice. V Španiji je država le pripravila ustanovitev posebnega zavarovalnega podjetja v obliki delniške družbe, delnice so morale prevzeti zasebnopravne zavarovalnice.

Podobno težak in še težji je vojni riziko za pomorski transport, zato je skoraj povsod morala poseči v to panogo država, ker niti posamezna zavarovalnica, niti konzorciji zavarovalnic niso segali po tem poslu, dasi je bilo kdaj pa kdaj povpraševanje po njem veliko.

V zadnjih dveh vojnah smo doživeli mnogo primerov, da je država dala pobudo za zavarovanje pomorskega prevoza v vojnem času; način njenega sodelovanja je bil kaj različen, vendar bi lahko razbrali iz raznih poskusov v glavnem tri smeri.

Riziko pomorskega prevoza v vojnem času prevzame več zavarovalnic skupno v nekakem poolu, vsaka sodeluje na celotnem poslu z določenim odstotkom, država pa prevzame pozavarovanje preko posebnega javnopravnega zavoda. Na ta način sta v prejšnji vojski rešili ta problem Norveška in Danska, tako ureditev je predvideval angleški zakon z dne 4. avgusta 1934 in jo izvedel v Franciji zakon z dne 20. maja 1939.

Drug način je ta, da se za zavarovanje vojnega rizika v pomorskem prevozu osnuje poseben zavod, bodisi kot poljavno-pravno podjetje z delno ali popolno državno garancijo ali kot mešana delniška družba ter so na ustanovni oz. delniški glavnici udeleženi poleg države še pomorska transportna podjetja, včasih pa tudi lastniki ladij. Tako je uredila zavarovanje v tej rizični skupini Nemčija v vojni leta 1914/18, podobno Danska v sedanji vojni.

Kot tretji način bi navedli primer, da vzame država sama

v svojo upravo vse zavarovanje pomorskih prevozov za čas vojne. Tako je na primer Anglija v sedanji vojni razveljavila zakon iz leta 1934 in ustanovila poseben državni zavarovalni urad, Government War Risk Insurance Office for Gargoes, ki v celoti upravlja zavarovanje vojnega prevoznega rizika.

Primeri, ki smo jih navedli, kažejo, da država često iniciativno poseže na področje zavarovalnega podjetništva v tej ali drugi obliki, ker bi sicer skupina rizikov, ki so z gospodarsko in socialno političnih razlogov nujno potrebni kritja in izravnav, ostala nepokrita in nezavarovana. Omeniti pa moramo s temi izvajanjem v zvezi še velikopotezen načrt, ki ga je v zadnjem času izvedla Sovjetska Rusija,¹³⁶ in sicer zaradi svojkega državnopolitičnega gledanja na narodno in zasebno gospodarstvo. Boljševiška vlada je po oktobrski revoluciji likvidirala vse zasebnopravne zavarovalnice in deželne zavarovalne ustanove ter ustanovila državno zavarovalnico Glavnoje pravlenje gosudarstvenago strahovanja, nazvano s kratico »Gostrah«, ji dala obliko javnopravnega zavoda z monopolnim značajem in delno obveznostjo za nekatere zavarovalne panoge.

V carski Rusiji je zavarovalstvo doseglo leta 1913 v vseh panogah letno premijo 205 milijonov rubljev, od tega domače delniške družbe 129,210.000 rubljev, vzajemne 13,830.000 rubljev, ostalo podjetja drugih oblik, v prvi vrsti javnopravne zavarovalnice, ki so jih posamezna zemstva ustanavljala po zakonu iz leta 1861 in ki so do svetovne vojne dosegle 15 % celotnega letnega premijskega donosa.

Gostrah je bil ustanovljen že leta 1921 v okviru nove ekonomske politike (NEP), ki je deloma priznala zasebno lastnino in poštevala gospodarsko pobudo poedinca, pomeni pa v bistvu državni kapitalizem. Toda šele v okviru kodifikacije osnov novega režima (1922 do 1924) se je ruska državna zavarovalnica izoblikovala v samostojno podjetje z lastno upravo in ločeno imovino, končno obliko in organizacijo pa je dobila z zakonom z dne 18. septembra 1925. Zavod je podrejen komisariatu za finance. Njena upravna organizacija je precej zamotana ter se naslanja na ureditev občne državne uprave. Gostrah sam je osrednji zavod, ki združuje v enoto državne zavode za posamezne zvezne republike, tako za Ukra-

¹³⁶ Prim. poleg navedenih del zlasti František Smrček, Pojišťovnictví v Sovětském svazu — Rozprawy jednoty pro vědy pojištné, číslo 14: Přednášky členů jednoty (Praha 1935), 122 ssl.; S. Rybníkov, Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken — Assekuranz-Jahrbuch Bd 47 (Wien und Leipzig 1928), 520 ssl. — Gerhard Hochgräber, Die Entwicklung des Versicherungswesens in der Sowjetunion — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1941, 345 sl. in 359 sl. — K. Gun, Die Sachversicherung in der Sowjetunion — Versicherungsarchiv 1936/37, 851 ssl.

jino Ukrogostrah, za belorusko republiko Bjelgostrah itd. Njegove upravne organe sestavljajo predstavniki komisariata za finance in predstavniki urada monopolov sedmih zveznih republik, nadzorstvo vrše posebne revizijske komisije reprezentantov istih oblastev in ustanov. Podobno so organizirani pokrajinski uradi posameznih republik. Poslovne edinice so ravnateljstva z inspektorati in glavnimi zastopniki, ki jim je dodeljeno ustrezno število krajevnih zastopnikov in inkasantov.

Kljub monopolu je Gostrah uvedel delovne načine, kot jih poznamo pri poslovanju zavarovalnic ob svobodni konkurenci zavarovalnih podjetij. S sklepom sveta ljudskih komisarjev z dne 5. septembra 1936 je bila izvedena podrobna akvizicijska organizacija, zagotovljene so bile inspektorjem posebne nagrade za uspešno delo itd. To zaradi tega, ker je zavarovanje le deloma obvezno, sicer pa fakultativno. Najvažnejša je seveda brezpogojno obvezna skupina zavarovanj (okladnoje objazatelnoje strahovanje), ki zavzema požarno zavarovanje nepremičnin, prevoznih sredstev in orodja, zavarovanje živine in zavarovanje zoper škodo po toči, deževju, viharju in poplavam. Za vsako okrožje se določijo norme o povprečni vrednosti krajevno običajnega kmečkega poslopja, posamezne živali in desjatine posevka. Vsi predmeti, ki so zavezani zavarovanju, se registrirajo in veljajo za zavarovane do višine norm, ki se določijo vsako leto sproti. Zavarovalnica nosi riziko avtomatično pričešši s 1. oktobrom vsakega leta. Tudi v mestih se obvezno zavarovanje izvaja v bistvu po istih načelih, le da se vsaka zgradba posebej oceni in se zavaruje obvezno za 50 % vrednosti, vendar ne več kot za 2.500 rubljev. Pri obveznem zavarovanju se iz socialnih razlogov zavarujejo po istih normah boljša in slabša poslopja, zdrava in bolehnna živina, odlična in povprečna žetev; revnejši zavarovanci morejo doseči popust premij ali so celo oproščeni plačila. Znatne ugodnosti uživajo kolektivna gospodarstva (kolhozi), najmanj so favorizirani posamezniki, ki zaposlujejo najete delavce (kulaki), katerih število pa se je po novi agrarni politiki, spremenjeni v prvi petletki (1928 do 1932) skrčilo na 0.5 % in ki naj bi postopoma sploh zginili. Ta politika pa je bila za potek zavarovanja neugodna, kajti poslopja se vedno bolj zanemarjajo, živinoreja pa je pričela pešati.

Po uredbi z dne 4. septembra 1929 je Gostrah pričel z načrtnim gospodarjenjem; letni načrt določi maksimalne jamstvene vsote, tarifno politiko, smernice za dovoljevanje popustov itd.

Pogojno obvezno (neokladnoje) zavarovanje obsega imovino, ki je last države in mest, pa je oddana v najem ali iz drugih razlogov v rabo zasebnikom. Ves čas, dokler je nepremičnina najeta, mora biti zavarovana ter mora zavarovalno

premijo plačevati najemnik. V glavnem gre v tej skupini le za požarno zavarovanje.

Vse ostalo zavarovanje je prostovoljno. Ta skupina je pričela postajati pomembnejša, ko je bilo dovoljeno sklepati prostovoljna dozavarovanja k obveznemu zavarovanju. Od panog, ki jih Gostrah vodi, je poleg požarnega zavarovanja najbolj razvito transportno in garancijsko zavarovanje. Ljudsko življenjsko zavarovanje predstavlja znaten portfelj, ki pa relativno ne zadovoljuje; leta 1940 je Gostrah dosegel 12 milijonov polic z vsotami 500 do največ 5.000 rubljev; Gostrah je namreč naravnani na veliko kolektivno obratovanje in uspeva bolj v obveznih panogah kot v prostovoljnem individualnem zavarovanju. V pozavarovalni posel je zavod segel leta 1924 ter krije v inozemstvu rizike, ki tehnično presegajo njegovo finančno moč, zlasti pomorski ladijski prevoz, obenem pa sprejema iz inozemstva pozavarovanje ter je za ta namen organiziral v raznih svetovnih zavarovalniških središčih svoja zastopstva.

Leta 1936 je imovina Gostraha znašala 984 milijonov rubljev, bilančna vsota 2.848.700.000, čisti dobiček skupno 727 milijonov rubljev. Premijski donos neobveznega zavarovanja je leta 1935 znašal le 52.200.000 rubljev; večina posla rezultira namreč iz obveznih panog. Znatne vsote porablja Gostrah letno za preprečevanje nezgod, gasilsko službo in zavarovalno propagando; l. 1936 je za ta namen porabil 134.600.000 rubljev.

Ne glede na monopolno izvajanje zavarovanja v obliki, kot je izvedeno v današnji Rusiji in ne glede na fiskalne in narodno-gospodarske razloge, iz katerih so države uvajale zdaj to zdaj drugo zavarovalno panogo, zdaj v tej zdaj v drugi obliki, poznamo ves čas zavarovalniške zgodovine do današnjega dne nešteto primerov, kjer je država ustanavljala svoja zavarovalna podjetja, dasi ni obstajal nobeden izmed razlogov, ki smo jih navajali kot zadostne in upravičene, da država seže neposredno na področje zavarovalniškega podjetništva. Pa tudi v teh primerih njena prisotnost v krogu zavarovalnih podjetnikov često ni brez koristi za narodno gospodarstvo in za zavarovalstvo v dotični državi. Tu ima zdrav pomirjevalen vpliv ob preostri in nekoristni konkurenci; drugje daje pobudo za izpopolnitev zavarovalnih pogojev, revizijo cenikov, vodstvo statistike, smotrnejšo izgradnjo tehničnih poslovnih osnov; najčesče pa je začetnica v organizaciji socialne, prosvetne in zdravstvene službe za zavarovance, ki jo izvršujejo zavarovalnice z ustanavljanjem štipendij, gradnjo zdravilišč, kopališč, z izdajanjem koristnih knjig, časopisov in podobno.

Ker se pa javnopravno zavarovalstvo ni porajalo vedno v enakih okoliščinah in ne vedno iz istih razlogov in z enakimi

ali vsaj podobnimi načrti, ne nastopa v neki dosledno izvedeni obliki, ampak se poslužuje vseh najrazličnejših opredeljenih in vmesnih oblik, da je čisto kar težko razporediti vse oblike v logičen sestav. Mnogokje na današnjo obliko javnopravnih zavarovalnih podjetij niti niso toliko vplivale novejšje težnje gospodarske in socialne politike, ampak vse bolj zgodovinski razvoj zavarovalstva v dotični državi.

Po svoji pravni strukturi so javni zavarovalni zavodi v sredi med zasebnopravnimi podjetji in nosilci socialnega zavarovanja, bliže pa so prvim kot drugim. Zasebnopravna podjetja so pravne osebe po civilnem pravu in sklepajo zasebnopravne pogodbe. Nosilci socialnega zavarovanja so javnopravne korporacije ter je njihovo zavarovalno razmerje do zavarovanca javnopravnega značaja. Javnopravna zavarovalna podjetja so najčesče prav tako javnopravne samoupravne ustanove, z zavarovanci sklenjene zavarovalne pogodbe pa se presojajo po zasebnopravnih normah; izjema utegne biti le pri obveznem zavarovanju po ruskem sovjetskem sistemu in v nekaterih drugih primerih, kjer je požarno zavarovanje nepremičnin obvezno in učinkuje zavarovalna zaščita avtomatično na podlagi posebnih zakonskih norm; tu moramo smatrati razmerje med zavarovalnico in zavarovanci za javnopravno.

Danes poznajo skoraj vse evropske in izvenevropske države javnopravna zavarovalna podjetja, ki goje posamezne panoge ali sprejemajo vse vrste zavarovanja v konkurenci z zasebnopravnimi zavarovalnicami. Po obliki so to le redko uradi, ki kot del javne finančne uprave vodijo posamezne vrste zavarovanj, zlasti takih, katerih obstanek je ne glede na finančni uspeh nujno potreben zaradi višjih interesov narodnega gospodarstva ali državnih financ. Najčesče so javnopravna zavarovalna podjetja zavodi javnopravne narave, ki so svojepravne osebe z lastno imovino in upravo, ločeno od javne uprave; zelo pogosto, tako na primer vsi nemški in bivši avstrijski deželni zavodi, temelje na vzajemnosti zavarovancev; pogosto jamči za njihove obveze država oz. politična samouprava v celoti ali v določenem razmerju; najpogosteje pa služi za kritje obvez le lastna zavedna imovina. V slednjem primeru sta možni zopet dve različici: ali utemelji država ali ustanavljajoča samoupravna ednica zavod ob ustanovitvi s primernim osnovnim kapitalom, ne da bi ga bilo treba obrestovati, niti vrniti, oz. vsaj ne vrniti v kratkem razdobju, ali pa je zavod organiziran v obliki delniške družbe ter mora skrbeti za določeno dividendno službo. Delnice takega zavoda vpiše lahko država, oziroma samouprava sama, lahko jih pa deloma prepusti zasebnemu kapitalu, pri čemer imajo prednosti navadno zasebnopravna zavarovalna podjetja.

Naj iz pestre slike najrazličnejših oblik in organizacijskih

načinov javnopravnega zavarovalnega podjetništva¹³⁷ navedemo le nekaj posameznih primerov, ki kažejo na raznolik razvoj zavarovalstva v posameznih deželah ter morda dajo slutiti nadaljnje razvojne možnosti javnopravnega zavarovalstva.

V Avstriji je do priključitve k nemškemu Reichu delovalo pet javnopravnih deželnih zavarovalnic, osnovanih na načelu vzajemnosti. Nižjeavstrijska deželna zavarovalnica se je leta 1922 spremenila v delniško družbo in je prevzela vodstvo v življenjskem zavarovanju; večino delnic ima v rokah država ter je do priključitve Avstrije sodeloval v upravi deželni kuratorij, pod novo upravo pa si je pridobila odločujoč vpliv v upravi stranka.

Belgijska Caisse Générale d'Epargne et de Retraite posluje od leta 1865 v zavarovanju hranilnih vlog in rent, od leta 1894 dalje v življenjskem zavarovanju. Ustanovljena je kot državni zavod, za katerega obveze jamči država. Organizacijsko je zavod povezan z belgijsko narodno banko in pošto hranilnico.

V Bolgariji je leta 1895 uvedla država obvezno zavarovanje zoper škodo po toči za vse posevke in plodove, razen za tobak. Državna zavarovalnica pa je leta 1903 morala opustiti delovanje zaradi finančnega neuspeha. Leta 1911 je zavod, ki temelji na vzajemnosti, zopet začel delovati, vendar zavarovanje ni bilo obvezno. Ker se ni spuščala nobena zasebnopravna zavarovalnica v zavarovanje proti toči, je državna zavarovalnica imela dejanski monopol. Po statistiki iz zadnjega časa je bilo zavarovane nekako 28% vrednosti vseh agrarnih kultur. V februarju 1942 je bila uvedena obveznost za zavarovanje 60% donosne vrednosti pri žitu, pri drugih kulturah 50%, preostanek vrednosti se lahko zavaruje prostovoljno. Preurejeno zavarovanje vodi Bolgarska kmetijsko-kooperativna banka v Sofiji.¹³⁸

Na Danskem obstaja od leta 1871 državna življenjska zavarovalnica Staatsanstalten für Livsforsikring, ki kot javnopravni zavod posluje v svobodni konkurenci z zasebnopravnimi zavarovalnimi podjetji.

V Franciji in Angliji se zaradi zadostne zasebne iniciativnosti niso razvila splošna javnopravna zavarovalna podjetja,

¹³⁷ Podatke o posameznih zavarovalnih podjetjih smo razen iz navedenih virov povzeli iz raznih letnikov Assecuranz-Compass (Wisch-niowsky — Wien), zlasti 49. letnik za leto 1941 ter Assecuranz-Jahrbuch (S. Lengyel — Wien und Leipzig), zlasti zvezek 47 za leto 1928 (Dr. Hensel - B. Lackner - Dr. F. Kubicek, Oeffentliches Versicherungswesen auf dem Gebiete der Vertragsversicherung) 557—604. Za Nemčijo posebej Dr. W. Rohrbeck, Die Versicherungs-Unternehmung, ihr wirtschaftlicher Sinn und ihr organisatorischer Aufbau, 20 sl.

¹³⁸ Prim. Dr. P. Peef, Obligatorische Hagelversicherung in Bulgarien. — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1942, 141 sl.

ampak obstoje le javne ustanove za posamezne težje rizične skupine. V Franciji se je ohranilo le še pet departementskih požarnih blagajn, ki pa ne razvijajo pomembnejše delavnosti. V Angliji upravlja zavarovanje imetja samoupravnih korporacij leta 1903 ustanovljena javnopravna zavarovalnica Municipal Mutual Insurance Ltd.

Letonska je leta 1920 uvedla obvezno požarno zavarovanje, vendar ne monopolno, ampak lahko sklene posameznik ustrezno pogodbo pri vsakeri zavarovalnici ali pri okrožnih zavarovalnih uradih, organiziranih po vzorcu socialnega zavarovanja. Zavarovanje vse državne imovine izvaja zavarovalni oddelek finančnega ministrstva. Ta oddelek prevzema tudi požarno pozavarovanje; vsaka zavarovalnica je dolžna pozavarovati pri tem uradu 25% vseh prevzetih rizikov.

Litva je izvajala do leta 1923 monopolno požarno zavarovanje v državnem zavarovalnem zavodu, z letom 1924 je bil monopol odpravljen ter velja državni zavod kot konkurenčno podjetje zasebnopravnim zavarovalnicam. Tudi na Norveškem posluje leta 1767 ustanovljena Nordisk Brandkasse kot javnopravni zavarovalni zavod v svobodni konkurenci z zasebnimi zavarovalnicami.

V Nemčiji obstaja okrog 60 javnopravnih zavarovalnic, od katerih imajo nekatere za seboj nad stoletno zgodovino. Izmed požarnih jih 12 upravljaajo dežele, 5 občine, 10 province, 10 jih je samostojnih in so le priključene javni upravi. Razvile so se iz mestnih zavarovalnic 17. in 18. stoletja ter slone povsem na vzajemnosti. Posebnost mnogih požarnih zavodov je, da ne ščitijo le lastnikov zavarovanih nepremičnin, ampak v prvi vrsti njihove zemljeknjižne upnike. Zaradi tega so smotrno vzporedili svoje poslovanje z deželnimi hranilnicami in drugimi javnopravnimi denarnimi zavodi. Skoraj vsem tem zavarovalnim podjetjem je delovanje omejeno na področje posamezne zgodovinske dežele in uživajo razne prednosti, ki niso določene enotno za vse javnopravne zavarovalnice. Ponekod je uvedeno obvezno požarno zavarovanje za nepremičnine pri deželni oz. pokrajinski zavarovalnici, na Bavarskem uživa deželni zavarovalni zavod monopolne predprave v požarnem zavarovanju nepremičnin, drugod je zavarovanje obvezno, pa je lastniku prepuščeno, da sklene zavarovanje kjer koli in je deželna zavarovalnica le konkurenčno podjetje zasebnopravnim zavarovalnicam. Na splošno so tovrstni zavodi dosegli velik uspeh zlasti v požarnem zavarovanju, saj je osem desetlin vseh poslopj v Nemčiji zavarovanih pri javnopravnih podjetjih.

Nemške javnopravne zavarovalnice nimajo enotne upravne organizacije, kajti nastajale so v raznih razdobjih in so jim zlasti deželni zakoni, ki so jih priklicali v življenje, dali različno obliko, pa tudi nadaljnji razvoj je oblikoval vsako po svoje.

Zvečine jih upravljajo posebni od vlade imenovani upravni organi, upravni odbor in izvršni odbor ali ravnateljstvo, v novejšem času pa je tudi pri javnopravnih zavodih podobno kot pri zasebnopravnih zavarovalnicah težišče odločanja in odgovornosti prenešeno z upravnega odbora na poslovodstvo. Nadzorstvo nad njimi vrše deželne uprave in niso podrejeni uradu za nadzorstvo zavarovanja pri osrednji vladi v Berlinu.

V izravnavo za prednosti, ki jih uživajo nemške javnopravne zavarovalnice, jim posebni zakoni nalagajo često tudi posebna bremena in obveznosti. Tako na primer predpisuje zakon z dne 25. julija 1940, da morajo zavarovani riziko obdržati v pokritju kljub temu, da nepremičnina menja lastnika, in to tudi, ako premija ni plačana.

Zadnja leta pred prvo svetovno vojno so nemške dežele začele zapovrstjo ustanavljati zavarovalne zavode za življenje, ki so prav tako kot zavodi za elementarne panoge osnovani zvečine na vzajemnem jamstvu zavarovancev. Danes posluje v Nemčiji 18 javnopravnih življenjskih zavarovalnic, ki so deloma samostojna podjetja, deloma so priključene zavodom za elementarno zavarovanje. Uspehe dosežajo zlasti s svojo poslovno politiko, po kateri določijo po krajevnih razmerah najtežji ali najpopularnejši gospodarski problem kot smoter ter se drže teritorialnega principa tudi pri nalaganju kapitalov. Ker razen tega poslujejo vzporedno z javnopravnimi hranilnicami, je njihovo načrtno dovoljevanje kreditov omogočilo ustvariti velika javna dela ter izvesti gospodarsko in socialno pomembne naprave. Tako je na primer Lebensversicherungsanstalt der Ostpreussischen Landschaft postopno izvedla razdolžitve kmetov v Vzhodni Prusiji. Po njenem načrtu je bilo dano dolžnikom na izbiro življenjsko zavarovanje, združeno z amortizacijskim načrtom za dolg, ali nov — po višini seveda omejen — dolgoročen kredit. Dve tretjini prizadetih kmečkih posestnikov sta se odločili za amortizacijo dolga v zvezi z življenjskim zavarovanjem.

Na Poljskem so morala biti na podlagi zakona iz leta 1921 vsa poslopja zavarovana do cenitvene vrednosti. Zavarovanje se je moralo najmanj do dveh tretjin vrednosti izvesti pri javnopravni vzajemni zavarovalnici (Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, prej Polska Dyrekcia, ustanovljena leta 1803), dočim se za ostalo tretjino lahko potegujejo zasebnopravne zavarovalnice v svobodni konkurenci. Na Poljskem je razen tega bilo leta 1929 uvedeno obvezno zavarovanje živine in proti toči ter so bili okrožni odbori pooblaščen, da za ta namen ustanavljajo posebne okrožne javnopravne zavarovalne zavode.

V Švici deluje 18 kantonskih javnopravnih zavodov in jim je pridržano nepremičninsko požarno zavarovanje, ki je monopolno. Združeni so v medkantonsko pozavarovalno zvezo. Ve-

čina teh zavodov je bila ustanovljena v letih 1806 do 1812. Njih letni premijski donos se suče okrog 20 milijonov frankov in je skoraj na isti višini s premijami zasebnopravnih zavarovalnic, ki jim pa polovico premij donša inozemski posel. Nekatero kantonsko zavarovalnico (Bern, Waadt) so dale pobudo za zavarovanje vseh elementarnih neizgodb (vihar, plazovi, lavine, potres) ter so deloma uspele. Vsa vrednost, ki jo krijejo z zavarovanjem švicarske javnopravne zavarovalnice, znaša nekaj nad 30 milijard frankov.

Tudi posamezna mesta so ustanavljala svoje lastne zavarovalnice, ki so sprva bile določene le za kritje požarnega rizika strnjeno grajenih lesenih mestnih zgradb, kot na primer Hamburger General-Feuerkasse iz leta 1676, pa so pozneje raztegnile svoje poslovanje na vse elementarne panoge in nekatere segle celo v življenjsko zavarovanje, pa tudi razširile svoje delovno področje preko mestnih mej na cele dežele in države. Naj za primer navedemo le dunajsko mestno zavarovalnico, ki je bila ustanovljena leta 1898 na osnovi vzajemnosti in vodi vse panoge ter je zlasti po združitvi z zavarovalnico Janus krepko razvila svoje poslovanje preko mej Nemčije v Rumunijo, na Madžarsko, v letu 1941 še v Bolgarijo, Srbijo in na Hrvaško. Bilančna vsota Wiener Städtische Wechselseitige allgemeine Versicherungsanstalt auf Gegenseitigkeit je znašala v letu 1939 v življenjski skupini 36,677.000 RM, v elementarni 12,597.000 RM. Ob glavnem podjetju je strnila v zadnjem času še štiri zavarovalnice (Ostmärkische Feuerbestattung, Wechselseitige Krankenversicherung, Danubia, Union A. G.) v močan koncern, ki je dosegel leta 1940 30,400.000 RM premije in imel 1,043.500 zavarovanj.¹³⁹

Drugo krepko evropsko mestno zavarovalno podjetje je ustanovila Praga leta 1865. Praška mestna zavarovalnica, ki je bila ustanovljena s sklepom praškega mestnega sveta kot javnopravno mestno podjetje z lastno upravo in imovino, ločeno od mestne uprave, vodi vse elementarne in od leta 1923 dalje v posebnem oddelku tudi življenjske panoge. Bilančna vsota zavoda je znašala leta 1939 v elementarni skupini 199,250.000 kron, v življenjski 228,529.000 kron ter je matematična rezerva življenjskega posla dosegla že vsoto 178,581.000 kron.

Pa ne samo v Evropi, tudi po drugih celinah srečujemo povsod javnopravna zavarovalna podjetja in zavode, ki od dne do dne bolj pridobivajo na finančni moči in gospodarskem vplivu.

V Argentini je bila ustanovljena javnopravna zavarovalnica, Banco Hipotecario Nacional že leta 1894 ter se morajo

¹³⁹ Podatke navaja poročilo o bilanci za leto 1940 v Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1942, 208.

zavarovati zoper požar pri njej vsa poslopja, na katerih ima banka vknjižene svoje terjatve; teh je bilo že leta 1927 skoro 55.000 ter je zavarovalna premija dosegala skoro milijon pesos.

V Costarici je od leta 1924 dalje uveden zavarovalni monopol, ki ga izvaja The National Insurance-Bank v San José. Po statutih podjetja, ki je ustanovljeno kot javnopravni državni zavod, obdrži zavarovalnica 20% vseh rizikov na svoj račun, dočim preostanek odda inozemskim, zvečine ameriškim pozavarovalnicam.

Na Japonskem obstaja državni monopol za ljudsko življenjsko zavarovanje in ga upravlja poseben oddelek japonske poštne hranilnice v Tokiu pod ločeno upravo. Zavod posluje od leta 1916 dalje s stalno rastočim uspehom. Najvišja zavarovalna vsota znaša 450 jenov. Zavarovanje se lahko sklene brez vseh formalnosti. Že leta 1927 je zavod imel v veljavi 11 milijonov 200 tisoč polic z letnim premijskim donosom 96 milijonov jenov; premijska rezerva je znašala tedaj nad 200 milijonov jenov ter je bila zelo smotrno naložena v raznih socialnih napravah, domovih za tuberkulozne, otroških ustanovah, bolnicah, ljudskih kuhinjah in podobno.

Tudi Urugvaj je leta 1912 uvedel delni monopol za požarno, nezgodno in življenjsko zavarovanje; monopol je bil leta 1926 razširjen na vse panoge ter ga izvaja Banco de Seguros del Estado kot javnopravni zavod.

Še najbolj nevezano se lahko razvija zavarovalstvo v Združenih državah severnoameriških. Vendar pozna tudi ta dežela precej javnopravnih zavarovalnih zavodov, ki poslujejo v konkurenci z zasebnopravnimi zavarovalnicami. Šest držav (Wisconsin, Pennsylvania, Louisiana, Južna Carolina, Minnesota, Michigan) je ustanovilo lastne zavarovalnice za zavarovanje državne in sploh vse javne imovine. V državi Wisconsin obstaja še državna življenjska zavarovalnica kot javnopravni zavod (State-Lifefund v Madisonu). Do uvedbe enotnega zavarovanja zoper škodo po toči, organiziranega v zveznem zavodu, so nekatere države (obe Dakoti, Montana, Nebraska in Kolorado) izvajale to panogo v lastnih državnih podjetjih; leta 1919 v Oklahomi ustanovljeni zavod je po petih letih prenehal poslovati.¹⁴⁰

Sodobna država vedno globlje posega v gospodarstvo in ga naravnava v smer, ki jo začrtava njena programska politična opredeljenost, da laže in hitreje doseže smoter, ki si ga je postavila. Pri tem mora nujno zaščititi neobhodno potrebne dobrine in osnovne pridobitne činitelje, tako na primer zdravo

¹⁴⁰ Dr. Walter Rohrbeck, *Die Hagelversicherung in der Welt*, Berlin 1937, 116.

delovno silo, sredstva za prehrano prebivalstva, ustvariti možnosti za plodno nalaganje narodnega kapitala, odvracati mora posledice nepredvidenih posegov uničujočih elementarnih sil v svoje načrte: za vse te namene služi zavarovanje, zasebnopravno in socialno. Kjer na nujni klic po zavarovalni zaščiti ne najde odziva med zasebnimi podjetniki, se upravičeno sama loti te naloge. Kolikor večje naloge pa si nalaga in kolikor globlje načrtno posega v socialno življenje in gospodarsko udejstvovanje posameznikov, toliko obsežnejše je danes in bo v bodočnosti njeno neposredno sodelovanje tudi v zasebnopravnem zavarovalstvu v tej ali drugi obliki, v ožjem ali širšem obsegu, avtoritarno ali v soglasju s prizadetimi skupinami interesentov, organiziranih v političnih, poklicnih, strokovnih ali stanovskih organizacijah ali korporacijah.

7. Številčno razmerje med posameznimi oblikami

Pomembni svetovni dogodki rišejo vedno nove poteze v oblike gospodarskih ustanov. Po velikih vojnah in krvavih ali nekrvavih revolucijah se rojevajo vedno nove ideje, ki oblikujejo načrte in stremljenja posameznih narodnih gospodarstev ter vplivajo tudi na usmerjenost zasebnega podjetništva. Včasih so tudi močne osebnosti, pogosto stanovske organizacije in politične stranke, neredko nova dognanja znanosti, ki začrtavajo nova pota gospodarski in socialni politiki posameznih držav.

V razvoj zavarovalstva globoko posegajo tudi odkritja novih morskih poti, izumi novih prometnih sredstev, veliki požari in druge katastrofe težkega obsega, ki kličejo po odpomoči, da se odvrnejo njihove gospodarske posledice, ako že dogodkov samih ni moči preprečiti.

Slednjič postavljajo nove zahteve zavarovalstvu in narekujejo nove oblike njegovemu podjetništvu zavedna narodnogospodarska stremljenja, ki se utemeljujejo z narodnostnimi, avtarkičnimi, rasnimi in podobnimi razlogi.

Vse teritorialne, pravne, znanstvene, tehnične, gospodarsko in socialnopolitične ter drugačne spremembe ne dajejo le novih potez dotedanjim oblikam zavarovalnih podjetij, ampak spreminjajo tudi razmerje med njimi bodisi v številu, bodisi po obsegu poslovanja; take spremembe ustvarjajo tudi nove, dotlej neznane ali ne poštevane pravne oblike podjetništva ali deloma poudarjajo, deloma zabrisujejo značilnosti te ali druge oblike.

Kljub časovnemu in krajevnemu prepletanju oblik podjetij lahko opazamo, da so tja do razmaha gospodarskega kapitalizma prevladovale zavarovalnice na vzajemni podlagi in

krajevne javnopravne zavarovalne blagajne. Individualistična stremjenja in načela svobodne konkurence so v dobi visokega kapitalizma večala število delniških družb in razvila njih obseg. Ob njih so v tej dobi zrastle velike vzajemne zavarovalnice, ki so se vsaj v delovnih načinih začele približevati delniškim ustanovam. V novem času se številčno razmerje med delniškimi zavarovalnicami in vzajemnimi podjetji bistveno sicer ne spreminja, vendar opazamo, da se je spremenilo razmerje med skupinami, ki se poslužujejo istih poslovnih načel, ker je delniško zavarovalstvo začelo ponekod prevzemati delovne načine vzajemnih in združenih podjetij. Istočasno pa sega na vedno širše delovno področje v zavarovalstvu država, ki ustanavlja velike javnopravne zavarovalne zavode, med njimi mnoge na vzajemni podlagi, ter jim daje prednostne pravice.

Kljub dejanskemu stalnemu spreminjanju razmerja je vsaj do neke mere zanimiv številčni pregled obeh glavnih oblik zasebnopravnega zavarovalnega podjetja, delniške družbe in vzajemne zavarovalnice. Prof. Horst Wagenführ navaja¹⁴¹ sledečo preglednico o številu domačih zavarovalnih podjetij v posameznih državah:

Država	število delniških zavarovalnic	Število vzaj. oz. združenih zavarovalnic
Anglija	192	48
Avstrija	25	11
Belgija	124	37
Bolgarija	17	11
Čehoslovaška	24	16
Danska	88	125
Danzig	4	5
Estonska	8	3
Finska	29	45
Francija	227	223
Grčija	10	—
Italija	90	36
Japonska	88	8
Jugoslavija	13	3
Letonska	9	40
Litva	2	2
Luksemburg	3	—

¹⁴¹ Dr. Horst Wagenführ, *Wirtschaftskunde des Versicherungswesens* (Stuttgart 1938), 87. Podatki so povzeti po *Assekuranz-Jahrbuch* (S. J. Lengyel, Wien und Leipzig) za leto 1929. Po tem letu v posameznih deželah niso nastale bistvene spremembe. Primerjava podatkov po posameznih letopisih je težavna, ker niso vsi pregledi sestavljeni po istem zrlšču: ta jemlje v poštev le domača podjetja, drugi tudi inozemske ustanove, ta našteva med vzajemnimi tudi ustanove krajevnega značaja, drugi misli le prava velika vzajemna podjetja.

Država	Število delniških zavarovalnic	Število vzaj. oz. združenih zavarovalnic
Madžarska	26	3
Nemčija	270	1218
Nizozemska	182	36
Norveška	87	58
Poljska	16	10
Portugalska	38	—
Rumunija	35	—
Švedska	45	53
Švica	30	13
Španija	48	92
Turčija	10	—
Združene države severnoameriške	656	808

Pri čitanju statističnih podatkov o številčnem razmerju zavarovalnih podjetij v raznih oblikah moramo upoštevati, da so nekatere vzajemne ali združne zavarovalnice po obsegu le skromne, dočim delniške družbe predstavljajo zvečine močna podjetja z zelo na široko razpredenim poslovanjem, ki često sega preko več celin. Leta 1934 so na primer nemške zavarovalnice iz posla v okviru nemške države izkazovale¹⁴² v glavnih zavarovalnih panogah sledeče uspehe, ki najbolj kažejo na dejansko razmerje med posameznimi oblikami zavarovalnega podjetništva, delniškimi družbami, vzajemnimi zavarovalnicami in javnopravnimi ustanovami:

Panoga in oblika podjetja	Število družb	Premija v tisočih RM
Življenjsko zavarovanje:		
delniške družbe	40	659.022
vzajemne zavarovalnice	34	186.446
javnopravna podjetja	17	116.702
Požarno zavarovanje:		
delniške družbe	41	202.644
vzajemne zavarovalnice	22	23.353
javnopravna podjetja	41	150.731
Nezgodno zavarovanje:		
delniške družbe	49	62.662
vzajemne zavarovalnice	5	837
javnopravna podjetja	16	4.741

¹⁴² Rudolf Lencer - Dr. Paul Riebesell - Dr. Bernhard Ziezold, Deutsche Versicherungswirtschaft, Band I. (Berlin 1936—1939), 206 ssl.

Panoga in oblika podjetja	Število družb	Premija v tisočih RM
Jamstveno zavarovanje:		
delniške družbe	50	128.760
vzajemne zavarovalnice	14	7.471
javnopravna podjetja	16	11.296
Prevozno zavarovanje:		
delniške družbe	59	74.928
vzajemne zavarovalnice	—	—
javnopravna podjetja	—	—
Avtomobilska zavarovanja:		
delniške družbe	47	38.431
vzajemne zavarovalnice	3	263
javnopravna podjetja	11	819
Pozavarovanje:		
delniške družbe	22	372.492
vzajemne zavarovalnice	—	—
javnopravna podjetja	1	22.000

Za primerjavo naj po istem viru navedemo še letni donos premij oz. prispevkov za leto 1934, ki je dosegel v Nemčiji pri socialnem zavarovanju 2728 milijonov RM, v individualnem zavarovanju 2325 milijonov RM. Premoženje socialnozavarovalnih ustanov je tedaj znašalo 5184 milijonov RM, aktiva individualnega zavarovalstva 7280 milijonov RM, in sicer aktiva delniških družb 5125 milijonov RM, vzajemnih zavarovalnic 1090 milijonov RM, javnopravnih zavarovalnih zavodov 1065 milijonov RM.

Navedeni številčni pregledi in tudi splošna sodba gospodarstvenikov kaže na to, da se v obliki vzajemnosti na splošno zadovoljiveje razvijajo podjetja, ki se bavijo pretežno z dolgoročnimi zavarovalnimi pogodbami, v prvi vrsti z življenjskim zavarovanjem, prilagodljivejša oblika delniške družbe pa bolj prija podjetjem, ki so usmerjena na panoge s kratkoročnimi riziki, na primer prevozna in vlomska zavarovanja, pozavarovanje in podobno.¹⁴³ Zato prevladujejo v deželah, kjer je po splošni oblikovanosti gospodarstva več možnosti za kratkoročne zavarovalne pogodbe, delniške družbe, drugod vzajemne zavarovalnice, v kolikor gospodarska politika ali zgodovinski razvoj ni drugače usmerjal oblikovanja zavarovalnega podjetništva.

¹⁴³ Ulisse Gobbi (o. c., 158) navaja kot vzrok za to dejstvo, da pri dolgoročnih pogodbah ni treba jemati zgodaj v poštev garancijskih sredstev družbe in baš teh vzajemna navadno nima veliko.

Izbiro oblike podjetja določa ob ustanavljanju najčesče zakonodaja oziroma uprava, njeno spremembo med poslovanjem pa narekujejo poslovni ali finančni razlogi. Tako je pred nekaj leti v Združenih državah severnoameriških več velikih delniških družb prešlo v obliko vzajemne zavarovalnice (mutualisation), deloma, ker je spretna propaganda uspešno pridobila veljavo tej obliki, deloma iz davčnofinančnih razlogov, nasprotno je v Nemčiji skoro istočasno zaradi uveljavitve zlate valute (1924) več vzajemnih zavarovalnic prevzelo obliko delniških družb, da so po eni strani lažje ločile stare razvrednotene portfelje od novega posla, ki so ga postopno zbirale v novem valutnem razmerju, po drugi strani, ker za uvrrednotenje starega posla ni bilo možno zbrati potrebnih sredstev po čistem načelu vzajemnosti.¹⁴⁴

Na splošno pa število zavarovalnih podjetij skoro v vseh državah pada. Mednarodni in narodni kapital stremi za koncentracijo, da z večjim uspehom izrablja mehanizacijo obratovanja in tako učinkoviteje konkurira drugim podjetjem in si vedno bolj osvaja trg v smeri monopolizacije.

Tudi država stremi za tem, da zniža število istovrstnih podjetij, deloma zaradi prihranka na delovni sili, deloma zaradi lažjega pregleda in kontrole poslovanja v posamezni panogi; zelo pogosto iz avtarkičnih razlogov odriva inozemska podjetja in prepušča posel domačim zavarovalnicam ali ga dodeljuje lastnim zavarovalnim zavodom in ustanovam. Za ta namen se poslužuje država vseh gospodarskopoličnih sredstev: tako uvaja na primer vedno strožjo kontrolo nad poslovanjem; predpisuje zvišanje delniškega kapitala tudi pri že obstoječih podjetjih; določa, kako se morajo nalagati tehnične rezerve in statutarni skladi ter pri tem zahteva nalaganje v državne ali samoupravne vrednostne papirje; pripravlja načrte in izvaja monopoliziranje posameznih panog ali celokupnega zavarovalstva; za daljša razdobja se poslužuje koncesijske zapore in podobno.

Za primer naj navedemo¹⁴⁵ Italijo, kjer je skušala država preko poldržavnega Narodnega zavarovalnega zavoda (Istituto Nazionale delle Assicurazioni) od njegove ustanovitve dalje (1912) iz avtarkičnih razlogov doseči čim večjo koncentracijo zavarovalnega posla in se je za ta namen poslužila skoro vseh navedenih gospodarskopoličnih pripomočkov. Število podjetij je znašalo:

¹⁴⁴ H. Wagenführ, o. c., 86 sl. in Dr. W. Rohrbeck, Die Versicherungsunternehmung, ihr wirtschaftlicher Sinn und ihr organisatorischer Aufbau, 20.

¹⁴⁵ Ministero delle Corporazioni, Gli istituti e le imprese di assicurazione in Italia — 1941 — XIX, Roma 1942, 10 sl.

Družbe	L e t a						
	1912	1922	1932	1935	1937	1939	1940
delniške . . .	43	94	74	68	66	65	66
vzajemne . .	64	55	32	24	22	22	21
inozemске . .	81	65	49	43	36	33	32
Skupno . . .	188	214	155	135	124	120	119

Podobno zniževanje števila zavarovalnih družb opazamo tudi v drugih državah, le da koncentracija zavarovalnega podjetništva napreduje ponekod hitreje, drugod počasneje.

Ne glede na gospodarskopolitične vplive je v današnjem gospodarskem sistemu delniška družba bolj dovzetna za spremembe kot vzajemna zavarovalnica. Mnogo delniških podjetij prehaja v last močnejših zavarovalnic in koncernov, po drugi strani pa se zasebni kapital poslužuje danes skoro izključno oblike delniške družbe, ako hoče kje nanovo podvzeti ali razširiti svojo dejavnost v zavarovalstvu.

Družbe na podlagi vzajemnosti in podobno velika zadružna podjetja so bolj odporna proti fuzijam in koncentracijam; zvečine so vzajemne zavarovalnice nastale iz razlogov zgodovinske pomembnosti, na primer za uvedbo nove panoge, za osamosvojitve domačega zavarovalstva od tujega vpliva, za okrepitev določene stanovske ali strokovne skupnosti in podobno. Danes prevzema te naloge država ali dežela in sama ustanavlja javno-pravne ali poljavno-pravne zavode, ki često tudi temelje na vzajemnosti, pa so vendar zgrajeni na drugačni pravni osnovi kot zgodovinske vzajemne zavarovalnice. Pač pa z uspehom ustanovljajo interesi sami mala vzajemna ali zadružna podjetja krajevnega značaja in omejenega obsega.

Kako se bo zanaprej spreminjalo številčno razmerje med posameznimi oblikami zavarovalnega podjetja, je odvisno od bodočega gospodarskega in družabnega reda.

III. Perspektive bodočega razvoja

Ako naj za zaključek zgodovinskega pregleda in analize današnjega stanja oblike zavarovalnega podjetja potegnemo trendovo nagibnostno črto razvoja in z nekako ekstrapolacijo trenda ugotovimo, kam teži bodoči razvoj pri oblikovanju zavarovalnega podjetja, moramo poštrevati še sledeča dejstva:

1. poleg navedenih zgodovinskih vplivov oblikujejo zavarovalstvo in sploh vse gospodarstvo v zadnjem času vse bolj splošne gospodarskopolične težnje današnje družbe in države kot pa specialne norme, ki zadevajo le zavarovalstvo ali celo le obliko podjetij, v katerih se udejeuvuje;

2. pri oblikovanju gospodarskih, zlasti še zavarovalnih podjetij bo v bodočnosti bolj kot doslej treba poštrevati razne socialnopolitične in socialnozavarovalne načrte; individualno zavarovalstvo se bo moralo v bodoče nanje bolj naslanjati kot dosedaj, ker zavzemajo vedno širše področje v kompleksu rizikov, ki naj jih zavarovanje iz gospodarskega procesa in socialnega življenja izloči ali vsaj njihove kvarne posledice omili;

3. zavarovalstvo v svoji današnji razvitosti in svetovni organiziranosti vsebuje samo v sebi silnice, ki soodločajo pri izbiri oblike zavarovalnega podjetja in dajejo prednost tej obliki pred drugo.

In končno ne smemo prezreti, da živimo na prelomu dveh razdobij, da nam pa za čas po vojni niso znani vsi nameni in načrti, ki jih snujejo skupine, katere se danes bore za pravico, da bodo jutri mogle po svoje oblikovati vse politično, gospodarsko in socialno življenje bodočih rodov. Od časa do časa nam sicer predstavniki te ali druge strani razkrijejo posamezno misel, težko pa si te poedinosti sestavimo v celoten in logično zaključen sestav, ko niti ni možno presoditi, ali se bodo ti kamni uporabili kot temelj pri zgradnji novega reda. Zaradi tega dejanski danes ne moremo določno govoriti niti o obrisih bodočega zavarovalnega podjetja, ampak le o možnostih, ki jih za njegovo oblikovanje ustvarjajo napovedi o ureditvi političnega, gospodarskega in socialnega življenja bodočnosti.

1. Vplivi novejših političnih režimov

Današnje zavarovalstvo se je razvilo do sedanje moči v dobi kapitalizma, zato je na obliko zavarovalnega podjetja ter na ves njegov upravni in organizacijski ustroj v smislu osnovne zakonodaje, ki smo jo navajali v drugem delu naše razprave, imel odločujoči vpliv individualistični pravni, gospodarski in socialni sistem. Toda država, ki je bila zgrajena na teh načelih, ne obstaja več. Na oblikovanje zavarovalnega podjetja danes ne vpliva zgolj osnovna materialna in formalna zavarovalna zakonodaja, ampak vse bolj silnice, ki dajejo obliko in smer vsemu delovanju posamezne države.

V demokratski državi je o zakonodaji odločal voljeni parlament, vlada je imela le eksekutivno oblast. Življenje in delovanje državljanov so urejali ali bolje le omejevali na ustaven način sprejeti zakoni. Po zgradnji ustavnega prava smo govorili o določenih tipih držav. Danes ima vsaka država svojsko obliko in v vsaki se upravno, socialno in gospodarsko življenje razvija po svoje.¹⁴⁶ Razne ustavne revizije so porušile ravnovesje med legislativo in eksekutivo; eksekutiva je postajala vedno manj odgovorna legislativi, dokler ni tudi zakonodajna oblast deloma ali v celoti prešla na vlado. S tem smo iz demokratskih režimov prešli na avtoritarne, ki nosijo v vsaki državi drug naziv in se opirajo vsak na svojske gospodarske, politične ali socialne nujnosti, ki pa imajo to skupno potezo, da omejujejo pravno svobodo državljanov v njihovem izživljanju, ker naravnava vse njihovo delovanje glede na skupne interese naroda, države ali razreda.

Okrepitev izvršne oblasti so poleg socialnih revolucij zahtevale zlasti naglo se spreminjajoče gospodarske razmere v posamezni državi v času po prvi svetovni vojni. Zato se najvidneje izraža omejevanje svobode in zasebne iniciative ter širjenja državne kompetence baš na ekonomskem področju. Država ne dopušča, da bi se gospodarsko življenje razvijalo samo od sebe, po svoji notranji dinamiki in usmerjenosti, ampak ga uravnava v tek, ki ga načrtno določi in često usmerja v pravec, ki je baš nasproten njegovi naravni nagibnosti.

Za avtoritarne režime tu ne nastaja nikak problem niti ideološke, niti upravnotehnične narave, ker imajo že v programu naravnano gospodarsko in socialno delovanje državljanov; pač pa zadevajo na težkoče države, ki vsaj v načelu še vedno vztrajajo na demokratski ustavni osnovi. V interesu socialnega miru in gospodarskega ravnovesja je tudi demokratska

¹⁴⁶ Prim. o teh ustavopravnih spremembah razna pregledna dela, kot na primer B. Mirkine-Guetzévitsch, *Les constitutions de l'Europe nouvelle*, Paris 1938 in Slobodan Jovanović, *Poratna država*, Beograd 1936.

država v novem meddržavnem okolju prisiljena preprečevati grmadenje bogastva v roki manjšine in skušati doseči ekonomsko izenačevanje interesov vseh skupin državljanov. Zato dobiva demokracija, ki se je prej razumevala individualistično-politično, vedno bolj socialno-ekonomski značaj.¹⁴⁷ Ta preobrat v mišljenju sociologov in gospodarstvenikov spravlja vse gospodarsko udejstvovanje državljanov pod nadzorstvo države. Kjer vlada za hitre ukrepe ne najde možnosti v ustavnih zakonih, se najčešče posluži formule prenesene zakonodaje, ki je na našem pravnem področju prišla do izraza v tako imenovanih uredbah z zakonsko močjo, izdanih na podlagi pooblastil v finančnih zakonih.

Ta premaknitev težišča v zakonodaji z legislative na eksekutivo je v zavarovalni panogi znatno omejila svobodo v oblikovanju zavarovalnega podjetja in izbiri delovnih načinov, ki karakterizirajo to ali drugo podjetniško obliko, oziroma je to omejevanje vsaj zelo pospešila. Vzemimo za primer samo nekatere značilne poteze novjših sistemov, ki poleg drugih gospodarskih panog tičejo tudi zavarovalstvo.

Sodobna država posega vedno globlje v vse gospodarsko in socialno življenje državljanov ter zato stalno širi svoje delovno področje in prevzema vedno večje naloge. To zahteva od leta do leta višja preračunska sredstva in nalaga državljanom vedno večje dajatve. Država v iskanju novih davčnih virov obremenjuje tudi donos kapitala, pri tem se pa poslužuje takih davčnotehničnih načinov, ki ne dopuščajo razlikovanja med posameznimi pravnimi oblikami podjetij. Pri zavarovalnicah ne upošteva razlike med osebnimi in kapitalskimi družbami, ampak po istih normah, po katerih obravnava prava pridobitna podjetja, obremenjuje tudi vzajemne zavarovalnice in zavarovalne zadruge. Nemška in italijanska zakonodaja je izvedla to načelo že v zakonih o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji, drugod je to vlogo prevzela finančna zakonodaja.

Davčnofinančni razlogi torej danes ne soodločajo več pri ustanavljanju novih zavarovalnih podjetij in tudi razlog za prehajanje podjetij iz oblike v obliko zaradi različne fiskalne obremenitve podjetja je v novejšem času povsem odpadel, dočim

¹⁴⁷ V senatu Združenih držav severnoameriških na primer se je med razpravo o mobilizacijskih ukrepih predsednika Roosevelta ob priliki velike premogovne stavke spomladi leta 1943 skupina senatorjev označila za neo-kapitaliste: načelno vztrajajo na liberalnih principih Adama Smitha, pripravljeni pa so prevzeti nujno potrebna socialna bremena, da bo država s svojo intervencijo lahko preprečevala gospodarske krize, pobijala brezposelnost z organizacijo javnih del, zasnovala načrtno obnovo po vojni uničenega gospodarstva; odklanjajo pa po eni strani državni socializem, po drugi strani marksistični kolektivizem, češ da je le svoboda in zasebna iniciativa ustvarila v Ameriki možnost, da vsak delavec postane kapitalist (Prim. Osservatore Romano 17. julija 1943).

smo še v času kmalu po prvi svetovni vojni opazovali na primer v Združenih državah severnoameriških prehajanje delniških podjetij v obliko vzajemnih ustanov tudi s to motivacijo. Ne glede na to konsekvenco je jasno, da je današnji državi s tega zrišča pač vseeno, v kakšni obliki se organizira zavarovalniško podjetništvo, kajti vse oblike podjetij podreja ne le istemu nadzorstvu, ampak vse vrste zavarovalnih ustanov tudi finančnogospodarsko izenačuje in tako pospešuje zbliževanje vseh oblik v enoten, nov tip bodočega zavarovalnega podjetja.

Nekoliko drugačen vpliv na obliko zavarovalnega podjetja ima načelo produkcijske avtarkije, ki so ga države avtoritarne politične usmerjenosti postavile v svoj program kot enega izmed temeljev svojega gospodarskega sistema. Baselski profesor dr. Furlan dobro označuje¹⁴⁸ avtarkijo kot tendenco, po kateri naj bi narodno gospodarstvo promet z inozemstvom čimbolj omejilo in uvedlo sistem gospodarskega samozadovoljevanja. Avtarkična gospodarska politika pomeni na splošno za naravni razvoj zavarovalstva veliko oviro. Današnje zavarovalstvo je otrok svetovnega gospodarstva ne le po časovni rasti, ampak tudi po svoji funkcijski zvezi z njim. Posamezne panoge, kot na primer mednarodno prevozno zavarovanje, slabé; nove panoge se ne morejo uvajati, ker ni možna izravnava rizikov na avtarkično omejenem teritoriju; zaradi deviznih omejitev in prepovedi se ne morejo v zadostni meri poglobljati pozavarovalne zveze. Nekateri ukrepi avtarkičnega gospodarskega sistema učinkujejo v zavarovalstvu kar prohibitivno; tako se na primer preprečuje sklepanje zavarovalnih pogodb v inozemstvu ali v tuji valuti; državno nadzorstvo nad inozemskimi zavarovalnicami je strožje kot nad domačimi; tujim podjetjem se predpisujejo visoke kavcije, določa se jim obvezno pozavarovanje v državi, nalagajo se jim nesorazmerno visoka fiskalna bremena.

Posledice rigorozne avtarkične gospodarske politike zadevajo obstoječa zavarovalna podjetja in v več smereh vplivajo na oblikovanje novih ustanov. Predvsem se posamezne skupine podjetij često umaknejo iz take države; po prejšnji svetovni vojni so na primer ameriške zavarovalnice zapustile Evropo, ker jim odrejeno nalaganje rezerv v državne vrednostne papirje ni dajalo zadostnih garancij za kalkulirani donos kapitala. Dalje se ustanavljajo vedno nova tako zvana nacionalizirana zavarovalna podjetja, ki se jih prikrito poslužuje mednarodni kapital za pridobitno izkoriščanje zavarovalne potrebe v avtarkičnih državah; tako je na primer na ozemlju Jugoslavije izmed 18 zavarovalnic bilo ustanovljenih v času po

¹⁴⁸ Dr. L. V. Furlan, *Autarkieideal und Versicherung — Assekuranz-Jahrbuch* (S. Lengyel) 1933, 158—175.

prvi svetovni vojni 11 zavarovalnih podjetij; v treh baltskih državah so vse zavarovalnice, razen treh starih vzajemnih, bile ustanovljene v času med obema svetovnima vojnoma. Vse ustanove te vrste in izvora so organizirane izključno v delniški obliki. Tretja posledica avtarkičnega gospodarstva na zavarovalniškem področju je ustanavljanje velikih državnih ali poljavnih zavarovalnic in pozavarovalnic, ki naj bi nadomestile izločitev meddržavno zasnovanega mehanizma za porazdeljevanje rizikov, katerega je po težkih skušnjah preteklosti smotrno zgradila svobodno se razvijajoča medcelinska organizacija svetovnih zavarovalniških koncernov.

Navedena dejstva kažejo, da je možnost avtarkičnega gospodarstva v zavarovalni panogi funkcija velikosti države, števila prebivalcev in množine naravnega bogastva, kajti le država, ki izpolnjuje te pogoje, lahko ustvari povsem samostojno zavarovalniško organizacijo, kakor se tudi le taka država lahko odreče mednarodni izmenjavi blaga, ljudi in kapitala. Ako pa država, ki ne izpolnjuje teh pogojev, usmerja svojo gospodarsko politiko po avtarkičnih načelih, sledi kot nujna posledica prevladanje tujega kapitala v zavarovalstvu na način, ki domača zavarovalna podjetja bolj slabi, kot bi jim mogla škodovati odprta konkurenca velikih mednarodnih zavarovalnih koncernov. Število mladih delniških podjetij v taki deželi nam utegne često pokazati, ali je avtarkična gospodarska politika dotične države uspešna ali neuspešna.

Tretja in morda najgloblje segajoča poteza gospodarske politike novejših političnih režimov je naravnavanje kapitalske naložbene politike zavarovalnih in podobnih podjetij. Dočim je država pred prvo svetovno vojno in še po besedilu prvih povojnih zakonov o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji komaj v čem omejevala svobodo pri nalaganju rezerv in fondov zasebnopravnega zavarovalstva, je v dobi svetovne gospodarske krize pričela s popolnoma drugačno politiko ter vedno bolj sili zavarovalnice k nalaganju vezanih in deloma tudi nezvezanih garancijskih sredstev v državne ali tem podobne vrednostne papirje ter tako veže usodo zasebnopravnega zavarovalstva za usodo državnih financ. Danes le Anglija in do nedavna Nizozemska še puščata zavarovalnicam popolno svobodo glede nalaganja matematičnih in drugih zavarovalnih rezerv.

Za primer naj navedemo¹⁴⁹ primerjavo kapitalskih naložb zasebnega zavarovalstva v Nemčiji, ki je leta 1933 imelo nalo-

¹⁴⁹ Prim. izčrpnjše podatke v *Berichte des zwölften internationalen Kongresses der Versicherungsmathematiker* — Luzern 1940 (Zürich 1941), I., 533 ssl. Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1940, 139; 1941, 126. Banterle Enrico, *Impiego delle attività d'assicurazione in Italia con particolare riguardo agli impieghi sociali degli Istituti parastatali* (Anno accad. 1940/41 — disertacija; rokopis).

ženih v državnih vrednostnih papirjih 893 milijonov RM ali 19 odstotkov vseh rezerv, v posojilih javnopravnim korporacijam 376 milijonov RM ali 8 odstotkov vseh rezervnih sredstev, dočim je vsota naložb v vrednostne papirje narastla do leta 1938 na 2567 milijonov RM ali 34 odstotkov, v posojila javnopravnim korporacijam na 771 milijonov ali 10 odstotkov. V istem razdobju so se naložbe v nepremičnine dvignile z 9% na 10%.

Italijanski Narodni zavarovalni zavod je imel leta 1935 naloženih v državnih vrednostnih papirjih 15.01% vseh rezerv in fondov, leta 1938 že 21.43%, leta 1939 je razmerje narastlo na 21.66%; naložbe v pokrajinskih obveznicah, posojilih občinam in javnim zavodom so v istih letih padale s 55.48% preko 50.86% na 49.40%, v nepremičninah pa z 11.40% preko 10.46% na 10.38%. Številna vojna posojila in omejitev gradnje v vojnem času so naložbe v vrednostne papirje še znatno ojačale in znižale razmerje naložb v druge oblike, zlasti v nepremičnine. Isti zavod je skupno z obema glavnima italijanskima socialno-zavarovalnima zavodoma, nezgodno delavsko zavarovalnico (Istituto Nazionale Fascista contro gli infortuni sul lavoro) in državnim preskrbnim zavodom (L'Istituto Nazionale Fascista della previdenza sociale) po napotkih vlade investiral v melioracije in druga javna dela, v kredite občinam in provincam, v posojila za gradnjo ljudskih hiš in za stanovanjske zgradbe leta 1935 5.213,445.000 lir ob aktivah vseh treh zavodov v višini 13.908,338.000 lir; leta 1939 so te investicije narastle na 6.625,929.000 lir ob skupnih aktivah 21 milijard 574,315.000 lir.

Celo naložbe življenjskega zavarovanja v Združenih državah severnoameriških kažejo med drugim na vedno globlje poseganje države v finančno politiko zasebnopravnih zavarovalnih podjetij. Dočim je bilo leta 1929 naloženih v državne in siceršnje javnopravne papirje še komaj 7.7% vseh rezerv, ki so tedaj znašale 16.002,000.000 dolarjev, je ta odstotek narastel v letu 1939 na 27% ob rezervah v višini 26.847,000.000 dolarjev, leta 1940 celo na 28.1% ob rezervah 28.250,000.000 dolarjev.

V dovršeni totalitarni državi bi po izvajanjih profesorja dr. Walterja Rohrbecka¹⁵⁰ zavarovanje prav za prav sploh ne bilo potrebno. Zavarovanje naj pokriva ali omiljuje nastalo gospodarsko škodo, ki je posameznik ne more nositi; toda že dejstvo, da taka škoda lahko nastopi, kaže na pomanjkljivost gospodarskopoličnih ukrepov, kajti država mora znati uveljaviti sredstva, ki gospodarsko škodo sploh preprečujejo, da je ni treba naknadno popravljati z dragim mehanizmom zavarovalstva. V eni panogi pa se kljub vsemu temu po mnenju

¹⁵⁰ Dr. Walter Rohrbeck, Die Versicherung als wirtschaftspolitisches Problem — Entwicklungslinien und Grundgedanken deutscher Versicherung (Festgabe zum 80. Geburtstag von Karl Samwer am 17. IV. 1941).

istega nacionalnega ekonoma posredovanje zavarovalstva za doseg gospodarskopoličnih smotrov komaj da nadomestiti, to je v življenjski panogi, ki iz majhnih in najmanjših donosov zbira zelo velika kapitalska sredstva, katera država v okviru svojih finančnih načrtov spretno uporabi za gospodarsko in socialno korist vseh članov naroda.

Sodobna država torej na zelo učinkovit način vključuje v svoje finančnopolitične načrte vse zasebnopravne zavarovalnice ter pri tem ne dela nikake razlike med raznimi oblikami podjetij. Zasebni podjetnik — kapitalist izgublja interes na investicijah delniških sredstev v zavarovalna podjetja, koder sam nima posrednega ali neposrednega vpliva na državne finance. Tako prepušča zasebna iniciativnost vedno večje delovno področje državi ali posameznim samoupravnim edinicam, ki so zaradi potrebe po kritju določenih rizikov prisiljene same prevzeti vlogo podjetnika.

Naj omenimo še neko značilno spremembo v gospodarski politiki novejših političnih režimov, namreč na odnos države do združevanja zavarovalnih podjetij v karte. V zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja se je karteliranje v kateri koli gospodarski panogi še preganjalo, češ da omejuje trgovinsko svobodo z oderuški in podobnimi nameni. Država pa je že do prve svetovne vojne imela priliko ugotoviti, koliko prednost utegne imeti združevanje istovrstnih strok za razvoj industrije in trgovine ter se je omejila zgolj na preprečevanje zlorabe na ta način doseženih gospodarsko vplivnih položajev kartelsko povezanih podjetij. Zadnja svetovna gospodarska depresija je pokazala, da so najbolj odporne tiste panoge, v katerih so se podjetja čim tesneje povezala med seboj s cenovnimi, kondicijskimi, razdelilnimi in drugačnimi dogovori. Zato je država po letu 1935 pri reševanju tega vprašanja spremenila svojo politiko. Priznala je kartelom narodnogospodarski smisel in pomen ter pričela pospeševati karteliranje posameznih panog, obenem pa zatirati outsiderstvo v karteliranih strokah. Tudi za naše pravno področje je veljavna uredba z dne 25. novembra 1935 z delno novelo oziroma dopolnilom z dne 14. marca 1936 uvedla kontrolni sistem nad karteli, ki so javna in pri ministrstvu trgovine in industrije registrirana združenja. Za karte se na primer po jugoslovanski zakonodaji¹⁵¹ smatrajo pogodbe, sporazumi in dogovori, ki omejujejo svobodno konkurenco v proizvodnji, prodaji, nakupu blaga, v prometu, kreditu in zavarovanju tako glede na odrejanje poslovnih pogojev kot glede na določanje cen in tarif. Zaradi preprečevanja outsiderstva otežkoča uredba (v § 15) poedincu izstop iz kartela, in česar

¹⁵¹ Prim. Dr. Josip Korač, Uredba, pravilnici i uputstva o kartelima, Beograd (Ministarstvo trgovine i industrije) 1936.

sledi, da je karteliranje posameznih panog javni oblasti po godu, ker si pač olajša nadzorstvo nad poslovanjem posameznega producenta, ko ji za neposredno kontrolo posameznika služi vmesna poljavna instanca kartelnih upravnih organov.

Na ta način je kartelna politika sodobne države kar najučinkoviteje zabrisala razlike med posameznimi oblikami zavarovalnih podjetij, ko vsa vsaj indirektno sili k istim poslovnim načinom in istim zavarovalnim pogojem ne glede na to, ali so osnovana na združno-vzajemni podlagi ali kot kapital-ska podjetja.

Avtoritarni režimi enačijo razne oblike podjetij tudi s tem, da jih na isti način in pod enakimi pogoji vključujejo v novo strukturo gospodarskega in socialnega življenja v državi. Tako na primer osnovni zakon italijanskega korporacijskega sistema, Carta del lavoro, postavlja načelo,¹⁵² da je zasebna organizacija produkcije funkcija nacionalne koristi. Prednost te ali druge oblike podjetja se torej ne presoja po koristnosti, ki jo ima za poedinca (na primer za delničarja pri delniški družbi) ali za posamezne skupine državljanov (na primer za člane-zavarovance pri vzajemni zavarovalnici), ampak po koristi, ki jo ima za ves narod in njegovo celotno gospodarstvo. S tega visokega piedestala pa razlikovanje med oblikami zasebnopravnih zavarovalnih podjetij izgublja pomembnost ter daje država prednost konkretno pač tistemu podjetju, ki svoje delovanje čim bolj usmeri po intencijah njene občne gospodarske in socialne politike, kolikor ji ne uspe zgraditi iz vsega podjetniškega organizma v zavarovalstvu kar instrument za doseg svojih političnih, gospodarskih in socialnih ciljev.

Po nemškem zakonu z dne 21. marca 1935 (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit) je bilo vse obrtno gospodarstvo kot korporacijski člen vključeno v Nemško delovno fronto. S tem ukrepom naj bi bila zaključena nova socialna ureditev delovne Nemčije. Ko je državni vodja gospodarske skupine »Zavarovanje« A. Brass pred člani Društva prijateljev Nemške akademije dne 11. februarja 1937 razpravlj¹⁵³ o duhu skupnosti v zavarovalstvu, je ob tem dejstvu poudaril, da je povsem vseeno, v kakšni pravni obliki vrši posamezno zavarovalno podjetje svojo narodnogospodarsko funkcijo, ako izhajamo iz osnove, da je vse narodno gospodarstvo v izključni službi narodne skupnosti. Pri tem je opozoril na psihološko okolnost, da je zavarovancu zvečine pač vseeno, kakšno obliko ima zava-

¹⁵² Carta del lavoro z dne 2. aprila 1927 — besedilo v zbirki Amedeo Giannini, Codice del lavoro, Roma 1937. Prim. tudi Dr. Ciril Žebot, Korporativno narodno gospodarstvo, Celje 1939.

¹⁵³ A. Brass, Versicherungswirtschaft im Sinne der Gemeinschaft — Dr. Horst Wagenführ, Quellenbuch zur Wirtschaftskunde des Versicherungswesens, Stuttgart 1938, 1 ssl.

rovalnica; njegovo prizadevanje gre le za tem, da doseže čim bolj učinkovito zavarovalno zaščito pod čim ugodnejšimi pogoji. Ker je izenačenje pogojev doseženo z enotnimi zavarovalnimi pogoji in ceniki ter so tudi delniške družbe po zgledu vzajemnih zavarovalnic pričele razdeljevati poslovne prebitke med zavarovance, je razlikovanje med posameznimi oblikami zavarovalnih podjetij le še pravnozgodovinsko dejstvo, ki je pa danes skoraj povsem izgubilo gospodarskopolitični pomen.

2. Ob nekaterih socialnopolitičnih načrtih

Morda je nekoliko preoptimistična trditev, ki jo je profesor Alfred Manes zapisal že pred dobrim desetletjem,¹⁵⁴ da so namreč vsi industrijski delavci v vseh kulturnih državah na svetu zavarovani za primer nezgode, tri četrtine za bolezen, polovica za delanezmožnost in tretjina za brezposelnost, vendar kaže ta ugotovitev na silno razširjenost socialnega zavarovanja. Razvoj pa gre nujno iz socialnega zavarovanja v socialno preskrbo, ki ni urejena po panogah, ampak zagotavlja splošno preskrbo vsakemu državljanu, ki brez lastne krivde iz kakršnega koli vzroka nima sredstev niti za skromno preživetje.

Socialno preskrbne institucije se navadno vodijo kot del javne uprave in ne slone na samoupravi zavarovancev.¹⁵⁵ Danska je uzakonila delno socialno preskrbo leta 1891, Francija leta 1905, Švedska 1913, Belgija leta 1920, v Sovjetski Rusiji je bila uvedena ob začetku revolucije, pa jo je nadomestilo socialno zavarovanje na podlagi delavske zakonodaje iz leta 1922, na Norveškem so izšle zadevne odredbe leta 1923, Čehoslovaška je napravila poskus leta 1929. V večjem obsegu kot v Evropi se je uveljavilo načelo socialne preskrbe v posameznih prekomorskih državah, tako v Novi Zelandiji in v nekaterih avstralskih zveznih državah leta 1908, v Kanadi leta 1929; od leta 1928 dalje je uvedlo delno socialno preskrbo več držav severnoameriške unije.

Vsi ti zgodovinski zakoni predvidevajo socialno preskrbo le v omejenem obsegu in le za nekatere skupine državljanov. V zadnjem času pa se v nekaterih državah obravnavajo načrti, ki v primeru realizacije utegnejo povsem spremeniti socialnopolitična načela o socialnem zavarovanju in socialni preskrbi v vseh kulturnih deželah. V mislih imamo v prvi vrsti priprave v Nemčiji za izvedbo učinkovite socialne preskrbe vseh nemških državljanov ter angleške socialnozavarovalne načrte, ki jih

¹⁵⁴ A. Manes, *Ein halbes Jahrhundert deutsche Sozialversicherung* — Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft 1932, 2.

¹⁵⁵ Prim. Dr. Oswald Stein, *Staatsbürgerversorgung* — A. Manes, *Versicherungsexikon*, 1484 ssl.

je izdelal William Beveridge kot predsednik vladne komisije, ki naj po nalogu Winstona Churchila izdela splošen načrt za izboljšanje socialnega življenja angleškega naroda po sedanji vojni.

Nacionalsocialistična vlada Nemčije se je sorazmerno kmalu po prihodu na oblast lotila preureditve socialnega zavarovanja v smislu svojega strankinega programa, ki v točki 15 zahteva čim širokosrčnejšo starostno preskrbo nemškega naroda. Prvi korak do tega smotra je bila valorizacija razvrednotenih rezerv pokojninskih zavodov. Drugi ukrep je tikal starostno preskrbo nemškega obrtništva. Zakon, ki ga je podpisal vodja države 21. decembra 1938, je določil, da so vsi obrtniki zavezani pokojninskemu zavarovanju pri državnem nameščen-skem zavarovalnem zavodu. To je bil prvi primer v zgodovini zavarovalstva, da se je vključila v sklop obveznega socialnega zavarovanja tako močna skupina samostojnih poklicev, saj je s tem zakonom bil dan nalog 1,600.000 obrtnikom,¹⁵⁶ da vsaj nekoliko poskrbe za svojo starost in onemoglost.

Tretji, najučinkovitejši korak v smeri socialne preskrbe napoveduje pismo, ki ga je 15. februarja 1940 pisal vodja države državnemu organizacijskemu vodji dr. Robertu Leyu, kjer mu je dal nalog, naj za uresničenje strankinega programa pripravi osnove in ustvari pogoje za izvedbo obsežne in na široko zajete starostne preskrbe vsega nemškega naroda.¹⁵⁷ »Novi zakon naj bi bil v večem spomin na sodelovanje vsega naroda pri sedanji borbi za svobodo in neodvisnost Velike Nemčije.«

Po tem naročilu je pričel znanstveni institut Nemške delovne fronte z obsežnimi znanstvenimi in tehničnimi pripravami za realizacijo velikega preskrbnega načrta. Kot vrhovno pravilo ga vodi pri tem načelo sedanjega nemškega režima, da je korist celote več kot korist posameznika ter je zato treba tudi preskrbo organizirati tako, da bo okrepila narodno skupnost ne glede na korist ali škodo posameznika.

Manj radikalen, pa bolj konkreten načrt za izpopolnitev in preureditev socialnega zavarovanja je objavil angleški socialni politik in profesor oxfordske univerze sir William Beveridge, ki je priznan strokovnjak v zavarovalnih vprašanjih, saj je med drugim njegovo delo tudi Insurance Act iz leta 1911. O njegovem obsežnem poročilu (Social Insurance and allied services — Report), ki ga je angleški parlament v načelu že sprejel, je

¹⁵⁶ Prim. Dr. Wilhelm Dobbernack, Die Altersversorgung für das deutsche Handwerk — Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft 1939, 63 ssl. in Hans Kratz, Zum Gesetz über die Altersversorgung für das deutsche Handwerk — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1939, 1 ssl.

¹⁵⁷ Prim. poročilo v Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1940, 87 in Dr. W. Schwer, Arbeiten zur Altersversorgung — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1941, 217 ssl. in 246 sl.

mnogo pisalo dnevno in strokovno časopisje ter so nekateri najvidnejši evropski sociologi in ekonomski podali svoje kritične pripombe.¹⁵⁸ Načrt je bil izdelan po angleško-ameriškem dogovoru za ureditev gospodarskega in socialnega življenja po sedanji vojni; čl. 5 Atlantske karte predvideva čim tesnejše gospodarsko sodelovanje držav, »da bi se zboljšali delovni pogoji, dvignila življenjska raven in zagotovila socialna zaščita.« Zasnovan je zelo na široko, bodisi po obsegu zavarovancev, bodisi po višini finančnih sredstev, ki so potrebna za njegovo realizacijo.

Beveridgev načrt je v bistvu poskus, da se s socialnim zavarovanjem ali boljše socialno preskrbo doseže čim večja izravnava dohodkov. Zaradi tega bi zavarovanje načelno obsegalo vse državljane in celo tujce, ki bivajo v državi zaradi dela in zaslužka. Za vse zavarovance velja popolna enakost tako v višini prispevkov, ki so jih dolžni plačevati, kot v dajatvah, ki jih v danih zavarovalnih primerih prejmejo od zavarovalnega zavoda.

Ob raziskovanju razvojne nagibnosti oblike zavarovalnega podjetja nas zanima, kakšna vloga bo odmerjena individualnemu in posebej še zasebnopravnemu zavarovalstvu, ako se uveljavijo vsi ti širokopotezni socialnozavarovalni oziroma socialno-preskrbni načrti, in kako utegne realizacija teh načrtov vplivati na obliko zavarovalnega podjetja.

Predvsem je treba ugotoviti, da ima v sedanjem gospodarskem in socialnem redu individualno zavarovalstvo večji program kot socialno. Tudi po realizaciji najširših socialnozavarovalnih načrtov preostane individualnemu zavarovalstvu uprava vsega kompleksa elementarnih zavarovalnih panog, kajti današnje socialno zavarovanje krije le življenjski in delovni riziko. Premijska donosa elementarne in življenjske zavarovalne skupine sta si skoro vedno in po vseh deželah v ravnovesju, ker naraščanje imovinskih sredstev in iniciativnejše podjetniško udejstvovanje ustvarja nove možnosti za razvoj življenjskega zavarovalstva, prav tako pa tudi zbiranje kapitalov s pomočjo življenjskega zavarovanja odpira nove perspektive za ustvarjanje materialnih dobrin, ki jih je vredno in potrebno zavarovati proti nepričakovanim uničevalnim posegom elementarnih sil.

¹⁵⁸ Na razpolago smo imeli poročila in razprave Riccarda del Giudice (Il piano Beveridge — Le Assicurazioni sociali, gennaio/febbraio 1943 in separaturnem v nemškem prevodu, ki ga je izdal Istituto Nazionale della previdenza sociale 1943), Wilhelma Röpkeja (Der Beveridgeplan — Schweizerische Monatshefte 1943, 159 ssl.), Béla Korviga (Der Beveridge-Vorschlag — Pester Lloyd 7. 3., 10. 3 in 12. 3. 1943), prof. Stor(chija) (Un piano di assicurazioni per il dopoguerra — Osservatore Romano 20. 12. 1942; Discussioni sul piano Beveridge — v istem listu 30. 1. 1943), poročilo o kritiki Gustava Cassela v Skandinaviska Banken in Svenska Dag-

Druga pomembna okolnost, ki v vseh sistemih, ki priznavajo privatno lastnino in upoštevajo zasebno iniciativo, kaže na nadčasovni pomen individualnega zavarovanja, je dejstvo, da socialno zavarovanje hoče in more nuditi le neko eksistenčno najnižjo in shematično odmerjeno zavarovalno zaščito,¹⁵⁹ človeški naravi imanentna težnja po individualnem izživljanju pa si prizadeva vsako družabno in gospodarsko obliko prilagoditi lastnim potrebam in načrtom ter se za trajno tudi v zavarovanju ne zadovolji z danim minimom, ampak se skuša dokopati do dosegljivega maksima. Tako ustvarja obvezno zavarovanje prav za prav nove potrebe po zavarovalni zaščiti tam, kjer obvezno socialno zavarovanje po individualni presoji v premerjnih izmeri pokriva ta ali drugi riziko dela in življenja.

Individualno nezgodno zavarovanje so ob uvedbi socialnega zavarovanja (1880—1890) komaj poznali, danes so v bilancah večine zavarovalnih podjetij premijski donosi te panoge po višini na tretjem mestu. Nemčija je bila prva, ki je uvedla socialno zavarovanje, nasprotno pa v Angliji še danes ni uzakonjena absolutna zavarovalna obveza; in vendar je Anglija bila leta 1870 udeležena na evropskem zavarovalstvu s 70%, Nemčija le z 12%, dočim se je že do leta 1900 razmerje med tema dvema državama spremenilo tako, da je odpadlo 32% posla na Nemčijo, dočim je Anglija zdrknila na 50%.¹⁶⁰

Ljudsko življenjsko zavarovanje, ki postaja od leta do leta pomembnejša postavka v bilancah vodilnih zavarovalnic posameznih dežel, se je razvilo šele v zadnjih desetletjih in najbolj uspeva v slojih, ki so zavezani socialnemu zavarovanju. Naj navedemo le podatke za najbolj industrializirano deželo na svetu, za Združene države severnoameriške, kjer je leta 1931 bilo v veljavi nad 66 milijonov polic z zavarovalno vsoto nad 167 milijard dolarjev, kar pomeni, da tvori 70% vsega življenjskega posla v Ameriki danes ljudsko zavarovanje.¹⁶¹

Ponekod, zlasti v Švici in Nemčiji, je v zadnjem desetletju pričelo postajati pomembno bolezensko zavarovanje, ki kot dopolnilo k obveznemu socialnemu zavarovanju izpolnjuje važno gospodarsko in socialno nalogo.¹⁶²

bladet (Pester Lloyd 23. 2. 1943), informativne sestavke v Relazioni internazionali 9. 1. 1943, Politica Nuova 15. 6. 1943, Economia Europea marca 1943, La jeune Suisse 26. 2. in 6. 3. 1943.

¹⁵⁹ Za primer naj navedemo le dva najnovejša bolgarska socialno-preskrbna zakona z dne 7. in 27. februarja 1941, ki zagotavljata obrtnikom starostno rento po 4.000 levov na leto, kmetom in kmečkim delavcem pa po 3.600 levov na leto ob doživetju 65. leta starosti (prim. Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1941, 113 in 139).

¹⁶⁰ Prim. A. Manes, Versicherungswesen I., 114.

¹⁶¹ Dr. H. F. Moser, Volksversicherung in Amerika — Schweizerische Versicherungs-Zeitschrift — Revue Suisse d'Assurance, 1941, 78.

¹⁶² Primer dopolnilnega bolniškega zavarovanja imamo pri nas v zasebnem Trgovskem bolniškem in podpornem društvu, ki je bilo usta-

Slednjič ima individualno zavarovanje tudi več tehničnih možnosti, da se prilagodi osebnim potrebam in načrtom posameznika. Dočim je v socialnem zavarovanju shematično odrejena višina zavarovalne vsote, dospelost in oblika dajatve, more individualno zavarovanje z različnimi ceniki in zavarovalnimi načini oblikovati svojo ponudbo glede na dobo trajanja zavarovanja, višino in obliko dajatve po individualnem povpraševanju interesenta. Tu naj spomnimo po eni strani le na razliko med rentnim in kapitalskim življenjskim zavarovanjem, na mešana zavarovanja za doživetje in smrt, na tako zvana dotna zavarovanja z določenim dnevom dospelosti, po drugi strani pa na kreditne in garancijske možnosti, ki jih daje življenjska zavarovalna polica, na možnosti za amortizacijo dolga v zvezi z življenjskim zavarovanjem, česar vsega socialno zavarovanje ne more nuditi. Zasebno in socialno zavarovanje se ne izključujeta, ugotavlja bivši avstrijski socialni minister dr. Resch,¹⁶³ ampak nujno in bistveno dopolnjujeta; le njuno vzporedno delovanje more zadostiti zahtevam, ki jih stavi današnji socialni razvoj in gospodarski ustroj.

Preostane nam še naloga, da ugotovimo, kakšen vpliv imajo novejša socialnopolitične zahteve na obliko zavarovalnega podjetja. Predvsem je treba poštovati psihološko dejstvo, da prebujena socialna zavest skuša uveljaviti svojo voljo povsod tam, kjer se odloča o pravicah in dolžnostih prizadete skupnosti. Kot eno izmed načel socialističnega programa glede na socialno zavarovanje se smatra zahteva, da se upravljanje in vodstvo zavarovalnih ustanov prepusti zavarovancem. Ta težnja se rada prenaša tudi na zasebnopravno zavarovalstvo, kar rodi razne mešane oblike delniških družb in daje poseben poudarek podjetjem, ki so urejena na osnovi vzajemnosti ali v zadružni obliki.

Drugo pomembno dejstvo je vedno zavednejše vzporejanje socialnozavarovalnih in zasebnopravnih podjetij glede na njihovo gospodarsko in socialno funkcijo. Ker socialno zavarovanje nima namena dosežati pri poslovanju dobiček, naj se tudi potreba po dopolnilnem zavarovanju, ki ga predstavlja individualno zavarovalstvo, trgovsko ne izkorišča, ampak naj se doseženi poslovni prebitki v tej ali drugi obliki razdele med zavarovance. To zahtevo veliko lažje izpolnijo osebne zavarovalne družbe, ki jim ni treba vršiti dividendne službe, kot jo zahtevajo podjetja, organizirana na delniški podlagi.

Novejša socialno politična prizadevanja pa usmerjajo

novljeno na pobudo ljubljanskih trgovcev že leta 1835 ter zlasti s svojim sanatorijem »šlajmerjev dom«¹⁶³ vrši pomembno zdravstveno službo za slovenske zasebne nameščence.

¹⁶³ Dr. Josef Resch, *Privatversicherung und Sozialversicherung* — *Das Versicherungsarchiv* 1933/34, 456.

obliko zavarovalnih podjetij še v drugi pravec, v socializacijo. Ta zahteva ni le v programu socialnih ekonomov Wagnerjeve načelne usmerjenosti ali pristašev državnega totalitarizma in kolektivismu tako nacionalistične kot socialistične smeri, ampak bi se deloma lahko opirala tudi na avtoritativno papeško besedo. Pij XI. je namreč v okrožnici *Quadragesimo anno*¹⁶⁴ označil kot socialno pravično zahtevo, da se neke vrste dobrine izvzamejo zasebni lasti in pridrže državi, ker je z njimi zvezana takšna moč, kakršna se brez nevarnosti za občo blaginjo zasebnikom ne sme prepustiti. Pri tem misli socialna enciklika tiste nujno potrebne dobrine, katerih lastniki si spričo svoje ogromne finančne moči, ki jim jo daje njihova posest, nekako laste odločujoči vpliv na vse politično, gospodarsko in socialno življenje. Tudi je iz namena in vsebine cele okrožnice razvidno, da ima papež pri tem v mislih državo, urejeno na načelu stanovskih korporacij, da so na ta način v korporacijskem zastopstvu zadostno zaščitene pravice posameznika na načelu socialne pravičnosti in krščanske ljubezni. Ali bi se mogla ta teza uporabiti tudi za zavarovalstvo, je stvar konkretne presoje moči in vpliva zavarovalnega podjetništva.

Težišče pri izbiri oblike zavarovalnega podjetja se torej pod vplivom socioloških gledanj raznih smeri premika s kapitalskih na osebna podjetja in pod določenimi političnimi premisami meri celo na javnopravno organizacijo zavarovalnega podjetništva. Koliko bodo posamezne težnje dosegle svoj namen, zavisi od odločitve v borbi, ki se danes razvema za novo obliko političnega, gospodarskega in socialnega ustroja sveta.

3. Splošna razvojna nagibnost zavarovalstva

Zavarovanje je v nekem pogledu trgovanje z rizikom. Povpraševanje po njem nastane v prvi vrsti tam, kjer se velika skupina rizikov nakopiči na sorazmerno ozkem prostoru, pa tudi tam, kjer nove oblike življenja in dela rode nove nevarnosti, katerih kvarne posledice more preprečiti le zavarovanje.

V sodobnem gospodarskem razvoju posameznih dežel opazamo vedno večjo industrializacijo celih pokrajin. Obseg posameznih podjetij se zaradi racionalizacije in mehanizacije obratovanja stalno veča. Nova mesta se grade. Pri opremljanju stanovanj in družabnih prostorov uporabljamo vedno nove, sorazmerno drage tehnične naprave. Malo trgovino in obrt nadomeščajo vedno večji obrati, ki uporabljajo stroje in stalno spopolnjujejo svoje zaloge.

¹⁶⁴ Odst. 114, str. 211 v komentirani izdaji dr. Aleša Ušeničnika (Ljubljana 1940 — Naša pot XI.).

Ob takem gospodarskem napredku se dviga tudi splošni standard prebivalstva, družabno življenje dobiva vedno bolj pestro razčlenjene oblike. Človek si želi ohraniti blagostanje, ki mu ga prinaša delovni zaslužek, tudi za primer nezgode, smrti v družini, preskrbeti hoče sebe za starost, otrokom želi olajšati pot v življenje.

Zavarovanje je tista gospodarska formula, ki ves ta gospodarski in socialni napredek pospešuje, ker ščiti producirane dobrine pred trajnim uničenjem po nepričakovanih škodnih primerih s tem, da jih obnavlja. Na ta način je postalo zavarovanje v današnjem gospodarskem in socialnem redu tako pomemben faktor, da bi ves silni tehnični razvoj, ki smo ga doživeli v dobi gospodarskega kapitalizma, ne bil mogoč, ako se ne bi čim tesneje naslanjal na institucijo zavarovanja.

Ako pa naj bo zavarovalna zaščita uspešna, mora razvoj zavarovalstva korakati vstric z razvojem vsega gospodarskega in socialnega življenja. Zato opazamo, da se v teoriji in praksi neprenehoma predlagajo novi zavarovalni načini, uvajajo se stalno nove panoge, spreminjajo se zavarovalni pogoji in se prilagojujejo trenutnim potrebam trga in zahtevam življenja. Vzrok tem pojavom ni le izumetničena akvizicija novega posla, ki skuša biti v vsem iznajdljiva in izvirna, ampak je odsev vedno bolj specificiranega socialnega in gospodarskega razvoja. Integralno zavarovalno zaščito more v takih okoliščinah zagotoviti le razčlenjeno zavarovalno podjetništvo, različno tako po delovnih načinih kot po pravnih oblikah. Tehnični in finančni napor, katerega potrebuje zavarovalstvo, da izpolni naloge, ki mu jih nalaga današnji gospodarski in socialni ustroj, zmore le zdrava konkurenca zavarovalnih podjetij vseh oblik in pravnih osnov; prav zaradi tega se gospodarska politika Nemčije pri preureditvi gospodarstva po totalitarnih načelih ni odločila za pusto enoličnost, kakor izjavlja¹⁶⁵ generalni ravnatelj ene največjih nemških zasebnopravnih zavarovalnic dr. Ullrich, ampak je pustila, da se vsako podjetje izživlja v okviru odrejenega območja na svojih zgodovinskih osnovah; potrebno je le, da se vključi kot sestavni del v organizem celokupnega narodnega gospodarstva.

Drugi faktor, ki ga moramo pošteti pri ugotavljanju razvojnih tendenc za bodoče oblikovanje zavarovalnega podjetja, je dejstvo, da je zavarovalstvo, ki trguje z nagrmađenimi rizičnimi kompleksi, tehnično zgrajeno na principu zakona velikih števil. Izravnava rizika se doseže tem popolneje, s čim večjim številom posameznih rizikov posluje posamezno podjetje, to je, čim bolj razdrobi posamezen riziko. Da mu pa pri

¹⁶⁵ Dr. H. Ullrich, Gotha, Zur Neuordnung im deutschen Versicherungswesen — Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen 1939, 7. sl.

tem ne pade volumen posla prenizko pod optimalno velikost obrata, je potrebno, da zbere čim več rizikov s čim širšega teritorija v svoji roki in jih med seboj pomeša. Ta tehnični pogoj za uspešno gospodarjenje v zavarovalni panogi zahteva prvič primerno velik in kar največji obseg posameznega obrata in drugič medkrajevno, mednarodno in medcelinsko organizacijo podjetij.

Skoro nobena druga produkcijska panoga ni v današnjem gospodarskem sestavu tako zelo mednarodno povezana kot zavarovalna. Za ta namen služijo zavarovalnim podjetjem vseh vrst združevalne oblike od interesnih skupnosti, poslovnih in kapitalskih udeležb preko kartelov in poolov do koncernov in trustov. Dasi se najsmotrnejše organizirajo podjetja iste vrste, na primer zavarovalne zadruge v zavarovalne združne zveze, vzajemne zavarovalnice v narodne ali celo mednarodne organizacije, javnopravna podjetja v državne zveze, srečujemo zlasti v kartelnih sklopih podjetja vseh oblik. Neposredni vpliv na obliko zavarovalnega podjetja pa imajo zlasti koncerni, ki je vanje povezano skoro vse zavarovalstvo sveta.

Glavni motiv za ustvarjanje zavarovalniških koncernov je tehnična potreba po mešanju rizikov. Važen je seveda tudi gospodarski razlog, ki je v tem, da koncern izloči konkurenco in čim bolj obvlada trg s svojo ponudbo. Nekateri koncerni predstavljajo le finančno skupnost, drugi lastniško prepletenost z udeležbo enega podjetja na kapitalu drugega, spet drugi kažejo povezanost tudi v personalni uniji v direkcijah ali upravnih odborih.¹⁶⁶ Težke skušnje, ki so jih mnoge zavarovalnice prestale ob požaru Hamburga leta 1842, so rodile potrebo po snovanju pozavarovalnih zvez. V novjšem času so se močne pozavarovalnice polastile znatnega dela trga s tem, da so po raznih deželah pričele ustanavljati družbe za direktni posel, da bi dosegle uspešnejšo izravnavo rizikov. Za vse te in podobne namene se uporablja zgolj oblika delniške zavarovalnice, kjer je prelivanje kapitala iz podjetja v podjetje tehnično in pravno najlažje izvedljivo. Ko se nam tu pa tam razkrijejo spretno maskirane finančne zveze med velikimi zavarovalnicami, zaslutimo, da ima znaten del vsega evropskega in svetovnega zavarovalstva, organiziranega v obliki delniških družb, isto kapitalsko ozadje, ki se organizacijsko in finančno prepleta in preoblikuje po političnih in gospodarsko-konjunktornih zahtevah.

Na izbiro oblike zavarovalnega podjetja v posamezni deželi vpliva tudi gospodarska struktura dotične politične enote.

¹⁶⁶ Horst Wagenführ (o. c., 100 sl.) navaja primer personalne in finančne povezanosti dveh največjih nemških zavarovalniških koncernov Allianz-Verein ter Münchener Rückversicherungsaktiengesellschaft. Pri 16 koncernskih družbah zavzema 12 posameznikov 49 vodilnih mest v vodstvu in upravnih odborih koncerniranih podjetij.

Država s pretežno agrarno strukturo gospodarstva bo potrebovala zavarovalnih podjetij, ki bodo zavarovala agrarne produkte proti škodi po toči ali živino proti neizgodi, boleznim in poginu. Ker je za uspešno izvajanje zavarovanja škode po toči treba obravnavati čim večje orohidrografsko enovite komplekse teritorija kot celoto in po možnosti zavarovati ves riziko na določenem področju, bo kazalo izbrati za ta namen obliko javnopravne zavarovalnice, ki ji bo treba dati monopolne pravice in izvesti zavarovanje obvezno. Nasprotno se bo zavarovanje živine veliko uspešneje izvedlo v velikem številu malih zavarovalnih združenj, ki so zaradi enotne organizacije in pozavarovanja povezane v posebne združne zveze. V industrijski pokrajini bo možno uspešno organizirati ljudsko življenjsko zavarovanje v vzajemni zavarovalnici, dočim bo v deželi z razvito trgovino bolj uspevalo veliko življenjsko zavarovanje, ki se da enako uspešno organizirati v obliki vzajemne kot v obliki delniške družbe. V državah z razvito težko industrijo ali prekomorskim prometom se bodo uveljavile velike delniške zavarovalnice, ki so po svojih mednarodnih zvezah sposobne pokriti tudi najtežje rizike.

Skratka, tudi zavarovalnotehnične silnice, ki vplivajo na oblikovanje zavarovalnih podjetij, ne teko vse v isto smer, ampak se često razhajajo ali celo potekajo v diametralnih smereh. Tu težnja po uniformiranju, ki je tipična tako za kapitalistično kot za totalitarno gospodarstvo, tam kar najpestrejša različnost. Tu najbolj uspevajo skromne zadruge maloštevilnih članov, drugod so za izravnavo rizikov potrebni stotisoči zavarovanj. Tu težnja po horizontalni in vertikalni koncentraciji zavarovalnih podjetij ter njihovem vezanju v mednarodne koncernne, tam pa nasprotno avtarkična izoliranost.

Manes¹⁶⁷ je to različnost tendenc dobro označil s primerom: Kakor srečamo ob električnem brzovlaku, ki ga upravlja delniška družba z mnogomilijonskim kapitalom, preprostega podeželskega voznika, ki po isti cesti in v isto smer prevažajo blago s skromnim konjičem, kakor imamo poleg razsežne velikomestne veleblagovnice preprosto vaško trgovinico, tako se ne smemo čuditi, ako poleg ogromnega mednarodno organiziranega zavarovalnega velepodjetja s tisoči nameščencev ali milijoni zavarovancev lahko obstajajo nešteta mala zavarovalna društva in zadruge skromnega obsega. In kakor utegne kljub veleblagovnici biti v okviru svojih meja donosna tudi vaška trgovinica, tako je tudi preprosta zavarovalna zadruga ob mogočnem zavarovalnem podjetju sorazmerno enako koristen člen v sklenjeni verigi narodnogospodarske organizacije posamezne dežele.

¹⁶⁷ Alfred Manes, Versicherungswesen I., 43 sl.

Zaključek

Vodilne razvojne silnice, ki so oblikovale zavarovalno podjetje; potekajo iz treh smeri. Prva izvira iz človekoljubnih nagibov in preide polagoma v prizadevanje po samopomoči ter rodi staroveške podporne ustanove, doda nekdanjim cerkvenim bratovščinam karitativne poteze, okrepi stanovsko cehovstvo in oblikuje v novjšem času zavarovalne zadruge, vseh vrst zasebnopravne pomožne blagajne in velike vzajemne zavarovalnice. Drugo značilno potezo je zarisal v obliko zavarovalnega podjetja pridobitni, kapitalistični duh, ki zavestno izkorišča potrebo po zavarovanju z namenom, da dosega dobiček; od najstarejših časov do danes je ta razvojna smer zavarovalnega podjetništva najmočnejša, pa naj gre za obliko poedinskega podjetja, osebnih združenj ali novejših kapitalskih družb, ki so z delniško zavarovalnico dosegle vrhunec v svojem razvoju. Kot tretji faktor je na obliko zavarovalnega podjetja vplivala javna oblast, ki je zavarovalstvo na splošno urejala, pa obenem ustanavljala vseh vrst zavarovalne ustanove od javnopravnih blagajn krajevnega obsega preko ustanov za zavarovanje posameznih socialno pomembnih ali finančno težkih rizikov do vsedržavnih privilegiranih ali celo monopolnih velepodjetij.

Ves zgodovinski razvoj oblike zavarovalnega podjetja, vplivi mlajših političnih režimov, osnove novejših socialno-političnih načrtov in notranja dinamika zavarovalstva so le senčilo in obris ozadja v sliki oblike pričakovanega zavarovalnega podjetja. Dosedanje zasnove tega ozadja so v velikem nesoglasju, kajti poteza križa potezo, ta barvni ton pobija drugega, nikjer ni prave harmonije in organske povezanosti. Zdi se, da je vprašanje oblikovanja bodočega zavarovalnega podjetja dospelo na kritično prelomnico, v stanje nejasnosti in neodločenosti, kakor je zašlo tudi vse naše politično, gospodarsko in socialno življenje v težko krizo,¹⁶⁸ katere najvidnejši izraz je že druga svetovna vojna v dobi ene človeške generacije. Zato ni mogoče označiti pričakovanega razvoja zavarovalstva partikularno in enomiselnost, recimo zgolj s stališča gospodarske smotrnosti, politične primernosti in socialne pravičnosti, ampak bo v sliko oblike bodočega zavarovalnega podjetja zarisala osnovne poteze in poudarila značilne barvne tone celotna rešitev

¹⁶⁸ Odlično analizira pojave sodobne krize nacionalni ekonom in sociolog Wilhelm Röpke v knjigi *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart* (Erlenbach — Zürich 1942).

glavnega vprašanja, to je odločitev, na kakšnih temeljih bo zgrajen bodoči gospodarski in družabni red.

Prva izmed treh najčese navajanih variant v rešitvi tega problema je socialistični kolektivizem. Mnogi menijo, da je gospodarski kolektivizem logična nujnost kot reakcija na kapitalistični gospodarski sistem, ki je resda razvil silno ustvarjalno moč in ustvaril tehnični sijaj, kakršnega bi si pred sto leti komaj kdo utegnil predstavljati, ki pa je imel za posledico tudi silno bedo in veliko nezadovoljstvo proletariziranih mas.

Dosledno izvedeni socializem sociološko pomeni regres v stanje brezrazredne družbe, v pomnogotenje vsega diferenčiranega družabnega življenja.

Kolektivistična država tudi politično korenini v masi; zato se državna oblika ne more formirati s stopnjevanjem hierarhično-avtoritarnega elementa, kot ga v jedru mora imeti celo demokratična država, ampak se more uveljaviti državna vodstvena volja le v obliki diktature.

Uporaba tega političnega načela na gospodarskem področju pomeni, da se avtonomija gospodarskega udejstvovanja poedinca ali posameznih skupin ukine in se nadomesti z vodstvom in diktatom najvišje in edine volje; ki vodi vse družabno, politično in tudi gospodarsko življenje. O uporabi produkcijskih sil narodnega gospodarstva ne odloča več svobodno tržišče, ampak se vsa iniciativa in eksekutiva prenese na oblast, na urad; gospodarstvo se v celoti politizira. W. Röpke (o. c., 139) lepo karakterizira politizacijo celotnega gospodarskega procesa v kolektivizmu, ko ugotavlja, da se vse, kar je bilo doslej zasebnogospodarska in zasebnopravna ekonomska sfera, spremeni v politično: trg postane oblastvo; kup in prodaja je le še formalni akt; zasebna lastnina se spremeni v državno lastnino iz naslova državne suverenitete, ne morda zaradi odprave donosa kapitala, ampak zaradi moči, ki jo daje zasebna lastnina; kar smo nazivali »pogoj« v poslovnem prometu, je le še »odpravek« po državnem uradniku; vse cene se dekretirajo; konkurenčna tekma ostane le še kot borba za vpliv in oblast v državni upravi; preskrba s surovinami se razumeva kot vprašanje političnega obvladanja prostora; poslovni ukrepi postanejo kazenskopravno sankcionirani državni akti. Vse prebivalstvo se mora podvreči tisti in taki rabi produkcijskih sil, kakršno smatra za dobro skupina, ki obvladuje državo. Življenje je do zadnje podrobnosti določeno ter niti v konsumu izbira ni svobodna.

Zavarovalstvo nima v dosledno izvedenem kolektivističnem gospodarskem sistemu nikake naloge, ker pač ni zasebne lastnine. Vse področje, ki je pridržano tej panogi v gospodarstvu svobodnega trga, obvladuje država, funkcijo zavarovalnega

podjetja prevzame in upravlja državni urad. V prehodni fazi, ko se politično življenje še razvija pod geslom diktature proletariata kot reakcije na moč in oblast kapitalizma, se zavarovalstvo, socialno in individualno, deloma še porablja kot pomožna gospodarska in socialna institucija, ki je morda celo izvzeta iz občnega državnega preračuna. Ko pa bo v celoti dosežen ideal kolektivističnega režima, to je popolno pomnogočenje državljanov v nespecificirano in nediferencirano maso, ki je le po delovnih vidikih razdeljena v skupine, in bo prevzela država tudi neposredno vodstvo in upravo vsega gospodarskega procesa v svoje roke, bi zavarovalstvo pomenilo samo ovinek v delovanju državnega aparata in s tem brezkoristno tratenje delovne energije. Funkcijo zavarovalnih ustanov in podjetij bodo v kolektivistični državi prevzeli ustrezni državni uradi in tako povsem odpade problem, kako smotrno oblikovati zavarovalno podjetje.

Avtoritarni režimi so ohranili zasebno lastnino, vendar ne poštevajo njene koristnosti s stališča posameznika, ampak predvsem močno poudarjajo njeno socialno funkcijo v nasprotju z liberalno-demokratskim sistemom, ki temelji na načelu individualne koristi posameznika in tudi zasebno lastnino razumeva zgolj individualistično. Socialna funkcija lastnine pa se po načelih avtoritarnih režimov ne jemlje morda skupinsko-partikularistično, ampak narodno-univerzalistično.

Iz te osnove izvira načelo, da pomeni skupnost vse, posameznik ničesar in da je zato treba koristi celote poštovati pred koristmi posameznika, ali dosledneje, kar zahteva korist celote, se izvede, čeprav je v škodo posameznika. Ta osnovna načela pa se dajo izvesti v praksi le z vlado močne roke, s centralizmom v doslovnem pomenu besede, najbolje z integracijo državne volje v eni osebi, v vodji države. Ako pa hoče biti totalitarnost učinkovita, mora biti dosledno izvedena na vseh področjih, na gospodarskem, političnem in miselnem.

Nekateri avtoritarni režimi se kot politične oblike poslužujejo stanovskih korporacij, toda ne da bi se po njih oblast decentralizirala, ampak so korporacije le instrumenti, s katerim se vse gospodarsko in socialno življenje vstrosmeri in podredi enotnemu vodstvu centralistično izvrševane oblasti. »Naloga države je, da vse vodi«, je maksima vodje portugalskega korporativizma. »Vse v državi, nič izven nje,« je geslo vodje italijanskega fašizma.¹⁶⁹ Za formiranje državne volje in za dosledno izvedbo teh načel se avtoritarne države poslužujejo sistema ene stranke. Stranka vodi vse politično, socialno in gospodarsko življenje pod zrlščem smotrov narodne koristi. Ne služi stranka gospodarstvu za doseganje avtonomnih ciljev,

¹⁶⁹ Cit. dr. Ciril Žebot, o. c., 53.

ampak gospodarstvo je v službi stranke in njej na razpolago pri uresničenju ideala maksimalnih narodnih koristi.

Najsplošnejša formula za dosego tega namena je institucija naravnawanega gospodarstva. S tem postane tudi družabno in gospodarsko življenje predmet znanstvene racionalnosti. Ker pa je izraz narodne koristi danes taka gospodarska in socialna politika, jutri lahko drugačna, ne vodijo naravnawanega gospodarstva nikaki togi gospodarski in socialnopravni principi, ampak se mora vse življenje in delovanje državljanov sproti tesno prilagajevati vsakokratnim načrtom vodstva države pri doseganju optimalne koristi za celokupni narodni kolektiv ne glede na pomisleke in koristi posameznika.

S tako politično in gospodarsko usmerjenostjo prevzema država postopoma iniciativo do zadnjih podrobnosti dnevnega življenja. Izraz tega gospodarskega sistema je na primer kliring v deviznem prometu, dvostransko monopolno določanje cen in mezd, gradnja ljudskih stanovanjskih hiš, avtarkična agrarna politika, dodeljevanje produkcijskih kvot v industriji, določanje donosa kapitala v posameznih gospodarskih panogah, kontingentiranje in kontrola konsuma, popolna socialna preskrba, skratka, celotna nadomestitev tržnega mehanizma individualistično-kapitalističnega gospodarskega sistema z diktiranim naravnawanjem vsega gospodarskega procesa zgolj pod vidikom narodne koristnosti.

Tak politični in gospodarski sistem najdosledneje, najučinkoviteje in najlažje doseže svoj namen, ako vse razčlenjeno gospodarsko in socialno življenje poenostavi, uniformira, po možnosti unificira. Zaradi tega se posamezne produkcijske panoge organizirajo v sindikate in skupine, pospešuje se karteliranje, težka industrija se združuje v velike poldržavne koncerne, v vojaško važnih panogah se ustvarjajo močna državna podjetja monopolskega značaja. Zasebna podjetja se izroče v upravo korporacijsko sestavljenemu vodstvu lastnika in uslužbencev; izbrani poslovodje so osebno odgovorni za usmeritev delovanja podjetja v skupni tok kolektivnih narodnih koristi.

Vsa ta silna in na široko zajeta gospodarska in socialna preosnova pa se ne more izvršiti revolucionarno, ampak se mora po mnenju pristašev avtoritarnosti pripravljati polagoma, da se niti za hip ne poruši ravnotežje med interesi kapitala in dela na eni strani ter interesi narodne skupnosti na drugi strani. Integracija totalitarnih principov v gospodarstvu pa pomeni, da postaja država po neki skoro znanstveno preračunani doslednosti od dne do dne bolj vsem vse.

V državi z avtoritarnim političnim režimom je zavarovalstvo v prehodni dobi postopnega totaliziranja vsega izživljanja in udejstvovanja državljanov po zunanji strukturi še obdržalo stare organizacijske oblike, le da ga je država vključila v kor-

poracijskih strokovnih skupinah v celoten gospodarski organizem, ki ga enotno dirigira oblast pod vidikom narodne koristi. Kapital, naložen v delniške zavarovalnice, nima večjega donosa kot vsaka druga kapitalaska naložba. Članstvu vzajemnih zavarovalnic se ne dopuščajo prednosti, ki jih ne morejo doseči zavarovanci pri zavarovalnicah drugih dovoljenih pravnih oblik. Javnopravna zavarovalna podjetja uživajo predpravitve, ki se zagovarjajo z bolj dosledno prilagodljivostjo interesom državne skupnosti. Vse razlikovanje v oblikah podjetja pa je le zgodovinskega pomena ter je le vprašanje časa, kdaj bo gospodarska in politična smotrnost diktirala državni upravi, da zabriše ne več pomembno historično razlikovanje v oblikah ter ustvari novo obliko zavarovalnega podjetja, katerega vodstvo bo prevzela država neposredno ali pa ga morebiti prepustila kapitalsko soudeležnemu zasebnemu podjetništvu, pa si pridržala možnost čim določnejšega dirigiranja in učinkovite kontrole.

Razlog za takšno preureditev individualnega zavarovalstva niti ni treba, da je zavarovalnotehnične ali zgolj zavarovalno-politične narave, ampak se lahko argumentira s štednjo z delovno močjo, ki se brez koristi cepi po številnih vzporednih podjetjih, s smotrno izločitvijo konkurence med podjetji, ki si dejanski v poslovnih pogojih niso konkurenčna, s tesnejšo naslonitvijo individualnega zavarovanja kot dopolnilne in prostovoljne zavarovalne zaščite na obvezno, pa minimalno socialno preskrbo in podobno.

Mnogi mislijo, da je tretja varianta pri rešitvi uganke o bodočem socialnem redu, gospodarski liberalizem, kot se je najbolj uveljavil pod režimom demokracije v dobi kapitalizma. Toda ta sistem je kljub silnim uspehom na gospodarskem polju vendarle rodil tako pogubonosne posledice na moralnem in socialnem področju, da ga ni možno resno jemati v poštev pri izbiranju osnov za novi red bodočnosti, ki naj sloni na načelih pravičnosti in teži za idealom socialnega miru. Ne glede na to moralno in socialno negativno oceno je kapitalistični sistem po mnenju Wernerja Sombarta¹⁷⁰ treba smatrati kot pojav preteklosti in ne več kot gospodarski sistem prihodnosti, ker so se spremenile miselne, pravne in tehnične osnove, ki so ga omogočale. Kapitalist tvega vse zaradi profita, današnji človek predvideva in kalkulira ter se izogiba riziku; njegovo gospodarjenje se bliža skrbnemu upravljanju, njegov ideal je rentništvo. Spremenil se je pravni red, ker so svobodo v okviru širokih meja zakona nadomestili kupi predpisov, kartelne vezanosti, zaščita dela, tarifne pogodbe in socialnozavarovalne norme; zasebno gospodarjenje je tako postalo zadeva javnosti. Izločitev

¹⁷⁰ Werner Sombart, *Die Zukunft des Kapitalismus*, Berlin 1932, 8. ssl.

tržnega mehanizma je ohromila gibljivi tek gospodarske tehnike in ga spremenila v tog sistem; cene se diktirajo, mezde se določajo ne glede na stanje tržišča, produkcija se dirigira in kontingentira ne glede na interese producenta.

Pri iskanju rešitve na vprašanje o bodočem socialnem in gospodarskem redu nakazuje Wilhelm Röpke (o. c., 185) tretjo smer s sledečim napotkom: Vrnimo se nazaj na razpotje, od koder smo pred sto in več leti krenili po zgrešeni stezi v liberalizem in gospodarski kapitalizem in uberimo smer, ki bi nam bila prihranila vse težke preskušnje in zle posledice usodne zgodovinske zmote.

Nosilci in jedro družabnega reda so po tej rešitvi zastopniki delovnih stanov, srednji sloj¹⁷¹ v vseh različicah: delavci, ki niso proletarci v današnjem pomenu besede, ampak ljudje, ki so individualno samozavestni in zato sociološko konstruktivni, dobri kmetje, obrtniki, rokodelci, mali in srednji podjetniki v trgovini in industriji, možje svobodnih poklicev, v skupnost vključeni in njej vdani uradniki in vojaki. Številčno je ta plast ljudi največja, zato ona daje ton in fiziognomijo novi družbi.

Gospodarska osnova takega družabnega reda je zasebna lastnina, gospodarska svoboda, regulirana konkurenca, ki ohranja deloma svoboden trg, kar vse so sestavine širšega pojma osebne svobode. Posebej se poudarja pomen malih obratov, naseljevanje se organizira prostorno na široko, da ne nastajajo prevelika mesta, gospodarska združenja služijo bolj za strokovno spopolnjevanje in poklicno zblíževanje, prej za preprečevanje kot za dosežanje koncentracije in monopolnih položajev, za smotrno specializacijo in ne za pomnogotenje, za kontrolo trga in pospeševanje kar najširše porazdelitve premoženja. Kontrola se vrši tudi nad tem, ali zasebna lastnina v zadostni meri izpolnjuje svojo socialno funkcijo, ter mora biti dana možnost, da se prepreči škodljivo kopičenje premoženja v rokah nesocialnih elementov.¹⁷² Kot nujna posledica tako atomizirane gospodarskega procesa odpadejo pravno zaščiteni mono-

¹⁷¹ Prim. Fritz Marbach, *Theorie des Mittelstandes*, Bern 1942 in W. Röpke, o. c., 281. Posamezne poteze tega programa so začrtali že Sismondi, Proudhon, Krapotkin, Le Play, Chesterton in drugi (Röpke, o. c., 308). — V citiranem delu (zlasti 344 ssl.) in drugod (Schweizerische Monatshefte, I. c.) vidi Röpke rešitev socialnih problemov v tem, da se razproletarizirajo delavske mase, kar je po njegovem mnenju mōči doseči le s poglobitvijo smisla za zasebno lastnino, zato tudi odklanja integralno socialno zavarovanje in vse socialnopoliticheske načrte. Podobno poudarja papež Pij XI. v okrožnici *Quadragesimo anno* (odst. 61 cit. izdaje) družinsko lastnino kot sredstvo, s katerim se bodo delovni stanovi »dvignili s tistega negotovega življenjskega položaja, ki se v njem proletarci premetavajo«.

¹⁷² Misel se glasi utopično; in vendar so že stari Hebrejci poznali določbo, da so posameznim družinam dodeljena zemljišča morala ostati

poli, vseh najrazličnejših vrst kapitalske družbe, trusti, holdingi in vsi drugi trabanti kapitalističnega gospodarskega sistema. Javnemu gospodarstvu prepuščajo ti načrti le skromno odmerjen sektor na primer v prometu, preskrbi surovin, težki industriji, pri elektrifikaciji, v melioraciji in drugih javnih napravah velikega obsega.

Brez primerne državnega nadzorstva in deloma naravnane gospodarstva tudi ta načrt ni izvedljiv. Kljub kontroli in diriganju pa demokratično jedro političnega sistema ne bi smelo biti načeto; zdi se, da to ni nujno, saj smo na primer v vojnem gospodarstvu demokratičnih političnih režimov videli, da je možna koncentracija produkcijskih sredstev in kontrola nad produkcijo in konsumpcijo, pa se sistem v celoti ni zrušil.

W. Röpke (o. c., zlasti 252 ssl. in 291 ssl.) ubere pri reševanju tega problema srednjo pot med sistemom neintervencionizma, ki je označen z liberalističnim načelom *laissez — faire* in drugo skrajnostjo, ki je v totalnem intervencionizmu kolektivizma katere si bodi smeri. Ta sistem naziva konformno gospodarsko politiko, ki škodljive pojave prve in druge skrajnosti kroti ne da bi zrušila osnove sistema svobodnega trga in povsem preprečila delovanje njegovega mehanizma.

Ob taki rešitvi socialnih in gospodarskih vprašanj se formulacija političnega programa predlaga v več variantah. V načelu vsi predlogi iščejo tretjo pot med absolutno demokracijo, ki je izraz liberalizma in vodi v kapitalizem, in premočnim centralističnim birokratizmom. Na splošno se poudarja, naj decentralizacija ne bo le administrativna, ampak tudi socialna, to je, odločanje in kontrola naj se ne prepuščata le državi, ampak se z zaupanjem preneseta na nepolitična strokovna in poklicna združenja. Harold Laski se je odločil za formulo pluralizma,¹⁷³ ki naj demokratski državi izvije iz rok preveliko oblast, ki preti po oslabitvi vpliva parlamenta narasti v birokracijo. Drugi nazivajo ta sistem samoupravni socializem. Najbolj znana pa je ideja stanovske države, ki je zgrajena na sistemu stanovskih organizacij, v katerih so zastopani delavci in delodajalci iste stroke ali poklica.¹⁷⁴

v njihovi dedni lastnini; za stalno se zemljišča niso smela prodajati, marveč le užitek, vsako petdeseto ali sveto leto je zemljišče zopet pripadlo prvotnemu lastniku ali njegovi družini (3 Mojz 25, 15; prim. Kovačič Peter, *Nazori velikih prerokov o pridobivanju in uporabljanju imetja*, Ljubljana 1942; disertacija). Institucija, ki je v agrarni judovski državi tikala le zemljiško posest, bi se v navajanem načrtu morala smiselno razširiti na vso lastnino.

¹⁷³ Prim. Slobodan Jovanović, o. c., 24 sl. in Harold Laski, *Politička gramatika* (prevedel dr. Dragomir Ikončić), Beograd 1934.

¹⁷⁴ Kljub temu, da je več ustavnih zakonov zadnjega časa (Italija 1922, Avstrija 1933, Portugalska 1934) sankcioniralo korporacijski sistem,

O tem, v kakšni obliki naj bi se organiziralo gospodarsko delovanje v stanovski državi, si ekonomi še niso edini. Otmar Spann se zavzema za to, da bi stanovske organizacije imele na gospodarskem področju čim večjo kompetenco. Tako naj bi na primer posamezne organizacije ustanovljale lastne stanovske kreditne ustanove, ki bi svoje denarno in kreditno poslovanje uravnale po potrebah dotičnega stanu. Stanovske organizacije naj bi izvajale tudi vseh vrst zavarovanja v lastnih institucijah. Drugi teoretiki ne zahtevajo tako obsežnih kompetenc za delovanje stanovskih korporacij na gospodarskem področju; tako n. pr. dr. Fr. Krihr predlaga, da bi denarni zavodi bili organizirani zase kot poseben stan.¹⁷⁵

Bodisi da prevlada ideja stanovskih zavarovalnic, bodisi da se v stanovski državi in sorodnih političnih sistemih ohrani oblika splošnih zavarovalnic za vse stanove in socialne skupine, v vsakem primeru bi v takem družabnem in gospodarskem redu novo zavarovalno podjetje slonelo na združno-vzajemnem načelu ter bodo povsem izginile vse kapitalistične oblike zavarovalnih podjetij, pa tudi centralne državne zavarovalne ustanove bodo zgubile razlog za svoj obstanek.

*

To je v kratkih obrisih trojni odgovor na vprašanje, ki se postavlja v vseh gospodarskih, socialnih in političnih sistemih, pa do danes še ni našlo soglasne rešitve, ampak se njegovo reševanje kdaj pa kdaj zaostri v socialne prevrate, gospodarske krize in politične borbe najstrahotnejših razmerij in posledic. Od odločitve za takšno ali drugačno rešitev celotnega kompleksa političnih, socialnih in gospodarskih problemov je odvisna tudi bodoča oblika zavarovalnega podjetja, ki se bo spremenilo v državni zavarovalni urad ali se postopno razvilo v enoten tip državne ali poljavne institucije z narodno-socialno tendenco ali se vrnilo na prvotno misel in obliko zavarovalstva, v vzajemno edinico nevarnostne skupnosti zavarovancev.

Ljubljana, 3. novembra 1943.

nimamo enotnega tipa stanovske države; tudi ni še nobena država povsem prevzela načel okrožnice *Quadragesimo anno* (odst. 83 ssl. cit. izd.). Prim. poleg A. Ušeničnika (o. c., 153 ssl.) Dr. Jakob Aleksič, Stanovska država, Maribor 1933. — W. Röpke (o. c., zlasti 305 ssl.) odklanja tak način državne ureditve. Zavzema se za birokratično državo z visoko kvalificiranim uradništvom. Državna sodišča naj bi razsojala tudi v gospodarskih vprašanjih kot vrhovna in neodvisna avtoriteta. Za primer take »pravosodne gospodarske politike« navaja ameriško zakonodajo o monopolih, po kateri se na podlagi zakona z dne 2. julija 1890 (*Sherman-Act*) presoja v civilnem in kazenskem postopku, ali se je kdo pregrešil zoper zakonske določbe o monopolih.

¹⁷⁵ Navaja Dr. Juraj Ščetinec, *Korporativno uredjenje države*, Zagreb 1935, 39.

Viri in slovstvo

1. Arhivalia

Razni spisi in listine banske uprave Dravske banovine v Ljubljani (kmetijski oddelek), Deželnega odbora kranjskega, Mestne občine ljubljanske, Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani, župnije Marijinega Oznanjenja v Ljubljani.

2. Strokovna dela iz zavarovalstva

- Banterle Enrico**, Impiego delle attività d'assicurazione in Italia con particolare riguardo agli impieghi sociali degli Istituti parastatali, Roma 1940/41; disertacija.
- Berichte des zwölften internationalen Kongresses der Versicherungs-mathematiker** — Luzern 1940, Zürich 1941.
- Coppola d'Anna Francesco**, Codice delle società di mutuo soccorso e formulario, Firenze 1922.
- Donatti dott. Antigono**, Legislazione mondiale sulle assicurazioni private: I. Antigono Donati, Legislazione Austriaca, Roma 1934. — II. Willy van Eeckhout, Legislazione Belga, Roma 1934. — III. Ganeff Venelin, Legislazione Bulgara, Roma 1935. — IV. Bruck Ernst, Legislazione Germanica, Roma 1935. — V. Picard Maurice, Legislazione Francese, Roma 1936. — VI. Bruck Ernst, Legislazione Svizzera, Roma 1937. — VII. Dott. Pietro del Giudice, Legislazione Inglese, Roma 1940.
- Entwicklungslinien und Grundgedanken deutscher Versicherung** (Festgabe zum 80. Geburtstag von Karl Samwer am 17. April 1941).
- Gierke Dr. Julius von**, Versicherungsvereine auf Gegenseitigkeit nach deutschem Recht, Stuttgart 1942.
- Gobbi Ulisse**, L'assicurazione in generale (Annali di economia, vol. XIII/1), Padova 1938.
- Hémard Joseph**, Théorie et pratique des assurances terrestres, Paris 1924—1925.
- Hribar Ivan**, Prisilno zavarovanje, Ljubljana 1888.
- Istituto Nazionale delle Assicurazioni** 1913/1933, Roma 1933.
- Klemura Ahmed**, Zadrúžno osiguranje, Beograd 1936.
- Lencer Rudolf - Dr. Paul Riebesell - Dr. Bernhard Ziezold**, Deutsche Versicherungswirtschaft, Berlin 1936—1939.
- Manes Alfred**, Versicherungslexikon, Berlin 1930³.
- Manes Alfred**, Versicherungswesen, Leipzig und Berlin 1930⁵.
- Martelanc Ivan**, Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani 1900—1930, Ljubljana 1933.
- Medolaghi Paolo**, Economia e finanza delle imprese assicuratrici, Roma 1942/43.
- Ministero delle Corporazioni**, Leggi e regolamenti per l'esercizio delle assicurazioni, Roma 1938.
- Nel primo centenario della Riunione adriatica di Scurtà, Trieste** 1939.
- Rohrbeck Dr. Walter**, Die Hagelversicherung in der Welt, Berlin 1937.

- Rohrbeck Dr. Walter, Die Versicherungsunternehmung, ihr wirtschaftlicher Sinn und ihr organisatorischer Aufbau, Leipzig und Berlin 1936.
- Rozpravy jednoty pro vědy pojistné, číslo 14: Přednášky členů jednoty, Praha 1935.
- Rutsche Walter, Die Caja Reasseguradora de Chile (Paris 1937).
- Vivante Cesare, Del contratto di assicurazione (Il codice del commercio commentato, vol. VII.), Torino 1936.
- Wagenführ Dr. Horst, Quellenbuch zur Wirtschaftskunde des Versicherungswesens, Stuttgart 1938.
- Wagenführ Dr. Horst, Wirtschaftskunde des Versicherungswesens, Stuttgart 1938.

3. Splošna dela in spisi iz drugih strok

- Aleksić dr. Jakob, Stanovska država, Maribor 1933.
- Avramović Mihajlo, šta se dešava u svetu na zadružnome polju, Beograd 1934.
- Erjavec Fran, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928.
- Giannini Amedeo, Codice del lavoro, Roma 1937.
- Gruden dr. Josip, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1912.
- Herder der grosse, Freiburg in Breisgau 1931—1932⁴.
- Hribar Ivan, Moji spomini I., Ljubljana 1928.
- Jeraj dr. Josip, Cerkvena zgodovina, Samozaložba 1935.
- Jovanović Slobodan, Poratna država, Beograd 1936.
- Korač dr. Josip, Uredba, pravilnici i uputstva o kartelima, Beograd 1936.
- Korošec dr. Viktor - Krek dr. Gregor, Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava, Celje 1936 in 1937.
- Kovačić Peter, Nazori velikih prerokov o pridobivanju in uporabljanju imetja, Ljubljana 1942; disertacija.
- Kragl Viktor, Zgodovinski drobci župnije Tržič, Tržič 1936.
- Laski Harold - dr. Dragomir Ikončić, Politička gramatika, Beograd 1934.
- Mabach Fritz, Theorie des Mittelstandes, Bern 1942.
- Mirkine B. - Geutzevitch, Les constitutions de l'Europe nouvelle, Paris 1938.
- Poročilo o anketi »Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva«, Ljubljana (Kr. banska uprava Dravske banovine) 1939.
- Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu 1892. leta v Ljubljani, Ljubljana 1893.
- Poročilo o II. slovenskem katoliškem shodu leta 1900, Ljubljana 1901.
- Prijatelj dr. Ivan, Janka Kersnika Zbrani spisi VI., Ljubljana 1910 in 1914.
- Röpke Wilhelm, Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, Zürich 1942.
- Schiviz Ludwig von Schivizhofen, Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain, Görz 1905.
- Slovenski romar — koledar za leto 1858, Ljubljana 1858.
- Sombart Werner, Die Zukunft des Kapitalismus, Berlin 1932.
- Ščetinec dr. Juraj, Korporativno uredjenje države, Zagreb 1935.
- Totomianz dr. V. - dr. Veble Andrej, Osnove zadružništva, Ljubljana 1940.
- Urbas V., Dr. E. H. Costa, Ljubljana 1877.
- Ušeničnik dr. Aleš, Okrožnica Pija XI. Quadragesimo anno o obnovi družabnega reda, Ljubljana 1940.
- Vošnjak dr. Josip, Spomini II., Ljubljana 1906.
- Zbornik slovenskega obrta, Ljubljana 1940 (še ni izšel).
- Žebot dr. Ciril, Korporativno narodno gospodarstvo, Celje 1939.

4. Periodična dela iz zavarovalne stroke

- Assekuranz-Jahrbuch** (S. Lengyel), Wien und Leipzig (zlasti letniki 1928, 1929, 1933).
Assekuranz-Kompass (W. Wischniowsky), Wien (1941).
Assicurazioni, Roma (1941).
Deutsche Versicherungs-Presse, Berlin (1941).
Glasnik Udruženja aktuarov Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana (1937, 1939, 1940).
Juristische Rundschau für Privatversicherung, Berlin (1941).
Letna poročila Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani (1939) in **Jugoslovanske zavarovalne banke Slavije v Ljubljani** (1923).
Ministero delle Corporazioni, Gli istituti e le imprese di assicurazione in Italia 1941, Roma 1942.
Naša moč, glasilo zavarovancev Vzajemne zavarovalnice, Ljubljana (1942).
Neumanns Zeitschrift für Versicherungswesen, Berlin (1939, 1940, 1941, 1942).
Schweizerische Versicherungszeitschrift — Revue Suisse d'Assurance, Bern (1941, 1942).
Versicherungs-Archiv, Wien (1931/32, 1933/34, 1936/37, 1943).
Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft, Berlin (1932, 1937, 1939, 1940).

5. Časopisi in revije splošne vsebine oz. iz drugih strok

- Archivio Veneto**, Udine (1942).
Ce fastu? Bolletino della Società filologica Friulana, Udine (1940).
Die Bank, Berlin (1941, 1942).
Economia Europea (1943).
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (1941).
Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (1900, 1902).
Kmetovalec, Ljubljana (1939).
La jeune Suisse (1943).
Le assicurazioni sociali, Roma (1943).
Ljubljanski zvon, Ljubljana (1940).
Mitteilungen des Musealvereins für Krain, Ljubljana (1898, 1899).
Osservatore Romano, Roma (1942, 1943).
Politica nuova (1943).
Relazioni internazionali, Roma (1943).
Schweizerische Monatshefte (1943).
Slovenski pravnik, Ljubljana (1941, 1942).
Službeni list (Kr. banske uprave Dravske banovine), Ljubljana (1937, 1938, 1939, 1940, 1941); citiram n. pr.: letnik 1940, kos 35, str. 224 = 1940, 35/224).
Zadružna svijest, Zagreb (1939).
Dnevno časopisje, tedniki itd. splošne vsebine: **Domoljub** (1932); **Istina**, Beograd (1934); **Jugoslovenski Lloyd**, Novi Sad (1932); **Jutro** (1932, 1938, 1939); **Novice**, Ljubljana (1873); **Pester Lloyd**, Budapest (1943); **Pohod**, Ljubljana (1939); **Politika**, Beograd (1941); **Ponedeljski Slovenec**, Ljubljana (1932); **Slovenec** (1885, 1887, 1888, 1896, 1898, 1901, 1914, 1931, 1932, 1934, 1938, 1942); **Slovenski narod**, Ljubljana (1887, 1888).

Življenjski podatki

Rodil sem se 3. junija 1902 v št. Petru pri Gorici. Gimnazijo sem končal na Škof. gimnaziji v št. Vidu nad Ljubljano. Pravo sem študiral na univerzi v Ljubljani, kjer sem dosegel diplomu 18. marca 1930.

Dne 1. aprila 1930 sem stopil v službo pri Vzajemni zavarovalnici v Ljubljani ter sem bil oktobra 1936 imenovan za tajnika, decembra 1938 za ravnatelja.

Krajše strokovne članke o zavarovalstvu sem objavil v raznih letnikih dnevnika »Slovenec«, mesečnikov »Narodni gošpodar«, »Naša moč«, »Kres« in »Bodočnost«, daljše razprave v reviji »Glasnik Udruženja aktuara Kraljevine Jugoslavije«, v letnem poročilu Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani za leto 1939 in v »Spominskem zborniku Slovenije«; v posebnem delu je izšla zgodovina Vzajemne zavarovalnice 1900—1930 (Ljubljana 1933, 8°, strani 160).

Doktorski tečaj sem dovršil leta 1942/43 na pravni fakulteti v Ljubljani (gospodarsko-finančna skupina). Ustni del doktorskega izpita sem napravil 5. junija 1943, pismeni del z obrambo disertacije 15. decembra 1943.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000057083